

NAPKELET

SZERKESZTI TORMAY CECILE

TARTALOM: TORMAY CECILIA: *Szent Imre hercegnek legendája.* • FE-

RENCZY G.: *Búsvégű szerelem meséje.* • NÉMETH LÁSZLÓ: *Ortega y gasset.* • BÜKY GYÖRGY: *Kálmán herceg.* • TÖRÖK SÁNDOR: *Az idegen város.* (Regény.)

• MAJTHÉNYI GYÖRGY, MÉCS LÁSZLÓ, IFF. SZÁSZ KÁROLY, VÖRÖSS JÓZSEF, TICHY KÁLMÁN: *Versek.* • **Elvek és művek:** *Kis magyar legendárium és Szent István királynak intelmei.* • *Jeanne szerelme.* • *Öröm.* • *A magyar nép irodalmi könyvtára.* • *Dunántúl és Kisalföld írásban és képen.* • *Végre egy jó házasság.* • *Szívünk miséje.* • *A könyvnyomtatás Magyarországon a XV. és a XVI. században.* • *Igy jó* • *Várakozás.* • *A magyar állami hadi-árvagondozás tíz éve.* • *Posta- és Táviró Évkönyv.* • **Szemle:** *Tudományos élet.* • *Színházi szemle.* • *Képzőművészeti szemle.* • *Zenei szemle.* • *Magyar folyóiratszemle.*

1930. ÉV

JÚLIUS 1.

7. SZÁM

VIII. ÉVFOLYAM

ÁRA 2.50 PENGŐ

A MAGYAR IRODALMI TÁRSASÁG KIADÁSA
BUDAPEST

NAPKELET

IRODALMI ÉS KRITIKAI FOLYÓIRAT.

Megjelenik minden hó 1-én, számonként 100—112 oldal terjedelemben.

Előfizetési ár:

Negyedévre 7 pengő. Tisztviselőknék 5 pengő. Külföldre egész évre 32 pengő.

A NAPKELET szerkesztősége és kiadóhivatala:

Budapest, I., Döbrentei-utca 12. • Telefon: Aut. 534—32.

Postatakarékpénztári számla: Magyar Irodalmi Társaság, szám: 52.901.

Főbizományos PFEIFER FERDINÁND (Zeidler Testvérek) nemzeti könyvkereskedése

Budapest, IV. ker., Kossuth Lajos-utca 5. sz. * Telefon: Aut. 857—30.

TARTALOM:

	Lap		Lap
<i>Tormay Cecília</i> : Szent Imre hercegnek legendája	618	<i>Büky György</i> : Kálmán herceg	647
<i>Ferenczy G.</i> : Búsvegű szerelem meséje	622	<i>Ifj. Szász Károly</i> : Pipacs. (Vers)	657
<i>Majthényi György</i> : Akácnyiláskor. (Vers)	629	<i>Török Sándor</i> : Az idegen város. Regény	658
<i>Mécs László</i> : Üveglegenda. (Vers)	630	<i>Vöröss József</i> : A mult. (Vers)	681
<i>Németh László</i> : Ortega y gasset	631	<i>Tichy Kálmán</i> : A magyar dal születése. (Vers)	682

ELVEK ÉS MŰVEK:

<i>Tormay Cecília</i> : Kis magyar legendárium és Szent István királynak intelmei	686	<i>Majthényi György</i> : Finta Sándor: Szívünk miséje	695
<i>Németh László</i> : Ehrenburg: Jeanne szerelme	687	<i>Baros Gyula</i> : A könyvnyomtatás Magyarországon a XV. és a XVI. században	696
<i>Juhász Géza</i> : Berda József: Öröm	689	<i>Majthényi György</i> : Móra László: Így jó	698
<i>A. B.</i> : A magyar nép irodalmi könyvtára	691	<i>László István</i> : Péter László: Várakozás	699
<i>Geszti Lajos</i> : Dr. Kogutowicz Károly: Dunántúl és Kisalföld írásban és képben	692	<i>M. Gy.</i> : A magyar állami hadiárva-gondozás tíz éve	700
<i>Kilián Zoltán</i> : Molnár Ákos: Végre egy jó házasság	694	<i>A. B.</i> : Posta- és Táviró Évkönyv	700

SZEMLE:

<i>Eckhardt Sándor</i> : Tudományos élet	701	<i>Prahács Margit</i> : Zenei szemle	715
<i>Rédey Tivadar</i> : Színházi szemle	704	<i>K. B. O.</i> : Magyar folyóiratszemle	715
<i>Genthon I.</i> : Képzőművészeti szemle	709		

Kérje az

«Atlas Iroda» (Agence Internationale de Tourisme)

Budapest, VIII. kerület, József-körút 46., II. 7. sz. — Telefon: 335—64.
prospektusát Európa világhírű nyaralóhelyeiről.

Penziódijak: napi 5—6 pengő: Zell am See, Semmering, Kitzbüchel, Wörthi, Ossiachi, Traun- és Attertó fürdőhelyein, Abbazia, Velence-Lidó, Rimini, olasz és francia Riviera, Páris, Biarritz, Deauville, Trouville, Grenoble, London. Schweizban: Interlaken, Luzern, Montreux, St. Moritz stb. napi 6—8 pengő. Budapesten napi 4 pengő (havi 85—90 pengő egész évben). Tanulóknak 15—20% kedvezmény. Utazásoknál (egyeseknél is) 33—50% kedvezmény. Válaszbélyeg. Magyar, német, francia és angolnyelvű úrileányotthonok Budapesten (bennlakó idegennyelvű személyzettel). Havi penziódij 90 P. Fiúk ellátási díja tanárcsaládoknál 80 P.

Jelen számunkhoz a III. negyedévi előfizetésre befizetőlapot mellékelünk.

SZENT IMRE HERCEGNEK LEGENDÁJA.¹

A bécsi császári könyvesház XV. századbéli mondseei kodexéből,

Magyarország Királyának Szent Istvánnak fiáról,
Szent Imréről.

DICSÉRETES Imre herceg, jeles nemzetségből, miképen cédrus a Lybanonból származván boldog Istvántól Magyarországnak első királyától, jóságos cselekedetekkel felette ékesítve fényességesen tündöklött. Már gyermekségében is szorgalmatos örökös alatt nevekedve, elsőbbben a grammatikai mesterségnek minden tudományával betelt. Ennek okából boldog István király, atyai szerelmének hévségétől serkentve, ő fiának, boldog Imrének könyvet írt az erkölcsök tanításáról, melyben lelki beszédekkel hívségest és barátságost szól hozzá, intvén őt. Oktatván őt, miképen kell mindennek előtte a katolikus hitet megtartania és az Egyház állapotát megerősítenie, tisztességet adnia a fő papok méltóságának, szeretnie a fő embereket és vitézeket, az igazságos törvénytevést észben tartania, minden cselekedetében türelmesnek lennie, a jövevényeket nyájasan befogadnia és velük jószerezzel bánnia, tanács nélkül mit sem cselekednie, eleit szeme előtt szünetlenül példának állatnia, az imádság kötelességét gyakorolnia, a jámborságot és könyörületeséget egyéb előmenetelre való jóságokkal vigyázatos gondnal birtokában tartania.

Boldog Imre ezért megelégedvén kevés alvással, minden éjtszakákon, mikor is már mindenek ágyra vetették magukat és előtte, miképen királyi magzathoz illik, két gyertyatartó világitott, ő, Istennek szoltárokat énekelve virrasztott és mindegyik szoltár végezetén szívének töredelmével Istennek hocsánatát kérte. Mit is, mikoron atyja eszébe vett, őt vigyázatost és titkon a falnak nyílásán át gyakorta szemlélte, mindazáltal övéi közül kinek sem akarta a látottakat tudtára adni. Mind ezekben meg kell gondolnunk, mily irgalmatost gondoskodott Isten a mi gyarlóságunkról, mikor is az igazságnak regulája nekünk nemcsak igének általa taníttatik, hanem a követésre eme boldog ifiúnak általa is mi csodálásunkra, mint szépséges tükör elénk tartatik. Tehát senkinek ne legyen nehéz a szegénység, mert az Úr kiválasztja a szegényeket, kikről mondja: «boldogok a szegények, mert övék a mennyeknek országa». De senki ne erősítse, hogy a gazdagok kirekesztendők Istennek országából, tudni méltó azok, kik kívánás nélkül birják a gazdagságot. Miért is a szent Egyház ő dicséretére és ékességére szép renddel, jelesen azonképen vagyion leírva, miképen tábornak rettentő hadi rendje, jóságos cselekedeteknek olyan sokaságától tündöklök és olyan különb és különb hívek veszik körül, hogy a tanulatlan nemzetektől sem vagyion távol az isteni látogatás, mert az Igét, mit

¹ Mutatvány Tormay Cecília *Kis magyar Legendárium és Szent István Királynak intelmei* címen most megjelent kötetéből.

is ezer nemzetségeknek szerinte meghagyott az Úr, immár mind a világ befogadta. A hithez pedig csaknem a mi időnkben tért meg Pannónia, mely mostanáig a pogányságnak fertelmes szokásaival volt fertőzve, de felette keresztény királyának, tudni méltó Istvánnak intésére és jeles érdemeinek miatta a hitnek erejében és az isteni tiszteletnek növekedésében előment.

Némi időben tehát boldog István király fiával együtt imádkozni boldog Márton egyházába tért, melyet Pannónia szent hegyén tulajdon ő kezdett és szerzeteseknek jeles gyülekezetével felékesített. Tudván azonban a király a gyermeknek fő érdemét, megadta fiának ama tisztességet, mi is őt megillette, mert mikor a mondott barátok a processiónak utána a király köszöntésére mentek, ő tisztességadásból köszöntésükre maga fiát előre bocsátotta. A gyermek Imre pedig szent Lélekkel teljesen, miképen is az isteni kegyelem kinyilatkoztatásából külön külön az ő érdemeiket ismerte, mindeneknek külön külön egyenletlenül osztotta a csókokat. Mert egyeseknek egyet, másoknak hármat, ismét másoknak ötöt, végezetül egynek hét csókot adott. Mely dolgot egyebeknek szemeláttára boldog István király hallgatva csodált, és a mise végeztével, egymásközött való beszéléssel tőle szorgalmatost tudakozta, miért osztotta nékik a csókokat egyenletlenül? Így boldog Imre ő atya előtt külön-külön mindenek érdemeiről elmélkedvén, tudni méltó, hogy is közülük az időnek ki milyen közén állhatatoskodott a maga megtartóztatásának jóságos cselekedetében, jól megmondotta, hogy illetén meggondolással adott némelyeknek több, némelyeknek kevesebb csókot és tanította őt, hogy az, kinek hétre sokasította a csókot, egész életén át szűzi életet élt. Ő, minden jóságokat felindító Kegyelem, ki a mi természetünknek szorongattatását bőségesen felülhaladod, ki a mélységes titkokat a kicsinyeknek felfeded, te valál mestere boldog Imrének, te adtál nékie szabad értést egyebek rejtett dolgairól. Eme belső kinyilatkoztatásnak igazsága pedig ő szívében ezenképen megtudatott.

Kevés napoknak utána, hogy is a szent hegyről elméne, boldog István csak két szolgát vevén magához tulajdon amaz úton megtérvén, a barátoknak virrasztását és imádkozását titkon vigyázta. Már minek utána a hajnali zsolozsma elvégeztetett, egyebek ágyra vetették magukat, csak azok maradtak a szentegyházban, kiknek is boldog Imre ő csókjait szaporította. Megoszolva az egyháznak különvaló szegleteiben, Istennek színe előtt zsoldárok éneklésével virrasztottak. Mikor is a szent király külön külön hozzájuk méne, felfedte előttük orcáját és áldásnak igéivel köszöntötte őket. Minek utána pedig némelyek a királyi felséget a csendességnek megszegésével tisztelték, ő végezetül a Mórnak mondott baráthoz méne, kit is boldog Imre hét csókkal dicsért, de sem köszöntésének szép szavával, sem pedig királyi fenyegetéseinek beszédével nem vonhatott ki belőle feleletet. Virradván a reggel, mikor is a barátok gyülekezést tartottak, a király maga személyében is jelenvaló volt és hogy Mór barátnak lelkét az alázatosságnak miatta megpróbálja, a közös meghallgatásban a vallásal való felette sok ellenkezést vetett szemére. De a királynak erősítéseire Mór semmi nemű ellene mondást nem tett, hanem alázatost vesztg ülve reménykedőn Istenhez menekedék, ki is az emberi értelemnek szemlélője. Akkor pedig boldog István megismerte, hogy fiának kiválasztása bizonyossággal bizonyos és a dolgot rendre előbeszélvén, Mórt dicséretekkel felemelte és hogy a püspöki hely általa ékesíttessék, kevéssel annak utána, a pécsi püspökségre felmagasztalta.

Ezeknek utána pediglen boldog Imre ő életidejében előmenvén, jóságos cselekedeteinek érdemeivel szünetlen növelte tulajdon dicsőséges jeles voltát. Miket is, jóllehet, mi egyenként előmondani nem tudunk, keveseket, miket ő cselekedeteiről hallottunk, hogy restségnek ne vétessék, szorgalmatost mégis elbeszéljük. Történt pedig néminemű éjtszakán, hogy imádkozni, titkon, csak egy szolgálval megelégedvén bement ama nagyrégi és felette megavúlt egyházba, mely míveltetett Veszprém városában Krisztus drágalátos vértanujának Györgynek tisztességére és ottan imádságnak adván magát, mikor is szívében elmélkedett, mi légyen ama mindeneknél kedvesebb áldozat, mit ő Istennek felajánlhatna, hirtelen nagy tündöklésű világosság körülfénylette az egyháznak minden helyeit. Hol is isteni szózat zendült a magasságokban, ezenképen : «felette dicséretes a szűzesség, kívánatost kívánom én, te elmédnek és testednek szűzességét, ezt ajánljad nékem, eme szándokodban mind végig megállj!» Ő azonban magához bizodalommal nem lévén, hanem, miképen igaz orvosság-hoz, a Kegyelemhez menekedvén, mondotta : «Úr Isten, Te, ki vagy mind az egész világnak gondviselője és az emberi erőtelenségnek segítője, ki elragadod a fejedelmek lelkét, aki rettenetes vagy a földnek királyai előtt, végezzed el Te kedvedet bennem.» És ezenképen boldog Imre tulajdon amaz órában az isteni vigasztalásnak igéjével megerősítettvén, eme titkot ő szívében megőrzi és a szolgálának, ki emez isteni társalkodáskor és egyébkoron is inkább csak egyedül volt mellette, kérvén őt Istennek nevében, megtiltotta, hogy haláláig e dolgot valakinek is felfedje. Eme, és még több hasonlatos szépséges cselekedeteknek jelei, Szent Imre elméjének különvaló kamarácskájában elzárva tartattak és mindéltig, meddiglen csak el nem törött a korszó és a kenetnek illata ki nem széledett, mik rejtve valának fel hém fedettek.

Azonközben, mikoron is boldog Imrének atyai rendelésből nemes, tudni méltó királyi nemzetségből eredő leányzó jegyeztetett és hozzá vezetettvén, hogy a két királyi ágból annak utána királyi maradék származzék, ő a testi nemzetséget, mely romlandó, a szűzesség lelki fogadalmának utána tevé, testét bőjtölésekkel törte, lelkét pediglen az Isten igéjének kenyerével megelégitette, hogy ne uralkodjék rajta a testnek incselkedése, és ő érintetlenül megtartotta hitvestársának romlatlan szűzességét. Ő, csodálatos emez ifjúnak maga megtartóztatása, ki is könnyeknek forrásával oltotta a szerelemnek lángolásait és hordozván a lángot keblében, el nem perzseltetett annak égésétől. Mert nagy és csaknem az emberi természetnek felette való dolog csendesíteni a testnek tobzódását, a kívánásnak az ifjúság fáklyáitól meggyújtott lángját az Úrnak segedelmével eloltani és a gyönyörűségnek jogait lelki szándékkal elűzni, az emberi nemzetség szokásának ellene élni, a hitvestársnak örömeit megvetni, a gyermekeknek édességét becsben nem tartani és mindeneiket, mik is a jelenvaló életnek javai lehetnek, azokat a jövődő boldogságnak reményében semmibe venni. Nagy és miképen mondtam, csodálatos emez erő. És munkájának nagyságáért felette nagy jutalommal nem érdemetlenül jutalmaztatik. Mert jóllehet, nagy a szemérmetségnek küzdelme, de nagyobb a jutalma. Ideig való az őrizkedés, de viszontag örökkévaló a kár pótlása. Ezekről mondja János a Jelenések könyvében : «Ezek követik a Bárányt, bárhova menend». Mi is szerintem azonképen értendő, hogy a mennybéli udvarban ő előttük semminemű hely nem leszen bezárva és a különb különb hajlékoknak minden szállásai felnyílnak. De, hogy a szűzességnek érdeme még fényesebben világosodjék és nyilvánvalóbban megértessék, mily becses Istennek előtte, jól

vegyük eszünkbe, hogy mi Urunk és Megváltónk, mikor az emberi nemzetségnek üdvösségeért megtestesülni méltóztatott, nem egyéb, hanem szüzi méhet választott, hogy megmutassa, mily felette kedves néki az ily érdem és hogy a tisztaságnak jóságát mindkét nembélieknek tudtára adja. Anyja szűz volt nékie, ki maga is szüzességben vala állhatatos. Magában a férfiaknak, anyjában az asszonyoknak mutatta példáját a szüzességnek, minek általa kimutattassék, hogy a tisztaság az emberi természetnek mindkét különböztetésében az Isteniségnek boldog és érintetlen teljességét érdemelte, mert hogy teljességgel megvolt az Anyában, mi a Fiúban lakozott. Minek utána Szent Imre kimulott, felbomolván teste még ifjú korában, megadatott néki az élőknek öröksége a földben, jegyese szüzi életének bizonyosságát bizonyította. Cseléd szolgálja is, ki sokszor látta és hallotta, tovább nem titkolódzott.

Azt sem vélem elhallgatandónak, mit is hajdanában nékem, Álmos herceggel Konstantinápolyban tartózkodónak, a caesareabeli egyháznak néminemű istenfélő kanonoka a görögök császárjához küldetvén elmondott, hogy is ő Szent Özséb cselekedeteiben olvasta, hogy tulajdon amaz órában, melyben boldog Imre kimult e világból, Szent Özséb, a palestinabeli Caesaria metropolitája, mikor is a papsággal és a néppel processziót járt, angyali édességű zengést hallott a magasban s szívének szemei megnyílván, boldog Imrének, Szent Istvánnak, Pannónia első királya fiának lelkét látta felvitetni. Ugyancsak jelenvalók voltak ott a gonoszok lelkeinek sokaságai is, azonképen, miként ha néminemű rossz találtathatnék benne, minek miatta ily nagy hitvallóra botránkozást hozhatnának. És mikoron is Szent Özséb eme látomáson álmélkodott, hallotta felülről, hogy amaz órában boldog Imrének lelkét viszik örömben a felül való lakóhelyre. Tulajdon eme látomás és édes zengedezés, Szent Özséb imádságának általa néminemű esperesnek is kinyilatkoztatott. És mert hogy az Egyházban, hol is az emberi gyarlóság a hívésre rest, vannak csodák, Szent Imre halálának harmincad napja ő jóságos cselekedeteinek oly sok és oly nagy jeleivel tündöklött, hogy ama nap mindeneknek, kik a királyi városban tartózkodtak, hol is ő szent teste eltemetteték, nem siralomnak, hanemha örvendezésnek napja volt. Mikor is atyját sem kesergette immár fia halála miatt való szomorúság, hanem eltöltötte az öröme teljessége, mert hogy az örök életnek koronája ő fiának bizonyossággal bizonyost megadatott.

Egyet pedig jeles csodáinak közüle felveszünk mi beszédeinkbe, mit Isten annak utána, a mi napjainkban méltóztatott az ő hitvallójáról kinyilatkoztatni, jöllehet ez és egyebek is Istennek általa, írás nélkül is mind olyan híresek, hogy a fiak is, kik születendek és jönni fognak, ezt megismerni és beszélni fogják az ő fiaiknak. Volt tehát néminemű Kunrádnak mondott ember és volt tulajdon ő német nemzetbeli, kit is oly utálatos bűnöknek nyomása terhelt és mindenképpől oly nagy gyalázkodás illetett, hogy fertelmes volt, miképen koporsóbéli negyednapos halott. De mert hogy az, ki Lázárt testben feltámasztotta, naponként feltámasztja a lelkükben vétkezőket, a mondott vétkest sem hagyta bűnei tengerében. Hanem, hogy megismerje minémű nyomorúságokkal vagyon körülvéve, elméjének szemeit furdalásoknak általa megnyitotta. A mondott Kunrád ezeknek miatta Szent Péternek helytartójához menvén, ki is az időben a római széket tartotta, felfedte előtte bűneinek sebeit és kívánván maga mentésének végzését, lelkének orvosságát kérte. A pápa azonban elrettenvén soha nem hallott bűneinek sokaságától, tanácsot tartott, sebeit vezeklésnek kiszabásával

nem gyógyította. Mégis, hogy kétségbeesésben ne hányattassék, tanácsával a bűnöst megerősítette. Azért is őt páncéllal körülvette és a páncélt, hogy a testen erősebben rajta legyen, őt vasláncsal, a Krisztus őt sebének szerinte, körülövezte és adott néki az ő gyónásával megírott, viasszal körülvetett és tulajdon gyűrűjével lepecsételt levelet és intve és buzdítva hozzá adta, hogy mind ama helyeket megjárja, hol is szentek nyugosznak, ha valahol az isteni kegyelem a szenteknek közbenjárására meglátogatná. Az isteni látogatásnak jele pedig lenne, ha valaha a páncél a láncoknak szakadtával részekre szétugornék és a levélben semminémű írás nem foglaltatnék. Elmenvén ennek utána a mondott Kunrád, felette sok szenteknek az ő helyeiket megjárta és végezetül Jeruzsálemben az Úrnak sírjához eljutván irgalmat várt ott attól, ki gyógyítja a szívükben töredelmeseket és beköti az ő sebeiket. De Kunrádban az Úr nem mutatta meg jóságos cselekedetét amaz erősített városban, hogy is az boldog Imre dicséretére és dicsőségére hagyassék. Ezen közben boldog Istvánnak, Pannónia királyának hire, kinek sírjánál naponként történtek csodák, jelesnek tartatott. Útjának végeztével a felül mondott férfi Fehérvárra tért, hol is boldog István eltemetett teste tiszteltetett és mert hogy Istennek hatalma és az ékes királynak közbenjárására gyakran való csodákkal egyebeket bőségest vigasztalt, Kunrád ő szívében hittevéssel fogadta, hogy el nem mozdul az egyháznak helyéről, míg az Úr ő benne meg nem mutatja, milyen érdemű előtte boldog István. Történt pedig, mikoron is volt a napnak mintegy 12-ik órája, testének felette nagy fáradalma és szívének töredelme miatt az egyházban elaludt. Megjelent pedig néki az égből boldog István, mondván: «Kelj fel és ne bizakodjál én érdemeimben Istennek előtte, mert hogy elégséges nem vagyok éretted közbenjárni. Menj azért én fiamnak, boldog Imrének sírjához, légyen ő te közbenjáród. Ő az, ki is szűzességben Istennek kedvére való volt, kinek öltözetei nincsenek mocskolva. Ő követi a Barányt, hová is menend. Ő azoknak közüle való, kik Istennek trónja előtt új éneket énekelnek, mit ki sem énekelhet, csak ki szűz.» Álmából tehát felsejkenvén, amaz órában, tulajdon amaz egyházban sietséggel boldog Imre sírjához sietett és mikor is ott leborulván imádságnak adta magát, a páncél, minekutána a láncok elszakadtak, felette sok részre töredezve legottan a földre lehullott, miközben az egyházban sokan csodálkoznak, honnan hallatott zörgést a vasnak ily nagy összeverődése. Minek utána pedig eme dolog kivilágosodék, gyülekezvén a papság és a népek és Fábián kancellárius, emez egyháznak rektora, a pecsét, mit is amaz ember olyan sokáig épen megtartva hordozott, megtörött és a levél ki vala bomolva, de benne betűvetésnek jegyei nem mutatkoztak. Akkor pediglen mindenek, kik is jelenvalók voltak, Istennek és boldog Imrének ő dicséretükben kitörtek és hogy ily nagy jótétemény emlékezetes legyen, László királynak, ki amaz időben Pannónia élén állt, és az ország minden püspökeinek és fő embereinek egyaránt, eme dolgot, mit is láttak és hallottak, jelentették. Ezért László király, miképen az isteni vallásnak jeles művelője, zsinatot hívott össze és harmadnapos bűjtöt hirdetvén, Szent András hava ötödik napján, boldog Imrének testét tisztességgel felemelte. Eme napon és annak utána, ő hitvallójának érdemeit csodáknak sok erejével kinyilatkoztatta a mi urunk Jézus Krisztus, ki az Atyaistennel és szentlélekkel él és uralkodik mind örökkön örökké. Amen.

Eredetiekből fordította

Tormay Cecília.

BÚSVÉGŰ SZERELEM MESÉJE.

A legény így nevezte a leányt :

— Lelkem-tubám.

Ez meg őt viszontag :

— Párom-madaram.

Jól talált a nevezet, mert olyanformán éltek, mint az ég madarai, «nem vetettek, nem arattak, csűrbe se takartak»; nem törődtek se a holnapi nappal, se a maival, de megéltek. Ők se tettek különbséget dologténap vagy innep között, csak burukkoltak, kacagtak meg csivikéltek egymásnak nap mint nap, álló időtt. No meg, mint a madarak repeszek, mert repeshettek, hisz szárnyuk is volt nekik : a szerelem.

Úgy éltek csupán az egy örömüknek, mint mi a köznapiság minden szemetjét elsodró egyetlen érzésünknek, mikor — hess, rút keserű valóság ! — a poézis szárnya szárnyunk lesz s hipp-hopp, máris mese-szellő fújja, Operenciás-tenger vize öblögeti gondjainkat.

— Gyere, galambom, szálljunk a virágberекbe — szólott a legény.

— Csula he, a futóbolondok ! — csúfolta őket a másmi világi falu szája ; nem a szüleik, mert ők már régesrég elnémultak, örökre.

Jó messzire elébük jött a virág- meg rózsarengeteg illata s ők eztán még bomlottabb hancúrozással szökdécseltek a ligetnek.

Miska belevágta kaszáját a virágmezőbe, Naca meg két karjával, kebelével hajtotta utána a rendet. Mikor ennek végén dülőre jutottak s egy haris rebbent föl, mintha régóta nem látták volna egymást, vagy mintha a «hosszú» hallgatásért bocsánatot akart volna kérni egyik a másikatól, kaszát, markot elejtettek s úgy rohantak egymásba, mint visszafojtott tüdőbe az első lélekzet. Amint ajkukkal összenőttek, a leány szétzilált dús haját párja nyaka köré csavarta (holott már nem kellett neki a fejét elcsavarnia) s úgy szőtte, hálózta be vele (holott a lelkét már nem kellett behálóznia) ; így vont sátrat szemérmének.

Midőn már elernyedtek egymástól, Miska ki akart keveredni a selyem haj-kuszából, de biz fogva maradt. Csak nagynehezen tudták kibogozni a drága gubancot ; hogy egészen rendeződjék, meg is fésülte Miska tíz ujjával.

— De dőgozzunk tovább, Miskám, tellik az üdő ! — sürgetődött Naca komolyan.

Miska belevágott az újabb rendbe s szélesen karéjozta a virág-termést. Alig hogy egynéhányat vágott, egy pacsirta röppent fel előtte

serregve s a levegőben egyre magasabbra lendülve trillázott. Lehajolt Miska, hát meg is találta a fészket, benne a pityegő pici fiókákat.

— Ne bánts, szívem, hadd csak őket! — szolt a leány. — Ne is vágd tovább! Ej, igaz is ám, hát minek arattuk mi ezt a sok kökörösint, liliomot, margarétát, pipacsot?

— A szerelmünk díszinek — válaszolt a szeretője s kezdte halomba hordani a letarolt virágot. Mikor már egy kis petrence gyűlt össze, fölkapta babáját s hegyibe ültette.

Belesüppedt a leány, alig látszott ki belőle, csak a feje. Fölötte felszállt szirmok kavarogtak, mint a virágtündérek feje fölött.

— No, szívem, csak korona köll még rád! — mondta Miska elragadtatva s odaugrott a csonka rend végére és gyöngéden, óvatosan kiemelte a pacsirtafészket gödröcskéjéből a fű, virág közül. Fölvette fiókástól s megkoronázta vele Nacáját.

A kis teremtések megneszűdve pityerkéltek s tehetetlenül vergődtek csupasz szárnyacskaikkal, szüleik meg föléjük zuhanva kifogyhatatlan mélabús dallamaikkal sóvárogták vissza őket.

— Jaj, Miskám, ne kegyetlenkedjél, meghasad a szívem! — feddette Naca.

Miska ész nélkül csokolta koronás babáját s ez még csak nem is védekezhetett, mert lepotyogtak volna fejről a kis madárcák. Csak amikor könyörgőre fogta szívepárja a dolgot: — Vedd le, no, a furcsa kontyomat! — szabadította meg a kis nyügtől, aztán tenyerében tartva a szegényes madári tákolmányt, megkérdezte:

— Hát nem szeretnél királyné lenni?

— Nem bizon, hogyha naphosszat koronát köllene viselnem, még egy szál virágért se hajolhatnék le.

A legény szép óvatosan visszatette helyére a fészket. Mikor újra odaszaladt Nacájához s ki akarta ölelni virágrónájából, egy vézna öregember termett ott, mintha a földből nőtt volna ki. Fű és virág egyszerűen elhervadt körülötte.

Amint a leány meglátta, elsikította magát, fölugrott és Miskája háta mögé bujt.

A vén olyan cingár meg fonnyadt volt, mintha ép aszalókemencéből mászott volna ki. Csontjai szinte zörögtek s lötyögött rajta gunyája. Fejfödőjét mélyen az arcába csapta s úgy passogott ki a karima alól, mint az a bizonyos béka a kocsonyából. Amint megszólította őket, kivicsorogtak penészes, tökmagszínű fogai.

— Könyörgöm, öcsém-uram, add nekem a kaszádat. Egy nagy úr árendás földjén aratok; de úgy tele van a gabna gízgazzal, hogy belecsoorbásodott a kaszám. Neked az má úgy se köll.

A leány ráncigálta hátulról a legény dolmányát, azután szepegeve fülebe súgta:

— Oda ne add neki! Nem látod, hogy a Halál?

Miska nyugodtan megfelelt a töpörödött aggastyánnak:

— Nem adhatom, uram-bátyám, sok dógom van még vele ; ezt a táblát az úrnapi körmenetre kő még lekaszanom, azt a táblát a mi menyegzőnkre, amazt mások lakodalmára, a többit pedig a mi szerelmünk mindennapi díszinek.

A kódisember erre elkotródott.

Naca olyan halovány volt, hogy az szerelmes szívet kétségbeejtő.

— Nem tom ezt nézni, én egyetlenem — gagyogott szomorúan párja. Fölmarkolt egy csomó pipacsvirágot s azzal cirógatva csalogatta vissza kedvese orcájának eltűnt pírját. — Ennyire megijedtél, lágyszívű kis galambom ! — babusgatta. Azután kezdte róla lecsókdosni a szírom-círmot. Addig buzgólkodott így, amíg egyszer csak föl nem rikkantott kedvese, búját szélnek eresztve :

— Hát iszen még a téed vagyok ! — s nyakába csimpajkozott.

— Az is léssz, amíg csak a halhatatlan lélek él ! — volt rá a felelet s mintha esze valami nagy érzelemhullámon bukott volna át, így szólott egy fordulattal :

— Te, Naca, akkora szerelmes szót szeretnék mondani, mint az a Somló-hegy.

A leány elkezdett pörögni, mint az orsó s rokolyája és pendelye örvényt kavart a szirmokból. Forgott, forgott, mint a boszorkányszél s rászédült a virágalomra. Hempergett rajta, majd belenyalábolt s ölszámra szórta szét a tarka színes töreket.

— Nem kell nekem virágpárna ! — tyuhajjazott.

— Persze, hogy nem ! Van már nekünk álombul szőtt sokkalta szebb fejünk-alja ! — tombolt vele a szíve-vette és segített neki az essevezett zimankó-támasztásban.

Olyan kerge fürgeteget vertek föl, hogy a nap is elsötétült tőle. A fuvallat meg hordta széjjel a tarkabarka pihéket s nyári színes hófürgetegként esték be a mezőséget.

A közeli szénagyűjtők megfenyegették őket favelláikkal s rájuk ripakodtak :

— Ejj, azt a ! Még beszemetelik a takarmányt ! Az eszelősek ! Abbahagyjátok, az eszetek keservit !

Megállt a szerelem tánca. Miska vállára kapta kaszáját s elfutamodtak.

A patak partján fujták ki magukat.

— A túsó felin szebb ! — kívánczozott oda Naca s már méregette szemével a választó-árkot.

— Nekifutunk, aztán hopp, már túrul vagyunk.

— Neked csak könnyid, de én hoccsinájjam !

Miska lehúzta az öreg fűzfa egy erős ágát.

— Kapaszkodj bele !

Naca belefogódzott, mint gyerkőcök a harang kötelibe. Miska meglóditotta a lómbát, a kis jérce rikkantott egyet s a túsó parton pottyant bele a fűbe. Most a legény volt a soron. Elkapta a visszavágó-

dott hintaágot, de közben eszébe jutott a kaszája. Belevetette a vízbe.

— Nem köll egyelőre — kurjantott s átlendült a kedvesihez.

Amíg ők ott szeretkeztek és egymás tenyeriből kibetűzgették, hogy kerek száz évig rúghatják még a földi port, a másik oldalon újra fölbukkant az a rusnya agg, de ők nem vették észre. Odasompolygott a nyelivel kiálló kaszához s elemelte. Kétrét hajolva s a lopott holmit a réten maga után vonszolva elosont. A bokrok között bujkált vele.

Miska nem tudott már kicsinálni leleménylázával ebben a szerelemtombolásban; nem volt elég, hogy illatos szóbimbók hasadoztatásával fogyatta, szétzilálta most szerelmese haját és ennélfogvást rabul odakötözte a fűzfa derekához. Úgy robbant ki a szívéből:

— Te, Nacám, szeretnék akkora szerelmes szót mondani, mint az a Somló meg Ság egymás tetejibe.

S hogy foglya még annyira se mozoghasson, egy sziklán is átütő hosszú heves csókkal odaszegezte homlokán keresztül.

Amint nagy cuppanással levált róla ajka, még hangosabb csattanóul megdördült fölöttük az ég. Bezeg fölrettentek s tüstént szedelőzködtek volna, de a hajkötélék nem engedett. Hasztalan bogozgatta Miska, nem tudta föloldani.

A vihar már itt a közelben lebegett hatalmas felhőszárnyán, mint egy méltóságos röptű óriási sasmadár.

A szegény megszorult pár beletörődött sorsába s ott maradt a terebélyes fűz ernyője alatt, pedig egydobásnyiról integetett nekik a biztosabb menedék, egy akol, ahova a mező dolgosai nyakra-főre menekültek.

A zuhogó eső már itt paskolta a rétséget, a villámstorok sisteregyve csapkodtak le s pattogva verték a termő anyaföldet. Az eső terével járó puffadt égi tömlők zegzúgosan össze-visszarepedeztek s még jobban szakadt belőlük a loccs. Ha az egész kerek határ tűzben állna, azt is eloltaná.

A villámszigonyok egyre sűrűbben bökdösték a mezőt s visszarándultukban néha egy-egy vastag derekú akácot lenyakaztak. Amott meg a sebes sodrú folyócskába sussant bele a villanó fénycsík.

— Ahun a! Horgász a jó Isten! — törte a kacajt Miska. Naca félelemtől meredt szemmel intette:

— Az Istenér, ne csúfolkodj ilyenkor!

Alighogy ezt kimondhatta, egy csattanás, egy sikkanás és az öreg fűzfa megkopasztottan állt ott; lereccsent gallyai messze széthányódtak. Zömök törzsén világos sáv tekergőzött; Isten tüzes «horgának» izzó acélkötele pörkölte le kéréget. A leány eltűnt, csak letépett selyemhaja maradt meg emlékjelül. Miska ott hevert a latyakban esze nélkül. A fűz egy háncson függő tört ága borult rá s csurgó bánatvizet sirt arcába. Mély álmából égdübörgés költögette.

Mihelyt az ég tömlői elapadtak, az akolba szorultak sietve siettek a villámütéses fűzfához. Egy részük a patak partján kémlelődött; az eltűnt leányt keresték. Hiába. Mások a földre terített legényhez szaladtak s élesztgetni próbálták.

Egy asszony a szájába lehelt, azért, mert:

— Elszállt belőle a lölkő egy része, meg köll hát szaporitanyi, — így okolta meg tételét.

Egy tenyeres-talpas aratómunkás a hasát dögönyözte, azért, mert:

— Legelőször is meg köll inditanyi a lölkő fujtatóját.

Egy okos, gyorsmozgású legény igazat adott neki, de azért eltaszította onnan őt is, az asszonyt is. Katonaviselt ember volt, tudta az ájultak észretérítésének módját; megragadta a hanyattfekvő Miska két karját s magasan előre-hátra körözött vele.

A szegény villámverte lassan-lassan fölocsudott eszméletlenségéből. Amint kinyitotta szeme csukóját, olyan furcsa, lidércclángféle tűz hánykolódott a két mély gödörben, hogy a körülötte állók riadtan szétrebbentek. Ő meg fölszökött vadul s mintha valami láthatatlan égi hágszó ingott-lengett volna előtte, kézzel-lábbal hadonázva igyekezett elfogni s fölszállni rajta.

Rökönyödött bámulói meg nem értették volna keveredtségét, ha ő maga ki nem tör ilyen lobbos velőtől pernyült valló-beszédben:

— Elrabolta az Atyaúrsten. Arany fonalú aranyhorgot vetett ki rá, magához rántotta. De lehozom én! Még ha égi lakzik nyoszolyólányává tette is! Szebb koszorúval ékesítem én föl, menyasszonyi koszorúval. Lehozom én! Egymás tetejire állítom a Somlót, a Ságot, hegyibe szúrom az édig érő iskát. (Levágom az egész földkerekség minden jegenyéjét, abból ácsolom.) De lehozom én! Hiába akarod nyakamat töretni póknak való könnyű napsugár-lajtorjaddal. Nem hinthetsz port a szemem közé, még ha gyémántkőből zsurmoltad is. Lehozom én!

Igy égette lelkét. Már nem kapkodott a lengeteg létra után, hanem odaszaladt a csapott fűzhöz, lefejtette róla a rajtaakadt hajfürtöt s elfutott vele.

Föl akarták tartóztatni az életrekeltői. Mi haszna! Utána kiabáltak, hogy ők mindent jól láttak, a dolog így meg így történt: A villám belesújtotta a leányt a patakba s a megdagadt ár elsodorta. Azt is észrevették, hogy ugyanakkor egy alamuszi ágostyán sunnyogott elő a bokorból s kaszájával suhintott egyet a víz fölött. Ebben a pillanatban eltűnt a lány szemük elől.

Néhányan utánaestek a világgá futó legénynek s meg akarták vele értetni, hogy miről van szó; legalább járják végig a partot s keressék meg a holttestet.

De nem hallott Miska semmit, csak verte-verte maga mögé kalimpáló két karjával az eliramló tájakat.

Egy nyírpagonyba vette bele magát, itt fujta ki fáradtságát. Mint tejjel táplált szökőkutak karcsú sugarai, úgy törtek a magasba a nyurga fiatal törzsek, oly szorosán egymás mellett, hogy lombjuk összekeveredett.

Ott állt Miska a sűrű közepében s hallgatta a feje fölött ringatózó zöld levéltenger morajlását, melyben mint szirtéken fölcsapó napfényes hullámtaréj meg-megcsattogott a füttyös kedvű madarak örömrivalgása.

— Ölég legyen! — ordított rá az ujjongókra.

Elnémult iziben az énekes dáridó s csupán az erdőszongás búsongott. A gyászoló legény megszólította a fehérruhás növendékfákat :

— Sirassátok meg tik is! — de azok egy könnyecseppet se eresztettek. Fölháborodott ezen a részvétlenségen s mérgében oldalba verte egy éles kővel a szívtelen fákat. Rájuk parancsolt :

— Sirassátok, ha mondom! — Most se eredt könnyük, mert hisz rég elmúlt már a nedvindító tavasz.

Keservében, fájdalmában levágta magát a földre, arccal az avarnak s ő maga fakadt sírva. Erre már kicsordult a szánalom a nyírfák sebeiből, sőt a szomszéd pászta juharainak is könnyük indult. Buzdultan buzogván, elöntötte a jószagú lé apránként az egész nagy erdőtáblát.

Jól átázta a kis árvíz puruszliját, mire magára eszmélt s föltápázkodott. Csacsogva csorgott a nyirok köröskörül a fasudarak kérégeből, azon a felükön, amelyik rálátott az elárvult legényre.

Újra útnak eredt Miska ; fejszüngetve gázolt a tocsogó erdő-alján. Az egyre terjeszkedő áradat gondolt erre egyet s többől egyirányú folyóvá nyúlt, hogy követhesse a vándorlegényt.

Egyszerre csak megtorpant ez is, a folyó is, mert egy hosszú széles földrepedés tátult rájuk. Valami ördögárka lehetett, mert imitt-amott feketeruhás emberek dobták bele életüket. A gyászfolyó is addig-addig kerülgette a meredek partot, míg le nem szakadt a feneketlenségbe. Nyomában szüntelen mállott a hasadék pereme s göröngy hullott alá.

Igy csábítgatta minden a szíve-nehéz Miskát. Ő azonban megállt. Elővette a fürtöt s csak ennyit mondott :

— Fölfelé távozott, nekem is arra van az utam. — S hogy legyen, ami titkos erővel fölfelé segítse, kalapjára tűzte az emlékhajat.

Nem felejtette el ígétét se ; elkezdte volna már az égi létra rovatását, de nem volt hozzá szerszáma. Bárhova fordult szekercéért, azzal kergették el, hogy ilyen futóbolondnak nem való efféle a kezibe.

Ment, hollyott Miska. Úgy jött eléje major, falu, mint gúnyolódo, fara-ráveri pelengérács-nép. A gyerekhad nyakába csődült, megcsipkedte, megdobálta, bojtorjással pitykézte ki. Ráestek a kalapján csüggő hajfonatra s csimbókba kötötték.

Minden jött-ment rájabokrétázta jókedvét, ő meg csak állta a haccárét, mint méla sírkereszt a ragyaverést. Mit törődik vele a felleg, csillagerdeklő sudár nyárfa, hogy lenn az útfélen barmok dörgölöznek hozzá!

Le kellett tennie a mennyei lajtorja tervéről. De szemét gyakran az égen tartotta s a felhők között küllöző napfényt meg-megtáncoltatta képzeletével, hogy legalább mulókép módjára kirajzoltassa vele oda-tünt Nacáját. Magas épülettetőre, fára fölhängött, onnan játszatta a délibábot.

Úgy megtanulta a kúszást, hogy még a mókus sem ért volna föl nála hamarabb a legnyulánkabb fa csúcsára sem. A magasban tanyázott állandóan, onnan várt valami égi jelt. A gyümölcsösüket féltő gazdemberek azonban megzavarták néha. Ilyenkor házoromról-házoromra szökdécselve menekült.

Révülete kerekedtével ráhajolt olykor a kéményekre, kürtőkre s rossz-álomhozó szokat hallózott le a kuckóban rettegő anyáknak, lányszülötteiknek. Ezek fogták erre magukat, keserű gyökérből tüzet raktak a gógon, így akarták elfüstölni házuk födeléről a «szerelem bolondját».

— Meg kell egy kicsit facsarni az orrát hétköznapi kozmás leves gőzivel, majd kijózanodik dilinós eszefelejtettségéből. Aztán meg kell csiklandozni az izlelőjít valami jó ínnyenő illatával, bezzeg leszáll a földre! — vélekedtek az egykedvű vének. De semmikép se tudták lecsábítani.

Mikor már nagyon is megelégték magasból rájukszentenciázott, rossz lelkiismeretet szülő beszédeit, hajtóvadászatot indítottak szegény feje ellen. Mert hát :

— Minek tőrjük ezt a habarodott csörgőszarkát a házunk táján! Hiszen az Isten is ránkfordítja haragját, ha elnézzük itt ezt a semmiházi dologkerülőt. Karóba vele! A lányaink nem akarnak megpárosodni, olyan rossz álmaik vannak miatta. A fiaink fejét is megkötyagosítja; egynehányan már fölön akarnak lovagolni.

Előszedték vasvelláikat s az egész falu férfinépe üldözőbe vette. Szegény Miska hiába nyuládozott a felhőlebernyegek felé, hogy vegyék föl s rejsék el, egyre jobban megszorult. A nagy hajsza végső veszedelmefordulatában egy jótélelek-leány szoknyát dobott reá s abban elillant.

Sokáig bujdosott a határban. Alkonyattájt fölfészkelte egy gyönyörű jegenyenyárfa tetejére, tenyerébe terítette babája hajmaradékát, megcsókolta s világosodó elmével szórogatta gondolatait a merengés tavába. A karcsú nyárfa olyan szeretettel ringatta, mint anyaöl, vagy mint lenn a folyócska a nyárfa képét. Itt kanyargott tudniillik az a gyászvízű séd, aki talán még most is mosogatta valahol Nacáról az égi tűz kormát.

Feje fölé gyűltek a vidék madarai: kánya, szarka, gólya, fecske, pacsirta s körülrajongták. Mind gyorsabban sodorták ott körében a levegőt, a sudár fa is mind hajlósabban ingott s a kányák megberzenve baljósan lármázták: kár, kár, kár. A szomszéd magas fák lombkoronái is egyre haragosabban hajszolták-söprűzték maguk fölött a végzet-

súlyos felhőket. Olyan idegesen zajló volt ég s föld hangulata, mint akkor.

Meghallotta Miska, hogy szólottak neki fölülről. Istenes ihlettel susogott vissza s úgy nyájaskodott a mindig közelebb csattogó villámokkal, mint kezébe szelidült tüzes kígyókkal. Hisz kedvese izent velük; minden villanással az ég nyílt meg neki.

A mennyei láng itt sistergett, ficánkolt már a közeli jegenyék hegyett. Miska fölegyenesedett, megvetette lábát a vadul hajbókoló ágakon, idézően fölemelte karját, mint ősi táltosaink s várta, kérte Isten horgát, hogy Nacájához mentse.

Pattant is má a lángsávoly, de csak a szomszéd fára csavarodott. Miska türelmetlen utána kapott. Lebukott a mélybe. A séd lett a sírja.

Ferenczy Géza.

AKÁCNYILÁSKOR.

*Alig barnult még meg az orgona bugája
s máris az ákác szép szaga illatoz;
édes méregként búvik ereimbe,
megkondítja szívem kopott ezüstharangját
s a bánat szava halkán, csendülön szól
és száll az illattal erdőn s vízen által.*

*Szívem, miért fájsz akácnyiláskor mindig?
Mért részegülsz meg, mint bolond pillangó,
röpülni vágyván fürtről edesebb fürtre,
noha motorod kihagyón zakatol már
s csak az emlékek olaja hajtja lassan?*

*Maradjunk meg a vágynál, szívem, öreg szívem,
s nézzük hálával Istennek szép világát,
ki tudja, tán utolszor látunk mostan májust,
s utolszor fénylenek ránk a fehér ákácfürtök.
Mert minden ránkvirradó nap édes, szép ajándék,
s ajándék minden táj, hegy, völgy, folyó és felhő,
a napsugár, az illat, madarak vig játéka,
a lombok közt szerelmes tavaszdelel verőn,
s a Balaton rejtélyes, ezernyi arcú tükre,
melynek még az égbolt is kellelő magát...*

*A dombtetőn, hol állok, karcsú, törpe toronyként,
szólj, szólj, szívem harangja s hálát zengjen szavad,
s amíg szemem gyertyáit a gyönyör kigyújtja,
te szebb légy s edesebb az ákác illatánál,
és szállj a fellegeken túl s a csillagokon is túl,
s ákácillattal ékes. szelid pogány imámat
tedd az Úr zsámolyához.*

Majthényi György.

ÜVEG-LEGENDA.

*Sem sivatagban, sem őserdőben nem lakott,
emberi örömök alá máglyákat nem rakott,
ruhája rendes volt s nem csupa jolt
— és mégis, mégis, mégis remete volt.*

*Haját megfésülte, fehérneműt váltott,
kalapjához tűzött jószagú virágot,
nem hervaszlá orcáját mint az őszi hold
— és mégis mégis, mégis remete volt.*

*Járt a munkásokhoz, járt a szántókhoz,
járt menyegzőbe, temetésre, tengeri hántókhoz,
ragyogott szeme, ha harmonika szólt
— és mégis, mégis, mégis remete volt.*

*Nem volt rejtély, tilok, mindenki megnézte,
mindenki szerelte, mindenki becézte,
meleg, virágos ág volt s nem suta holt
— és mégis, mégis, mégis remete volt.*

*Nézte, szagolta, izlelte, tapogatta
a százszinű, százízű, százhangú világot s hallgatta,
tudta, mit árul ezer emberi szív, ezer emberi bolt
— és mégis, mégis, mégis remete volt.*

*Lakott Berlinben, Budapesten, gazdagban, páriában,
lakott Erdélyben, erdőben, Pálban, Gyulában, Máriában,
ezerhúrú hárfája ezreknek szólt
— és mégis, mégis, mégis remete volt.*

*Ölelni akarta ezer édes inda,
de üvegbura védte, üveglegenda,
állászó magánya mindég ráhajolt
— és azért mindég, mindég, mindég remete volt.*

Mécs László.

ORTEGA Y GASSET.

1. Essaik rendszer helyett.

EGYRE gyakrabban olvasunk olyan műveket, amelyekben a műfaj ön-maga ellen fordul: szétszedi önmagát. Pirandello hat elgondolt, de meg nem írt drámai szereppel keresteti a cselekményt. Ahelyett, hogy befejezett darabot adna, előttünk illesztgeti az alakok születőben lévő életét. Unamuno regényhőse végehossza-nincs monológjaiban szinte a szerzővel beszél meg, hogy is folytatódjék az ő mindennapi története, annyira, hogy a regény végén beállít a költő salamancai dolgozószobájába s követeli, hogy ölje meg már. A regénynek nincs homlokzata, az író az alkotó és az alkotás közt tolongó gondolatokra metsz rá s ez a metszet a regény. André Gide egész írói munkatárát ez az eresztékeiben széttoló módszer jellemzi. Egyetlen nagy regénye: a *Faux-monnayers*, egy regényíró nyers anyagán minden elképzelhető irányban vezetett síkokból áll. Regénytöredékeket, naplórészleteket, jegyzeteket kapunk; ezekből fogja a regény egyik író szereplője az igazi *Faux-monnayeurst* összeállítani.

Hogy az eljárást jellemezhezzük, pumpoljuk meg egy hasonlatért a geometriát. Ha a műfaj téridom, a műfajtisztelő művész magát a téridomot ábrázolja, a műfaj-szétszedő a téridomon ejthető síkmetszeteket. A műfajtisztelőnek a kúp a kúp felülete. A műfaj-szétszedő forgatja a kúpot, milyen unalmas idom, gondolja, mennyivel érdekesebb volna keresztül-kasul szabdalni. Elmettszi harántul: kör. Elmettszi ferdén: ellipszis. Hosszába vágja: háromszög. De ha leleményeskedik, a metszetek a végtelennel játszanak: parabolát, hiperbolát kapott. A kúpmetszetek beszédesebbek, mint a kúp. Többet árulnak el a kúp természetéből, mint a felülete. A metszetekre bontott kúp a modern művészet egyik módszer-találmánya.

Ortega y Gasset tizennégy kötet tanulmánya egy meg nem írt filozófiai rendszeren a legváltozatosabb ötletek irányában ejtett metszetek sora. A madridi egyetemnek erre a tanárára minden kor és minden ország büszke lehetne. Műveltsége a szó legszédítőbb értelmében egyetemes; kapcsoló, analógia teremtő ereje káprázatos. Kíváncsi és fegyelmezett. Alig képzelhető el az ellenmondásokat tervszerűbben kiküszöbölő elme, mint ő. A rendszeralkotó filozófus minden jótulajdonsága megvan benne, egy hiányzik csak: a rendszerek tisztelete. A következetességnek azoknál a piramisainál, amelyeket filozófia-rendszereknek nevezünk, ő többre becsüli a maga metszet-essaiit. A rendszer megvan,— benne; a tanulmányok azonban a lehető legszeszélyesebben, hol egy könyvismertetés, hol egy útirajz vagy megfigyelés irányában szaladnak át ezen a megiratlan rendszeren.

Amilyen szeszélyes irányúak ezek a tanulmányok, tartalmukat époly szigorúan köti meg a rendszer. Mintha a metszések játékosságával csak az átmetszett tömb komoly állandóságát akarná elmímélni. Ez nem filozófia,

csak játék, mondják az essaik. A filozófia is csak játék, érezteti Ortega. A játékoság itt nemcsak vérmérsék, sokkal inkább programm. Vérmérsék, amely programm is.

«Puerilidad»; ez az a szó, amely mint szívós kádencia minden gondolat-sora végén felbukkan. Ortega y Gasset a gyermekesség nevében nem épít rendszert. Aki rendszert épít, dolgozik. A szellem embere azonban ne dolgozzék, hanem játsszék. A szellemnek nem a munka, hanem a játék a természet. Az ő essai a gyermekesség vidám tünetései a mult felnőtt komolyságú rendszerei előtt. Vigyázz, hogy a teremtő gyönyörűségéből nyomasztó kötelesség ne váljék: ezt kiáltják ezek az essaik.

2. Két század.

A filozófusok nem tagadhatják meg azt a tudományt, amely filozófust faragott belőlük. Ortega történész. A «történész» szó azonban az ő neve mögött nem azt jelenti, hogy valaki az intézmények fejlődését összetévesztette a történelemmel.

Ortegának a történelem a «figyelem vándorlása». Az emberi elme szűk s a teremtésnek mindig csak arra a részére tud figyelni, amely belső okokból fontos neki. Ha az emberélet megváltozik, a figyelem vándorolni kezd s a teremtés új jelenségei elé kerül. Új belső igényeknek új külső tájak felelnek meg. A világ arca nem azért változik meg, mert az intézmények vonásai elhúzódtak, hanem mert más lett az ember: régi étvágyak elcsöndesedtek s új étvágyak keresik a teremtésben martalékukat. Ha étvágyaknak és szemléleteknek egy-egy összetartozó rendszerét kornak nevezzük: minden új kor új emberiség.

A történelem olyan vers, amelynek minden szaka más ütemre lejt. De ha így van, nekünk, akik e század strófájában vagyunk beiktatott szavak, e strófa üteme époly fontos, mint maga a vers. Ez az ütem a parancs, amelyet a verstől kaptunk. Amit Ortega úgy mond: mindenkinek első kötelessége saját kora imperativuszát megérteni.

S csakugyan: Ortegának minden írása ezt az imperativuszt keresi. Munkásságának a java az «Espectador» című hétkötetes tanulmányosorozat Espectador figyelőt jelent. Ortega minden tanulmánya *figyel*. A század szívverése fölé hajló fül ő. Ismeretei, problémái egy közös fókusz felé néznek. A jelent megérteni, a jelen parancsszavát a filozófia örök szavaira átfordítani: ez a vágy minden leírt mondatának titkos mágnese.

Ki férhet hozzá kora imperativuszához? Csak aki tudja, mi él s mi halott. Világ övez, amelyben halott dolgok is élni látszanak. Az a halott, amelyet Ortega mindnyájunkban le akar leplezni: a tizenkilencedik század. Ez a salaktalan gondolkozó, aki különben összeférhetetlennek tartja a gyűlöletet és a gondolkozást, a tizenkilencedik századot gyűlöli. Ez a század nincs és van. Nincs, mert az emberiség, amelynek arca volt, megváltozott; van, mert a szellem tehetetlensége rajtunk feledte s lett belőle lárva az arc helyén. Ortega az új század arcáért küzd a halott lárva alatt. Műve kifogyhatatlan vadszéd a tizenkilencedik század ellen. Nem az ellen, amely a maga idejében az emberi étvágyak természetes hierarchiája volt, hanem a ránkmaradt század: az öröklött bénaság ellen, amely természetes arcjátékunkat fagyasztja meg.

Ez a század előző racionalista századok örököse. Bár látszólag megtagadta a racionalizmust, átvette ideálját: a négyszögesített kört. Hitte,

hogy az élet az érzelm nyerge alá készült, forradalmár volt, azaz utópista. (Mert az elnyomottak visszafordulása az elnyomókra csak lázadás, a forradalom az utópia harca az étellel.) Megőrzött racionalizmusa fölött ez a század romantikus is: felszabadította az érzelmek leláncolt faunáját. Ha az ember hármass rétegződésű: vitalitásával az ősi fizikai létbe kapaszkodik, lelkében az érzelmek áramai kavarnak s szellemében pattannak fel a gondolat és akarat szikratüzei, ennek a kornak óriás vitalitásból táplálkozó érzelmessége, mint vad ár lengette ide-oda a szellem tüzeit. Melodramatikus színezetű kor ez, ahogy művészete csakugyan hatalmas melódráma is: emberi szenvedélyekkel cinkoskodik a műhatás rovására. Darwin százada: a fejlődés, amely a mátt a holnapnak ajándékozza s azt hiszi, hogy az idő a tökéletesedés Jákoblétrája, amelyen az van fölebb, aki előrébb van. A darwinizmus azontúl, hogy a haladás tana, a kényszerű hasznosságé, az utilitarizmusé is. Darwin az életet leigáztatta a környezettel. Az életnek az a célja, hogy a környezethez alkalmazkodjék. A környezet tisztelete, mint új fátum-hit üli meg ezt a századot. A művészt a környezet termi; a művészetet az anyag; a történelem az ökonomia történelme; a természettudomány a létharc arzenálja. Az a jó, ami hasznos. A hasznosság még a költőket is kötelezi. A század a létharc vak cselédjében: a technikában csodálja önmagát.

Add hozzá e keverékhez a demokráciát, amely átcsap tudományra, vallásra, erkölcsre, művészetre is és menthetetlenül plebejusit s előttd van Ortega tizenkilencedik százada. A romanticizmusban megszokja a patetikus-ságot, a kényszerű hasznosság a környezet gyáva kultuszára kényszeríti s plebejus korlátoltságát türelmetlenné fokozza az önhit, hogy ő halad: a fejlődés arra megy, amerre ő. E patetikus és gyáva plebejus az első a századok közt, amely nem jónak, igaznak, szépnek, lovagiasnak, hanem modernnek nevezte magát.

Komoly század volt. A pesszimizmus szent méltóságával ült kényszerű tojásain. A felnőtt férfi komolysága ez, akit leigázott a kötelesség. A tizenkilencedik század emberének az élet: munka. Mögötte a hasznosság parancsa, előtte az utópia meredeke s ő patetikus komolysággal viszi élete súlyát: a munkát. A dolgok mérete és méltósága megnő. A muzikusok vallást alapítanak, a politikusok a világot akarják megváltani s a tudomány akkora fává terebélyesedik, hogy megöszülsz, amíg az árnyékából kigyalogolsz. A «kötelesség imperativusza» valami vak méret-tébolyban őrzöngi ki magát.

Ne értsük félre Ortégát. Tudja ő, hogy ez a század nemcsak méreteiben, de valójában is nagy volt. Nagy, bár frázisos. Vagy talán ép azért nagy, mert frázisos. A felnőttet is nem a frázisai duzzasztják-e meg? Ortega, a mult történésze, csodálja ezt a századot mert nagy volt; Ortega, a jelen történésze gyűlöli, épen mert ennyire nagy volt. Mammut, amely megdőglött és végigdőlt Európán.

Néhány évtizede egyre több jel mutatja, hogy az erdő alól elfolyott a föld. Mi marad a frázisból, ha a hit kifut alóla? Képmutatás. A férfias század, mint a hitét vesztett felnőtt, képmutatóvá vált. S ha csak kötelességeiben lenne képmutató, de az gyönyörűségeiben is. Egy korra jellemzőbbek a szórákosai, mint a kötelességei. A kötelességeket a körülmények kényszerítik ránk, a szórákosainkat azonban mi magunk választjuk meg; az étvágyunk harapja ki a világból. A mai ember annyira képmutató, hogy nem mer a tulajdon étvágyai szerint szórákoszni. Elfogadja a ránkmaradt szórákosásokat: engedelmesen látogatja a halott színházakat s lelkesedni próbál a hang-

versenyeken. Úgy mulat, mint egy mult századbeli, s menthetetlenül nem az.

Ortega annak az ellenmondásnak a teoretikusa, amelyet valódi igényeink emelnek a kötelességek és kötelességgé vált gyönyörűségek öröklött rendszere ellen. Ő úgy látja, hogy a férfias és komoly század-lárva alól egyre vidorabban csillog elő az új század szeme. Az új századé, amelynek a filozófusai játékos essaiket írnak nagyképű rendszerek helyett s hősei közelebb fognak állni a középkor nagylelkű élet-tékozlóihoz, mint a mult század óvatos és patetikus tükéséhez.

3. Deshumanizacion del arte.

Legelőször a szívek változnak meg, legutoljára az intézmények. Minél kevesebb intézmény fékezi szellemünk egy-egy megnyilatkozását, annál előbb leplezheti le az emberiség megváltozott szívét. A művészet előbb mint a tudomány s a tudomány előbb mint a politika. A tizenkilencedik század elleni lázadásra is a művészet adta ki a jelszót.

A demokrácia szép lehet mint politikai elv, gondolták ezek a művészek, de a szellem olyan birodalom, amelynek nem az általános hanem a kivételes jogok államformájára kell berendezkednie. Ezek a kötelességtudó plebejusok beállítanának minket a maguk parcellájába: te íj regényciklust a szabadkereskedelem hasznáról, te meg kérőztesd vissza velünk polgárérzelmeink édes banalitásait. Mi azonban a magunk urai vagyunk: művészek és nem szántóvetők, szárnyas lelkek s nem a kötelesség lelapítottjai. S kirepül az arisztokrata jelszó: a művészet önmagáért van. A művészetnek nincs szükség a plebejus hasznosság mankójára.

A tiszta művészet: ez volt a mammut oldalába döfött első gerely. Irtsunk ki a művészetből mindent, ami nem művészet. Büszke jelszó s nem jogos-e a naturalista századvégen? Kérdés, hová vezet. Bizonyára igaz, hogy a művészet nem illemtani példatár és nem szociális patkányirtószer. De van-e megállás, ha a művészetből minden idegent ki akarsz párolni? Csakhogy a lábrakapott nemzedék nem ijed meg rohanó zászlójától. A művészet nem tudomány, nem fegyver és nem purgatórium, hanem művészet, kiáltják az új század alkotásai. Alig egy-két évtized s alaposan elvágattunk demokrata barátainktól.

A döntő lépés azonban nem az, amellyel a demokráciát hagyjuk magunk mögött. Az új század művészete nem akar «emberies» lenni. A fiatal művészek megharagusznak a melodramára. Ha a pornográfia a felső fok, a melodráma a középfok. S mi volt a tizenkilencedik század művészete, ha nem melodráma? Aki pornográf könyvet olvas, édes keveset törődik a könyvvel mint művel; nem is a könyvet olvassa, hanem önmagát: önmaga nem épen esztétikai érzéseit. Valami hasonlót csinál a melodráma is. A melodráma művészet ürügye alatt érzéseink alacsonyabb és hangosabb rétegéhez szól. Nagyobb hatást vált ki, mint amekkorát műalkotás kiválthat. A tizenkilencedik század művészete többet akart megrázni bennünk mint a műélvezőt. De ép ez a több az, amit mi gyűlölünk. Nem azért írok, hogy első szerelmed hidegletését visszakapd, hanem hogy a versemben gyönyörködj. Az a hatás, amit a romanticizmus fölvert benned: illegitim. Az igazi élcelő megveti a trágár életet, épen mert nagyon nevetnek rajta; a huszadik század művészete megveti a romantikust, épen mert túlságosan hatott. Az új művészet nem az egész emberre apellál, csak a műélvezőre. Nem akar «emberies» lenni. Még élesebben: «nememberies» akar lenni. Ez az, amit Ortega «Deshumanizacion del arte»-nak nevez.

Debussyról szóló cikkében fölveti: mért népszerűtlen Debussy s mért népszerű Wagner vagy Beethoven? Talán bonyolultabb? Dehogy A szellemi állásfoglalás az, ami homlokegyenest ellenkező. Beethoven és Wagner az örök közhelyek nagyszerű megzenésítői. Amíg hallgatod, tulajdon embermélyed áramaira figyelsz. Debussy őrizkedik tőle, hogy önmagadra tegyen figyelmessé. Ő hangokat ad. Magukban a hangokban kell gyönyörködnöd. Kimegy a tavasz mezőkre egy nagy muzsikos és a lehető legcsodálatosabban sikerül kifejeznie a derék hivatalnok és a békés utazó érzelmeit: ez Beethoven hatodik szimfóniája. Kimegy egy sokkal kisebb muzsikos, de *csak* művész; ez elnyomja magában a derék hivatalnok és békés utazó érzéseit, s a visszamaradó reszketéseket, a tiszta esztétikai érzést zenésíti meg; Debussy Pihenő faunját halod.

A «deshumanizacion» azonban még mindig nem az utolsó szó. A művészet nemcsak az emberinek tett engedményt, hanem a világszerűnek is. Hiszen mi nem a mi valódi benyomásainkat ábrázoltuk, úgy, ahogy azok bennünk felvillantak; mi előbb körültapogattuk, összeméricskeltük a világ tárgyait s ehhez az objektívált világhoz igazítottuk hozzá a szemléletünket. Nem a szellem érzékelt valóságát, hanem a világ megmért valóságát ábrázoltuk. Realisták voltunk, de ez a realizmus a nagyobb realitás: a szellembeli meghazudtolása. A realizmus ép olyan gyáva meghódolása a szellemnek a világ előtt, mint amilyen gyáva meghajlás volt az utilitarizmus a körülmények sötét istenségei előtt. A huszadik század életkedve visszatalál a világból a szellemhez. Ahelyett, hogy a dolgok térbeli valóságát ábrázolná, a szemléletet ábrázolja. A közönséget elcsüggesztő képzőművészeti kiállítások kora ez. Kor, amely száznolcvan fokkal fordította vissza szellemi életünk alapjelenségét: a hasonlatot. A szellem természetes tárgya a világ. A régi művészet a világot akarta az értelem síkjára vetíteni; az új művész, aki ideákat ábrázol, a szellem jellegét akarja világbeli dolgok segítségével elhebegni. Ha előbb idealizált, most «mundifikál».

Csakhogy ezt a száznolcvanfokos fordulatot a hagyományos művészet formanyelve nem bírja ki. A művészet már Arisztotelesznél is mimézis: a világ utánzása. Az új művészet azonban nem a világot, hanem a szellemet akarja utánozni. A szemlélet önmaga ellen fordul. A művészet új formanyelvet keres és szakít hagyományaival. A modern művészet roppant méretű ikonoklázia. Abban a törekvésében, hogy tiszta művészet legyen, lerombolta önmagát.

Az az állítás, amely önmagának tagadása is: irónia. A modern művészet menthetetlenül ironikus. Nem ironikus értelmű; az a régi művészet is lehetett. Formájában, lényegében ironikus. Ugyanakkor művészet, amikor művészetrombolás. Amit a képtárak látogatója így fejez ki: de hisz ez vicc. S csakugyan vicc, mert épúgy kétértelmű: állítás és tagadás mint az élc. Magában a mestersebben lappang az a kétértelműség, amely Joyce bohóckodásától, Proust perspektíva-torzításain át Ramon Gomez y Serna gúnyos mikroszkóp aprólékosságáig az irónia minden árnyalatát megjátszhatja.

Igaz, hogy ez a művészet nem alkotott igazi remekműveket. Talán igaza van a képtárlátogatónak, hogy értelme sincs. De mi értelme van a korcsolyázásnak vagy gerelyvetésnek? Torna, erőpróba, egy fiatal test kitörő vidámsága. Az új művészet úgy viszonylik a régihez, mint egy anilingyár egy atlétikai viadalhoz. A művészet kitepte magát a demokrácia szolgálatából: játszani akar. Elég volt a komolyságból; éljen a gyerekeség. S éljenek a filozófusok, akik úgy csinálnak rendszert, hogy nem csinálnak.

4. Einstein példája.

Talán nem szaladt le a rúgó annyira, amennyire Ortega leszalajtott a vajjon csak erre az egy rúgóra jár-e Európa művészete? A történefilozófusok a sémákról akkor sem mondanak le, ha a «more geometrico» gondolkozásnak különben ellenségei. Igaz viszont, hogy az ilyenféle jellemzésben úgysem annyira a tény számít mint az irány: a szellemi vérmérsék, amely a jelenségeket erre rántja.

A vérmérsék-csere, amelyet Ortega ebben a sémában éreztetni akar, csakugyan jellemző s aligha fog a művészetben elakadni. A művészet fordulása csak résztünete egy mélyebb fordulásnak. Az új ember nemcsak új művészetet fog csinálni, de új tudományt, új politikát is. A tizenkilencedik század méretébolya végzetes dilemma elé állította a tudományt. Ez a század a kiskereskedésből óriási áruházat csinált. Minél több osztály, terem, szak, elárusító, annál dicsőségesebb a tudomány. A tudomány azonban nem mondhat le arról, hogy a tudás áttekinthető rendszere legyen, ha a tudomány óriási terjedelme belekényszerít is a specializálódásba. Az áttekintés lehetetlen, a szaktudás zsákutca: imé a századvég tudományának a csődje. A szaktudományok eredményeit a többi szak mint holt terhet veszi át s mint holt anyaggal küszködik vele. Hány termékeny gondolatot ölt meg a majom-eredet dogmája, amely a zoológusnak sohasem volt több érdekes feltevésnél. A szak-hipotézisek gátolják, elakasztják egymást; a ráksejtek módjára burjánzó ismeret-testben hiányzik az egység érzete, a magasabbrendű organizáció: az igazi tudomány.

A huszadik század tudománya a rámaradt dilemma másik szarvát ragadta meg: az elszakodás helyett az összetartozást, a részletek helyett a végokokat, a tények helyett a teóriát. A tudomány fiatalító kurán esik át: soványabb lesz és mozgékonyabb. Problémásabb és filozófiaibb. Menekül a világtól és közelebb kerül Istenhez. Egy új teológia hajnalán állunk.

Ortega a művész: a kortárs művészek rokona; Ortega, a tudós: az újfajta tudós típusa. Persze az ilyen essai-író végok-tudós kissé gyanús. Hátha ismeret-szegénység ennek a végok-dühnek az igazi neve. Csakhogy Ortega a legszemfényvesztőbb mindent-tudó. Amelyik szaknak csak egy kis világnézeti nyilalása van, abban ő a legfrissebb eredményekig mindent számon tart. A német Cohen tanítványa volt és járatosságban és alaposságban sikerült elnémetesítenie magát. Csodálatos könyvszimata van. Nagyszerű képesség ez: kizárólag «fontos» könyveket olvas. Vágj neki akármelyik szaknak: biológia, lélektan, néprajz, jog, történelem, fizika, matematika s a legjobb vezetőt adja melléd. Ahol kissé ellenőrizhettem (esztétika, pszichológia, orvostudomány) néhány soros célzása mögött is alapos olvasottságot s a lényegesre rátapintó intuíciót éreztem. Ekkora ismeretmennyiséget csakis az halmozhatott fel, akinek a számára nincs adat csak teória. A teória a szellem enyve, ez teszi tapadóvá a tényeket. A lom-tényt személyes ügyünkbe avatja, az elszórt adatot az «én» érdekével bogozza össze. A tények nem ránszakadó kövek többé, hanem a gondolkozás lírájának rendezett verssorai.

Annyi azonban igaz, hogy Ortega a tudományt, épen mert az összefüggések tudósa, nem veszi olyan halálos komolyan, mint a mult század. Az új tudomány úgy viszonylik a régihez, mint Stravinszky Wagnerhez. Nem akar vallás lenni, sem a létharc nagy arzenálja. Épúgy mint a művészet, képességeink játékos gyakorlata csak. Pusztá véletlen, bár olykor a létharc gyalogosait is

megajándékozta. Az igazi tudós : gyerek s a labororium : örök gyerekszoba. Ortega szívesen rehabilitálja Newton almáját s igenis jellemzőnek találja a «természetes kiválasztás»-elv fogadásáról szóló anekdotát. A tudós szétnéz a Galapagos-szigeteken s észreveszi, hogy a szomszédos, de különböző jellegű szigeteknek mennyire különböző a faunája. Itt van a természetes kiválasztás ötlete s el szabad-e felejtenünk, hogy a tudomány ilyenféle ötleteknek a rendszere.

Tudományos igazságaink jó része metafora. Baj ez? Épen nem. Csak tudjuk is aztán a metaforáról, hogy metafora. A két nagy metaforáról szóló tanulmányában érdekesen mutatja ki, hogy osztja a lélektant két korra két metafora. Az ókori, amely szerint a képzetek a dolgok lenyomatai a lélek viaszában. Az újkori, amely szerint a léleknek tartalma van. A lélek nem viasz és nem edény, de a természet törvényeit csak analógiákkal közelíthetjük meg, az analógia menthetetlenül hozzátapad a törvényhez. Az eleven tudomány nem az, amelyik rábízta magát a metaforáira, hanem amelyik ki meri cserélni őket. Nem kell megijedni a szellemi koordináta-rendszerek folytonos cseréjétől. A szellem nagyobb alkalmazkodóképességének a jele ez. A tudománynak nem az a feladata, hogy erőszakot kövessen el a jelenségeken, hanem hogy hozzájuk férjen.

Az értelem nem imperatív szerv, csak fölvevő készülék. Nem uralkodnia kell a világon, csak rendszereket készítenie a világ megértésére. Ez az elv az, amely Ortégát Einstein nagy tisztelői közé sorozza. Einstein a század tudóshőse, a tudomány fiatal atlétája, aki egy bátor rándítással kiemeli világnézetünket a newtoni provincializmusból. Newton fizikája úgy gondolkozik mint a vidéki, aki a maga szemszögét az egész világra kiterjesztené ; Einsteiné mint a világot járt ember, aki tudja, hogy a szemszögek változhatnak.

Nem igaz, hogy az Einstein-elmélet relativista. Sőt épen ez az elmélet végzi ki a relativista szkepticizmust. Newton abszolút tere (a Sensorium Dei, amelyet senkisémet érzékelt, de a szellemnek szüksége van rá) voltaképp az érzékelés és a megismerés kritikája már. Van egy igazibb megismerés mint az érzékelés. Einstein szerint azonban nincs abszolút tér, csak mért és érzékelt tér van. A szemszög tehát hozzátartozik az igazsághoz, az az igazság, amit érzékelünk. Nincs külön abszolút és külön érzékelt jelenség. Az érzékelt jelenség az abszolút. Einsteint csaknem minden magyarázója félreértette. A félreértés teljes : Newton, az abszolút tér atyja a relativista, s Einstein a relativitás tan megalapítója az abszolútista.

Az Einstein-elmélet történelmi jelenség ! A megváltozott érzékenység jele. A tizenkilencedik század azért nem jöhetett rá, mert szembe úszott az ő élete sodrával. A «more geometrico» gondolkozás kínálkozó tények ellenére sem engedte meg, hogy ehhez a geometria-ellenes gondolathoz hozzáférjünk. Einstein nemcsak új tant jelent, hanem színvakság-cserét. Ha elébb a kéksárgát nem láttuk, most a pirosat és zöldet. A színvakságnak ez a váltakozása a változatos világ megismerésének egyetlen komoly ígérete.

Ortega a tudomány egész vonalán végig kíséri ezt a színvakság-cserét s érdekes példákon illusztrálja, hogy módosítja ez az új érzékenység a mult század tudományos eredményeit. A darwinizmus a tizenkilencedik század természettudományának ösztönös áramlás-iránya. Ortega látható örömmel mutat rá azokra az elméletekre, amelyek nem tagadják ugyan, hogy az állatfajok egymásból alakulhattak, de nem tekintik az embert egy fejlődésfolyamat dicső végtermékének. Ha Westenhofer azt állítja, hogy az ember sokkal ősbibb élőlény

mint az emberszabású majmok, akkor az El Sol olvasói számíthatnak rá, hogy Ortega néhány hónapon belül felhívja a figyelmüket kezeikre, amelyek a sauromammaliák kezére emlékeztetnek s fogaikra, amelyek ősbibb típusúak, a körülményektől érintetlenebbek mint a majmoké, vagy mondjuk a rágcsálóké. A természetes kiválasztás sokszor ép alacsonyabb állatfajokat teremt, s az embernek talán ép az volt az ereje, hogy *nem* alkalmazkodott. Egy ősbibb, életrevalóbb törzs szívósságát őrizte meg az alkalmazkodó emlősök differenciálódó elfajulásában. Talán a majom is csak elfajzott, alkalmazkodott ember, aminthogy valóban a pigmeusok erdőbe szorult népére emlékeztet.

Westenhofer elmélete több mint problematikus. De Ortégának az a fontos, hogy megvan és meglehetett. Mihelyt a haladás érzése megbukott a szívekben, módosulnia kellett a haladás tudományos elméletének is. A természetes kiválasztás gondolatában a mai embert a környezet ráknehezítő túlsúlya bántja. Hát igazán csak akkor lehetünk különbek, ha alkalmazkodunk? Az életnek csak az a célja, hogy a környezetet hordja, elviselje? Hiszen ez a század magát az emberi lelket is belénkrakódott környezetnek fogta fel. A világ belénk dobálja a képzeteket, a képzetek társulnak s mi a szellem? Az asszociációk tesztülete. A huszadik század lélektana szerint azonban a lélek belülről alakul, Nem az asszociációk rakják össze a szellemet, hanem a szellem választja meg az asszociációkat. Nem a képzetek szőnek össze minket, hanem mi nyúlunk képzetekben a világ felé. A szellem nem lomha elfogadó szerv, hanem válogató és kereső.

Az élet nem szükség, hanem bőség. S életünk értékes fele nem az, amit a létharc szív el, hanem amit mi magunk tékozlunk el. Az egyén élete nem magyarázható meg a környezetéből s a népek élete : a történelem, nem vetíthető le az ökonomia síkjába. Minél fényesebb egy kor, annál kevésbé függ gazdasági tényezőktől. A történelem ökonomiai tolmácsolása, akármilyen termékeny volt, csak a környezet-fatalizmus századában hatalmasodhatott ennyire el. Ortega szellemes tanulmányban mutatja ki, hogy olyan másodrangúnak látszó tényezők, mint a hadviselés módja, milyen döntő jelentőségűvé válhattak s milyen mélyen gyökereztek a nemzetek életképességében vagy születési hibájában . . .

Aki gyakran utazik Spanyolországból Párizsba, okvetlenül párhuzamot von egyrészt a meddőn vergődő spanyol lélek és a kopár Kasztília, másrészt a Pirénnen-túl rendezett, gazdag tájai s a céltudatos, vidám francia közt. Csak-hogy ez a párhuzam a mult századé és Ortega nem fogadhatja el. Nem, a történelem nem ilyen együgyű cselédje a földrajznak. A párhuzam ennyi erővel meg is fordítható. Kasztília, amelyet a spanyol kopáran hagyott s Gallia, amelyet a franciák megszelídítettek : íme a formula, melybe az új század tudósa tudományá játékos és paradox természetét belesűrítette.

5. A rehabilitált Mirabeau.

Milyen lesz a politikája annak a kornak, amely a művészetet deshumanizálta s Newton végtelen világegyetemét befalazta? Ortega y Gasset nem sokra becsüli a politikát. Nem azért, mert tett, hanem épen mert nem tett. A politika nem kezd semmit. A politika csak azt fejezi ki, ami úgyis megvan. Azt is a lehető leglomhábban. Egy fél korrall sántikál az élet mögött. Benne válik tehetlenségé, ami a tudományban és művészetben még lökőerő volt. A politika természeténél fogva tehetetlen. Ő darálja legszívósabban azokat a szavakat,

amelyekben már senki sem hisz ; ő hivatkozik a legállhatatosabban olyan érzésekre, amelyek rég elpárologtak. Amikor már a politika is észreveszi, mint manapság, hogy hopp, a levegőben lógok s kapálózni kezd valami szilárd emberi után, akkor alaposan benne vagyunk az új időkben.

Ki nem látja ma, hogy a mult század nagy szavai : demokrácia, nacionalizmus, internacionalizmus, pacifizmus inkább konganak, mint csengenek. A demokrácia biztosította az emberek minimális jogait. Szavazhatsz, a törvény előtt annyira-amennyire egyenlő vagy s ha ügyeskedsz, lehet belőled akár miniszterelnök is. A minimális jogok azonban elégtelenek. Azzal, hogy elsöpörte az előjogokat, a demokrácia áldásosan szintezte a társadalmat, teret csinált egészségesebb és reálisabb maximális jogok kialakulására. Mert ha helyes is, hogy mindenkinek legyen valamicske joga, méltányos, hogy a kiválónak több joga legyen. A kiválóság beletörése a minimális jog rendjébe : az árkon-bokron át egyenlőség odajut, ahova jutott : megsemmisíti a különbeket. A demokrácia kimondta a mindenki jogát, itt az ideje, hogy kimondjuk az ősbibb, fontosabb, társadalomalkotó jogot : a kevesekét.

A társadalom nem szabad emberek csoportosulása volt, mint Rousseau hitte s nem is a családból fejlődött ki, mint mi hisszük. A társadalom megelőzte az egyént és megelőzte a családot. Család és egyén a társadalmi differenciálódás termékei. A társadalom Ortega szerint az az egység, amelyet egy példakép és a követői alkotnak. A társadalom úgy jön létre, hogy a kevesek a tömeg fölé kerülnek : hatalmuk lesz a tömeg fölött. A hatalom erőszak, de nemcsak erőszak. A pusztá erőszak csak rövid ideig helyettesítheti a hatalmat. A hatalom elsősorban szellemi befolyás, amelyet a példakép gyakorol. Példaképek nélkül nincs nemzet. Az a nemzet, amely (mint a spanyol is) nem teremt elég példaképet, születési hibában szenved. Spanyolország azért akadt el mindjárt fejlődése elején, mert képtelen volt elegendő szociális bizalmat helyezni a kiváló kevesekbe. Angliához, Franciaországhoz képest igen kevés nagy embere volt s azok is (akárcsak nálunk magyaroknál) félig népiek. A spanyol történelem a spanyol nép történelme. A nép példaképek nélkül : ember cél nélkül. S csakugyan a spanyol történelem egy nagy vitalitású, de céltalan nép «esfuerzo puro»-ja : csupasz erőfeszítése. Vakon az égremeredő kötőmég, mint híres apátsága : az Escorial.

Születése pillanatában minden nemzet : egy cél. Véletlen együtt lakás még sosem alkotott államot. Egy erős közös cél a legkülönbélebb nyelvű és vallású népeket is összetarthatja. A célhiány viszont a legegyneműbb nemzetet is szétzülleszt. A római birodalom története az inkorporációk szakadatlan sora. Egy államalkotó csoport egymásután kényszeríti rá a maga célját a legkülönbözőbb néprajzi csoportokra. Ugyanígy kovácsolta össze Kasztília a spanyol államot. Nem az a fontos, hogy a nemzetet alkotó csoportok szeressék és megértsék egymást, hanem, hogy egy közös érdek összetapassza őket ; tudjanak egymásról, legyen közös életük. Spanyolországot az erős Kasztília csinálta meg s a gyenge Kasztília bontotta fel. Ha a katalánok el akarnak szakadni, vagy a katonai párt zsarnokoskodni mer, nem a katalánok és a katonák az erősek, hanem az államalkotó csoport az erőtlén. Az inkorporációt a desintegráció váltja fel. Előbb a tengerentúli gyarmatok szakadnak el, aztán a nemzetiségek huznak szét, végül a társadalmi osztályok akarnak egymaguk állam lenni.

Érdekesek Ortégának azok a fejtegetései, amelyeket Menandez y Pidalnak a spanyol nyelv eredetéről írt könyvéhez fűzött. A tizenegyedik század spanyol dialektusai közül a kasztíliai volt a legmerészebben újító s mégis ez

kényszerítette rá magát az egész spanyol népre. Az államalkotó nép nyelvalkotó is. Ugyanez történt Franciaországban is, ahol az ile-de-francei királyokkal együtt az ile-de-francei dialektus is győzedelmeskedett. Amelyik nép nemzeti célt tudott adni, nemzeti nyelvet is adott : nemzeti gondolkozást. Ortega szerint minden nemzet más szellem. A nemzet az a térben, ami a kor az időben : érzések és gondolkozásmód önálló rendszere.

Ezeket a nemzeteket szövetségi alapon egyesíteni : utópia. Az internacionalizmus mai fogalmazásában történelem-ellenes. De az a nacionalizmus : a fajok demokráciája is. Nacionalizmus és internacionalizmus egymást kiegészítő tévedések. Mind a ketten abból a feltevésből indulnak ki, hogy minden fajnak dukál egy ország : minden faj államalkotó. A nacionalizmus történelmi hivatása az volt, ami a demokráciáé : biztosította a fajok minimális jogát. De ne higyjük, hogy nincsenek ennél nagyobb jogok. A nacionalizmus azt mondja : én faj vagyok, tehát állam is leszek a világ végéig. Az internacionalizmus voltaképp ugyanezt mondja, csak utopisztikus formában. Ahogy a polgárok egyenlők az államban, a népek is egyenlők a népek államában. Csakhogy a népek még annyira sem egyenlők, mint az emberek. Őket még annyira sem lehet bepréselni a minimális jogok kereteibe, mint az egyéneket. A népek gyökeresebben megváltoznak életükben, mint az egyének. A történelem új jogokat teremt : a megerősödött népek új jogát a hatalomhoz.

Még a nagy világegés alatt jelent meg Max Scheler fiatal német filozófus könyve a háborúról. Ortega y Gasset gyönyörű dolgozatban ítélte el e mű szenvedélyes igazságtalanságát. (Mint polgár köteles vagy a hazát szolgálni, mint tudós nem szolgálhatod.) Felháborodása ellenére is el kellett ismernie azonban, hogy a fiatal tudós ott fogta meg a kérdést, ahol kellett s nem ott, ahol a történelmet semmibevevő pacifisták. Schelernek igaza van abban, hogy a háború nemcsak erőszak. Vannak igazságtalan háborúk, de vannak igazságosak is. Sőt többnyire csak az igazságos háborúk eredményei tartósak. Egy jókor vívott ütközet száz más ütközetet akadályoz meg. Amíg a történelmi fejlődés során szerzett jogok érvényesítésére nincs más mód, mint a háború, addig háborúk lesznek, sőt bizonyos fokig a világ egészsége is megkívánja, hogy legyenek. A modern háború méltán undorítja az embereket. Ez a kor a háborút is industrializálta. Az iparosból proletárt csinált s a harcosból kényszerkatonát. A levegőbe beszélő pacifizmust azonban ez az undorító háború sem igazolhatja. El lehet-e a történelmi jogot másképp is ismertetni, mint háború útján : ez a kérdés. Scheler kereken kijelenti, hogy nem. Ortega 1916-ban még bízott egy új nemzetközi jogban (amely azonban semmiesetre sem lehet nemzetekre alkalmazott személyi jog) ; hisz-e ma is a Népszövetség tizedik esztendejében : nem tudom.

Van maximális jog ; minden nemzet külön dinamikai egység ; az államalkotó erő fontosabb történelmi tényező, mint a néprajzi jelleg : olyan gondolatok, amelyek alaposan megtépázzák a tizenkilencedik század politikai közhelyeit. A politikai perspektíva megváltozott. Ami ott elsősorban állt, itt másodszorba került, amit ott nem akartak észrevenni, itt a szemünkbe ugrik. Ez az új, kiábrándult politikai perspektíva bizonyára egészen másfajta politikusokat fog nevelni. Mintha már éreznék is ezeknek az új politikusoknak a mozgólódását.

Akármilyen arányban elegyítette a melodramát, a haladást és az utópiát, a tizenkilencedik század politikusa mindenesetre komoly és ünnepélyes maradt s többé-kevésbé hitt is a jogban, amelyet megszemélyesített. Nem hivatkozhatott a csupasz erőre, nem mondhatta : nekem hatalmam van erre. Az erőt elébb ünnepélyes hajbókolás közt kellett bemutatnia a század bálványai előtt. Az

utópia rábólintott : te emberi jog vagy, a kötelesség : te kényszerűség vagy, a darwinizmus : te haladás vagy. Csak amikor annyi keresztneve volt az erőnek, mint egy főhercegnek, akkor üthetett a politikus a kardjára : az emberi jog, a történelmi kényszerűség és a haladás nevében. Farizeus politika, de milyen messze a Macchiavelli-féle kétszínűségtől. Öntudatlan kétszínűség (aminthogy a mai vígjátékíróknak nem is a tudatos, hanem az öntudatlan kétszínűséget kellene kifigurázni). Egyetlen kor politikusai sem távolodtak el ennyire a politikus ős-típusától. A század, amely a muzsikusból vallásalapítót, a tudósból létharc-organizátort csinált, a politikust moralistává álcázta. Ez volt az a század, amely a megvesztegethető Mirabeau emléket kigolyózta.

Nos, Ortega y Gasset nem tagadja, hogy ő épen ezt a megvesztegethető Mirabeaut tartja a politikus ős-típusának. Mirabeau az az ember, akinek csak külső élete van. Örök gyerek, akinek tenni és tenni kell, mert csak akkor érzi, hogy él. Zárd börtönbe és szerelmesleveleket másol ki egy ponyvaregényből s azzal szédítgeti a börtönigazgató feleségét, pusztá cselekvés-dühtől. Nincsenek hamis illúziói, nem az utópiák felszentelt papja, de látja azt, ami megvan s tudja, hogy a politikusnak ezt a «megvant» kell tettekre lefordítania. Cselekvés-düh és történelmi intuición : ez Mirabeau és ez a politikus. Igaz, hogy meg lehetett venni, de csak az vehette meg, akinek a kívánsága úgyis az ő akarata irányába esett. (Orleans például nem tudta megvenni.) A politikus nem példakép. A politikusnak nem kell martirumot vállalnia a meggyőződéséért, mint a szellem emberének, aki igazságok mellett tesz tanúságot. A politikusnak cselekedetekben kell kifejeznie az élet irányváltozását. Mirabeau nem ideál, Mirabeau őstípus : a politikus őstípusa. Csakhogy a mi korunkra ép az jellemző, hogy jobban szereti az őstípusokat, mint az ideált. Az új politika levedli a mult század fennkölt képmutatását : őszintébb lesz, merészebb, gyermekibb.

A politikai érdeklődés példátlan apálya azt bizonyítja, hogy a tömegek kiábrándultak a mult század nagy szavaiból. Egyre gyakoribbak a «direkt akciók» : elszánt csoportok nyúlnak a hatalom után. Ki hiszi, hogy egy marék erőszakos ember, akármilyen ördögi cselszövással is ráteheti kezét a hatalomra, amíg a társadalom, mint politikai test fel nem bomlott. A direkt akciók azt jelentik, hogy a politikai öntudat szétesett s az emberek többé nem olyan kényesek a jogosság látszatára, mint a jog-fetisizmus századában.

A bolsevizmust Ortega ázsiai jelenségnek tartja, a fascizmus azonban már az új politikai felfogás betörése a politikába. A fascizmus nem akar törvényt lenni. A feketeingesek meg akarták menteni Olaszországot és félretolták a törvényt. De nemcsak hogy félretolták, azután sem helyezkedtek vissza semmiféle jog-alapra, hogy győztek. Sem a tradicionálisra, sem az emberire. A fascizmus tudatosan, tüntetően illegitim.

Sine ira et studio, írta Ortega a fascizmusról szóló cikke homlokára. Ő csak egy jelenség jellegét konstatálta. Megmutatta, milyen mélyen gyökerezik a korban s mennyire beleillik az ő kor-víziójába, de nem helyeselt neki. Ő egy új életérzést kísér végig minden jelentkezési formájában ; bizonyos, hogy benne is ez az új élet lobog, de nem állítja, hogy ez az új élet föltétlenül megváltja Európát. Sőt. Ortega épen nem optimista. Vessünk előre ennyit, nehogy a tanulmány zárkövetkeztetése csalódást okozzon. Talán nagyon is «ira et studio» ír ő. Szeretettel és kétségbeesve. Vallva és kételkedve.

6. Perspektivizmus és türelmesség.

Tizennégy kötet tanulmányt nem nagy öröm kivonatolni. Az ellenmondásokat, amelyeket a gondolkozó a szemünk láttára küszöbölt ki, nekünk retusálnunk kell. A retus nem mindig sikerül s ha sikerül is, nem a legszebbet sikkasztottuk-e el? Mi lehet jellemzőbb egy gondolkozóra, mint az a harc, amelyet a következetesség látszataért vív? Akik az irodalmi mű mögött mindig a szellem természetét keressük, mért választottuk itt behatolási résül a mondanivalót a jelleg helyett?

Talán mert érdekesebb s ez egyszer fontosabb is. Művelt ember számára páratlan élmény, ha kora szétszórt jelenségeit, a maga és mások életének az eredményeit egyetlen koordinátára látja átszámítva. Páratlan élmény, még ha nem is hisz az ilyen koordináták jogosultságában. Ortega kor-víziója olyan intellektuális remekmű, amelyre akkor is fel kell figyelni, ha csak remekmű.

Másrészt ez az Ortega Espectador is. Figyelő, aki kommentátori széljegyzetekbe rejtette líráját. Ha hozzá akarok férni az emberhez, ismernem kell a kommentárt. Mit akart, aki ilyennek látta a korát? Mi ennek a tolmácsolásnak az érzelmi magja? A versírót szívesebben közelítem meg a rímein, mint a gondolatain át. A rím leleplezőbb, mint a gondolat. A filozófus azonban az az író, aki a gondolataival is eláruhathja magát.

Mi Ortega kor-víziójának a valódi értelme?

Ortega nem szereti a koncerttermeket. Természetes dolog az, hogy három órán át csak zenét hallgassak? De ha egy nyitvafeledt ablakon át hegedűszó csap ki az elhagyott sétaútra, Ortega is megőrül. A zene nem foglalhatja le a figyelem egész látóterét, meg kell húzódnia egy sarkában. A zenének ez a lefokozása meglepő, de maga a visszaméretező hajlam rendkívül jellemző Ortégára. Minden dolognak megvan a mérete, amelyen nem nőhet túl. A művészet legyen művészet s ne akarjon minden lenni. A tudomány maradjon teória s érezze, hogy minden igazsága metaforák lábujjhegyén lebeg. A politikus pedig ne hitesse el magával, hogy ő az emberi jogok minden erkölccsel megkent főpapja, hanem elégedjék meg azzal, ha cselekedetei a kor-érzések okos tett-átírásai. Minden foglalkozásnak megvannak a határai, amelyeket tisztelnie kell.

Nyilvánvaló, hogy a hatásköröknek ez a megszorítása egy idegen hegemónia javára történt. A művészet azért legyen csak művészet, a tudomány csak tudomány, a politika csak politika, mert van valami, ami több művészetnél, tudománynál, politikánál. Hajdan korlátlanságra törő, ellenséges országok húzódnak meg békés határaik mögött s tiszteljék az urat, aki fölébük került. Az egykori birodalmak tartományokká süllyedtek s megszorított jogaikra egy új császárság építette rá jogkörét.

Ortega szerint minden szellemi tevékenység végső határkiszabója és aránybaállítója: az élet. Semmi sem nőhet a saját törvényei szerint határtalanná: nem nőhet az élet nyakára; mindegyiknek be kell érnie azzal, amit az élet megenged neki. Értelme, érzés, akarat hasznosak, amíg az élet kimérte kvótát tisztelik, de haszontalanok, ha a kvótán túl emelik igényeiket. Ortega az «élés művészetét» tekinti a jövő művészetének. Nem tagadja, hogy minden élettevékenységünknek az arányos tökéletesítését többre becsülne a költészetnél vagy a festészetnél. A tudományban is a szellem elevenségét, az örökös problémaforgató kedvet, az intellektuális vitalitást becsüli. Az ő politikusa az életből s ne az utópiából merítsen tettehez jogot. Nemcsak hatáskörükbe

szorította vissza a szellemi tevékenységeket, de azt is megkövetelte, hogy az élethez alkalmazkodjanak. A gyerek azért lett az ő századának a szimbóluma, mert kötetlenebb benne az élet. Ráció, kötelesség, méltóság még nem igazta le. Az ő huszadik százada : az élet-tisztelet százada.

Főműve, az El tema de nuestro tiempo a megismerés új elméletét vázolja fel. Ez az új ismeretelmélet voltaképp nagy idomítási kísérlet : az értelmet akarja az élethez idomítani. Az értelem természeténél fogva türelmetlen. Egy elvre akarja visszavezetni a jelenségeket, az élet azonban a dolgok millióféle változatában lüktet. Ortega a millió valóság pártjára kel az unifikáló értelemmel szemben. Ismeretelméletével arra kényszeríti az értelmet, hogy ő is millióféle legyen, akár az élet.

Nincs értelme a régi racionalista-relativista «vagy-vagy»-nak. A racionalizmus azt mondta : a világban egy biztos valóság van : a gondolkozás ; az értelem a legfőbb törvényhozó. Amit az értelem igaznak ismer el, az az igaz. A relativizmus visszafejesel : az értelem sem csalhatatlan. Az értelem is biológiai termék. Minden értelem más s minden értelemben más igazság tükröződik. Nincs igazság vagy ha már kell a szó : az az igazság, amit annak tartunk. A relativizmus a racionalizmus fonákja. Ha hiszek abban, hogy az értelem az egyetlen törvényhozó, kételkednem is kell benne. Racionalizmus és relativizmus ugyanannak a dilemmának a két ága. Mind a kettő arra a kérdésre felel : garantálja-e az értelem természete az igazságot? S mind a kettő türelmetlen, életellenes választ ad rá.

Ortega ki akarja küszöbölni ezt a meddő dilemmát. Van igazság, de az értelem nem *termi* az igazságot. Az értelem csak az igazság megközelítésére talál módszereket. Az értelem közvetítő rendszer, amelynek a segítségével az élet az igazságot megragadja. Az értelem ép ezért nem átkodhat meg még a magatermészetében sem. Idomulnia kell az elébe kerülő tényekhez. Ami nem azt jelenti, hogy nem ismerhetjük meg az igazságot. Sőt egyáltalán nincs is más igazság, mint amit megismerhetünk. Az értelmi megközelítés módja hozzátartozik az igazsághoz. A közvetítő rendszer az igazság lefejtethetetlen része.

Ortega igen egyszerű metaforára rakja rá az ő megismerés-elméletét. Többen állnak egy mező különböző pontjain. Mindenikük előtt más kép van, de ugyanaz a mező. Ami az egyiknek az orra előtt van, a másik halványan, elmosódva látja. Magát a mezőt csak az láthatná, aki az összes lehető mezőképeket valamiképpen integrálni tudná : Isten. Mi azonban a mezőt csak a helyzetünk adta perspektíva szerint láthatjuk. A perspektíva a mezőről lefejtethetetlen. Nincs egy abszolút perspektíva-mentes mező ; de az sem igaz, hogy minden mező-kép pusztán perspektíva. A perspektívák sokfélesége nem vall az igazság ellen, sőt ép ez a sokféleség az igazság garanciája.¹

Ha az élet a kör s a racionalizmus a körbe írható négyzet, a perspektívizmus az a nagyon sokoldalú szabályos sokszög, amely a legjobban megközelíti a kört. Minden filozófia mögött valamiféle emberi igény áll. A perspektívizmus helyeselni akar az életnek. A relativizmus tagadó életforma, a perspektívizmus azonban igenlő. Az életnek akkor is igaza lehet, amikor a maga perspektívájában elfogult értelem azt hiszi, hogy nincs. Helyezkedj bele a megfelelő perspek-

¹ Szembetűnő a rokonság Ortega «perspektívizmusa» és az Einstein-elmélet közt. Az Einstein-elmélet a fizikai perspektívizmus elmélete, míg a perspektívizmus a filozófia Einstein-elmélete. Ami nem azt jelenti, hogy Ortega az Einstein-elméletet átvette s általánosította. A perspektívizmusról szóló első cikk épúgy 1916-ban jelent meg, mint Einstein első közleményei. Mindenesetre meglepő adat Ortega kor-felfogása mellett !

tívába s a te értelmed is fölfedezheti benne az igazságot. A perspektivizmus letompítja az igazság kizáró jellegét, de meghagyja igazságnak. A perspektivizmus a különféle igazságok fegyverszünete: felekezeti béke, türelem, amor intellectualis.

A szellem is sokféle akar lenni, mint az élet s ép ezért lemond arról a természetes ösztönéről, hogy csak egy megoldást fogadjon el igaznak. Sok igaz megoldás van. Igaz az, ami önmaga perspektíváján belül igaz. Minden állítás fölött önnön perspektívája ítélt.

Ezzel aztán túl is jutottunk a prizmán: az egy-fény széthasadt, ránk köszöntött az egyetemes spektralanalízis kora. A piros is fény, a kék is fény, mindenik más rezgésszámmal fény, de egyformán fény. A huszadik század szelleme belebolondult a szivárványba. Egyre jobb pszichológusok leszünk és egyre rosszabb logikusok.

Hány hasonló jelenséget idézhetnék a szellemi élet minden teréről. Az orvostudomány legfiatalabb ága az alkattan azt tanítja, hogy minden ember más alkat s nemcsak az élete, de betegsége is csak a saját alkata perspektívájában ítéltető meg. A biológiát, az egy-élet tudományát fölváltja a konstitúciós-tan, a szivárvány-tudomány. Ugyanezt vallják a pszichológusok: minden elme külön csomó, külön kell kibogozni. A történelem «korok» vizsgálatára rendezkedik be. Minden kor eszmék és értékek új hierarchiája. Minden kor csak a saját értékítélete szerint, a tulajdon perspektívájában méltatható. A történész-kedés a perspektívák ingyenc-gyönyöre lesz. Hasonló jelenségeket idézhetnék a fejlődéstan, néprajz, nyelvészet köréből. Amikor az irodalmi műfajok rohamosan hanyatlanak, a kritika: az irodalmi perspektívák művészeté íme, vezérműfaj lesz. Einstein elmélete a fizika, Ortega a filozófia nyelvén fogalmazza meg a kornak ezt a fénytörő, egység-bontó hajlamát. A kortól távol áll minden fanatizmus. Nemcsak hogy türelmes, de tüntet a türelmével. A tarka életet nemcsak mint életet, de mint tarkaságot is igazolja.

Fiatalos vonás a türelmesség? Azt hallottuk, hogy a huszadik század vissza fogja fiatalítani az emberiséget. Gyermekszázad egy komoly század után. Ugyanakkor azonban türelmes is, mindenáron türelmes. Türelmesek-e a fiatalok? Fiatalok öröme-e a perspektíva-ingenckedés? Fiatalok tudománya az archeológia?

Ellenmondáshoz értünk, amely előtt meg kell állanunk.

7. A «puerilidad» szó két értelme.

Ne örüljünk, nem mi értük rajt Ortégát ezen az ellenmondáson. Ez az ellenmondás nagyon is tudatos. Ha elfogadjuk az idézett tételt: irónikus az az állítás, amely önmagának a tagadása is, úgy ez az ellenmondás Ortega ironiája.

Ha csak egy-két tanulmányát olvasod: felpezsdülsz. Hiszen te is fölfigyeltél a kommentált jelenségekre. Ki nem látja, hogy a műélvezés egyre képmutatóbb s a művészet önmagát emészti meg. A tudományban te is felfedezted a nomenklaturával kendőzött lírát s az ellenmondó hajlamot. Te is tudod, hogy a tömegek elkedvetlenedtek a politikától s a szüretelő kalandorok számára országok kínálkoznak szülőhegyül. Tudtad és talán felsóhajtottál: rosszkor születtem. De itt van ez a spanyol és ennek a sok elkedvetlenítő jelenségnek egy vidám közös okot ad: a világ meg akar fiatalodni. Belebujik a folyamatokba s belülről helyettük érvelve magyarázza, hogy milyen szabad, őszinte, merész század virradt rád, költőre, tudósra, politikusra. Fiatalság, gyerekiség: bűvés

szavak s te fölemeled a fejszét, hogy megöld magadban a komoly századot. Ha sóhajtottál, bizonyára nagyon sok tizenkilencedik század lappang benned. Irtsd ki s nézz századod hetyke mosolyával a tények szemébe.

A vidámságnak ez a ragálya azonban csak addig tart, amíg Ortégát igazán meg nem ismered. A harmincéves Ortega talán nemcsak a dialektikáját állította a tények mögé, hanem a hitét is. A negyvenéves Ortega azonban gyógyíthatatlan sötételátó, aki alig gondolkozik jobban az európai kultúráról, mint az Untergang prófétái. Talán a tudományban, különösen a történelemben és a filozófiában még várható valami, művészetnek és politikának azonban jóidőre befellegzett. A neoklasszicizmus egy romantikus kor után frivolitás. Az Einstein végessé zárt világa Newton végtelen világa után világ-csonk. Az új politika a barbárság felé vezet. Mondatok, amelyek egy-egy tanulmány végén szinte brutális váratlanul rántják ki az asztalterítőt a szépen felrakott tálak és üvegek alól. Ortega nem tagadhatja meg magában százada fiát s a század imperatívuszát, amelyet olyan állhatatosan keresett. Pompásan fogalmazza meg százada érveit, amelyek az ő gondolkozása előtt egyedül helytállók. Ugyanakkor azonban Ortega, a történész, látja, hogy ezek az érvek hová vezetnek. A történelem rosszalása állandóan föl-fölcillan a tulajdon meggyőző érvei alól. A kor fia vagyok, kénytelen vagyok a korom eszejárását követni, de tudom, hogy mit tartsak erről a korról. Ó, farizeus tizenkilencedik század, te hatalmas! hová ragadja az embert az őszinteség.

Ortega kiábrándult szellem. Amit a tizenkilencedik században gyűlöl, az az élethez szükséges hazugság. Ez a hazugság kell, ha élni akarok. De ha egyszer látom, hogy hazugság, mégis csak belerugok.

Ne tévesszen meg az ő élet-bálványozása. Az élet az ember utolsó istene. Amikor már minden istenét kizsigerelte, megmarad az élet, mint utolsó, mindent rendező elv. Erős korok nem beszélnek az életről, hanem kizsarolják. Csodákat és tébolyokat csiholnak belőle. A legképtelenebb erőszakot követik el rajta, tótágast állítják s kifordítják, mint rossz kabátot. És csodálatos, amíg így gázolják, pumpolják, addig az élet van, addig az élet bőségesen van Ortega szavával: az élet felszökő élet. Hanem, amikor az emberek észbekapnak: hü, atyafiak, kergessük fenébe az élet szipolyozóit, öljük meg az életgázoló utópiákat, iparkodjunk minél jobban alkalmazkodni az élethez, hogy minél több jusson belőle mindegyikünknek, akkor az élet kimerül, nem futja csodákra s tébolyokra, vigyázni kell rá, mint öreg embernek a hátralévő napjaira. Az utópia nem ellensége az életnek, hanem tajtékos föle. Az a népek életében, ami az egyénekében a vágy.

Az élet-imádat épolyan elaggási tünet, mint a kiábrándultság. A fiatal nem imádja az életet, hanem tékozolja. A kiábrándultnak azonban csak az élete maradt, igen kevés élete s ezt isteníti. A perspektivizmus az elaggottak filozófiája. Türelem, türelem, mindenkinek igaza lehet, ha hú a maga helyéhez. Az igazságok férjenek meg egymással s örüljenek, hogy élnek.

Amikor a férfi belátja, hogy úgysis hiába, nem válthatja be ifjúsága ígéretét, beáll egy pillanat, amelyben eldobja vállalkozását. Ha úgysis hiába, mit nyomjon ez a nyakamba varrt kötelesség. Bérleljünk csónakot, sütkérezzünk tavak napsütésén, másszunk hegyet s hollariozzunk bele az erdők fülelő mélyébe: éljünk, amíg lehet. Ez az a pillanat, amelyben az ember megöregedett s ez az a pillanat, amelyben azt hiszi, hogy megfiatalodott. Ortega, aki olyan sűrűn használja a «puerilidad» szót, ennek a pillanatnak a filozófusa.

8. A jelen történése.

Nem túloztunk? Mi értelme, ha visszafordítjuk a metaforát? Rásüthetjük a «gyermek»-korra, hogy «második gyermekkor», de vajjon annyira tökéletes a hasonlóság kultúrák és emberek életive közt, hogy az egyiket a másikkal helyettesíthetjük? Úgy érezzük, hogy a színváltó Ortega, a metaforák nagy csereberélője, egyik-másik metaforájában nagyon is megrögzött. Mint aféle történeti filozófus, túl nagy összefüggésekben nézi népek és kultúrák életét. Minél jobb pedagógus valaki, annál kisebb a hitele. A túlságosan világos sémákban az ember nem érzi az apró tények feszenkedését.

Mi, ha meg is mutattuk, hogy milyen könnyen felbillenthető a «puerilidad» szó, nem tartunk ki a megfordított metafora mellett. Öreg a korunk vagy fiatal, emelkedő vagy hanyatló: mi a jelen nem merjük multnak látni. Nem vagyunk a jelen történései.

A jelen az ember drága kincse. Drága, mint a szabadakarat. Legnagyobb erőnről: az erőfeszítés érdemességéről mondunk le, ha a jelen odaajándékozuk a történelem távlatának. Praesens perfectumban nem lehet nagy dolgot csinálni. A komikum-érzék is fölkel a «jelen történése» cím ellen. Érzi, hogy itt valaki az élő nézi úgy, ahogy a holtakat szokás. Az élő azonban mindjárt fölugrik és orronüti. A jelen történése boncleletet akar fölvenni, ahol csak kopogtatni, hallgatózni szabad.

Mindenki iparkodik tájékozódni a maga korában: ez igaz. Csakhogy a magam korát nem úgy kell megértenem, mint Periklését. A jelenben lelkese-désemhez keresek rózsát, erőm áttöréséhez rést. A jelenért figyelem, hogy hozzáadhasam magam, személyes bátorsággal eldöntsem a csatát. Periklés korát szemlélni akarom. Egy elhitt jóslat megölheti a hiszékenyt. A túlságosan kielemezett kor-imperatívuszok megbéníthatják a babonás kort.

A történelem gyönyörű tudomány, de féken kell tartani. Különösen vigyázzunk két fattyára: a történelmi valószínűség-számításra s a jelenre erőszakolt történelmi analógiákra. «A feudalizmust a kapitalizmus követte, a kapitalizmust csak a szocializmus követheti» mondta a történelmi valószínűségi számítás. «A mi korunk művészetromboló tudománya a végokok felé fordult, erkölce fittyet hány a jognak. Az ilyen kor fiatalos vagy öreges, megújhódó vagy hanyatló kor», mondja a történelmi analogizmus. A történelmi valószínűségi számítás a fejlődés erőszakitétele a jelenen, az analogizmus a jellegé.

A tévedés ott van, hogy a jelen nem kor, nem úgy kor, ahogy a történészek használják a kor szót. A tizenkilencedik század is csak annyira kezd kor lenni, amennyire az indulatainktól távolodik. Az eldőlt csata már sematizálható, az álló csatában azonban minden dobos külön számít. A huszadik századot hagyjuk csak meg az idő tenyészkúpjának. Kiszámíthatatlan, hogy ebből a kútból miféle gyökerek erednek. A jelen az látja jól, aki káotikusnak és sematizálhatatlannak látja. A történelemnek tisztelnie kell a jelen teremtő közelét. Leghelyesebb volna egy jelen kutató tudományt csinálni, amelynek a módszere a történelem módszerének a fordítottja volna. Talán van is ilyen tudomány: az igazi kritika...

Páratlan élvezet Ortega horizontokkal játszó tanulmányait olvasni, ezt a módszer-hibát azonban minden állításából diszkontálni kell. Egyetlen erős indulatodat, hiedelmedet se add föl csak azért, hogy «korod imperativus»-ával összhangban maradj.

Németh László.

KÁLMÁN HERCEG.

I.

BUDÁN, a tágas királyi udvarház különkerített vendégépületében, kora déltől fogva nagy a jövés-menés. Nemes magyar urak érkeznek egymásután látogatást tenni Kálmán hercegnél, Béla király szeretett és nagyratartott testvéröccsénél. Döng a kemény járástól a palló, hirtelen rántástól nagyot csapódnak az ajtók s a dacos, magasba feszülő alakokon ragyogva csillan meg a bőrből és páncélból készült cifra, vitézi ruha. Csörömpölve kocódnak térdhez hüvelyükben a fényes kardok, büszkén peng az ezüstsarkantyú s a benső szobában az ajtónálló cselédek földig hajolva tárják kétfelé a szárnyas ajtót az újonnan érkezettek előtt.

Kálmán herceg a főhelyen ül. Aranybarna, füstös fején mintha állandóan napsugár ragyogna, lelkes fiatal arcán csak most fejezte be rózsaszínű felhőinek felvonulását a hajnal. Nagy, ábrándos szemének sugaraiban a nem odavaló gondok végeznek pusztítást. Karcsú, jegenyestének vonalait piros posztóból készült ruhája árulja el, egyéniségéből megvesztegető hatalommal sugárizik elő az ifjúság, a szépség és a nagy testi erő. Minden érkezőt szíves parolával fogad, hellyel kínál s a szemfüles pohárnok máris borral tele kupát állít az új vendég elé. A helyiség tágas, építése a sátorok gerendázatát utánozza, szűk és homályos ablakai miatt sötét és komor. Sok az oldalt állított és állatbőrökkel bevont heverő és az alacsony, támlátlan faragott szék. Vaddisznóagyarak, szarvasagancsok díszítik a falakat s a földön szanaszét hatalmas medvehőrök hevernek nagyszerű vadászatok emlékeül.

Kálmán herceg belesápadt abba, amit hallott. Az eleinte szomjasan, később már csak legénykedésből fogyasztott bor szabadszájúvá tette a magyar urakat. Titkolódzás nélkül lobbant fel a harag és sötét örvényeket támasztott a gyűlölet. Izzó fény kovácsolt elő szikrákat a szemekből és rekedtté tompult a hang az indulattól rángatózó ajkakon. A fiatal herceg elszomorodva látta, hogy minden igaz, amit halicsi tartózkodása alatt hallott, amit eljuttatott hozzá a fáma. A magyar urak gyűlölik bátyját, Béla királyt és ennek nem lehet jó vége. Szerető, testvéri szívét aggodalom kerítette hatalmába, gondolatai száguldva kerestek megoldást, szerette volna ezeknek a vad, gőgös és rakoncátlan uraknak torkára forrasztani a szót, ágaskodott benne a méltatlanság, a megtorlás vágya, de okosabbnak látta, ha mindent meghallgat. Talán egy pár szóval még a királyi ház javára fordíthat minden ellenséges-

kedést. Nem kell komolyan venni a fajtájabeli urak gondtalan szószátyárságát. Kopogott tehát ujjaival az asztalon és várta a csendet, hogy megszólalhasson. A felingerelt urak elhallgattak és felfigyelve néztek mindannyian a hercegre. Az lassan vetítette körül tekintetét a kikelt arcokon és bátran csengett a hangja, amikor megszólalt :

— Urak! Ügylátszik az az egy esztendő, amit halicsi királyságomban töltöttem, elég volt nektek ahhoz, hogy megfelejtkeztek arról, kije vagyok én Béla királynak! Testvéröccse előtt nem szokás szidalmazni annak édesbátyját! Gondolom, ha ezt teszitek, okkal teszitek és nem vénasszonyok gyönyörűségéből! Beszéljete hát, mit akartok?!

Egy magas, sovány, feketehajú magyar a kardjára csapott.

— Visszavette a földemet, amit boldogemlékű édesatyja, Endre király adott nekem!

Mint a trombitaszó, úgy harsant fel mindenünnen a vád :

— Az enyémet is! Mindenemet elvette! Királybiztosokat küldött a nyakunkra, bírákat, akik fegyveresekkel metszették ki a szívét javainknak! Beletiport a jogainkba! Úgy bánik velünk, mint a cselédeivel!

Csattogva, dörögve ütköztek össze a szavak és dübörgő lármába, eszeveszett zürzavarba omlottak össze. Már érteni se lehetett egyiket se, amikor őszhajú Detre ispán belevágta öreg öklét az asztalba és a gögtől reszkető, kemény szájából a harsonák erejével zúgott elő a hang :

— Hercegem! A király nem tűr meg tanácsadó urakat maga körül, ő csak alattvalókat akar! Nekünk magyar nemeseknek nincs jogunk leülni előtte! Állva kell szólunk hozzá, ha kegyesen megengedi, hogy szóljunk, különben írásban kell kéréseinket beadni a kancelláriához! Cselédek vagyunk, hercegem és nem magyar urak!

A fiatal Ernye ispán hangja végigsüvített a termen :

— Máglyára dobatta palotaszékeinket!

Öreg Detre rokkant teste reszketett az indulattól, de szúrós szemével csendre intette a kiabálót és folytatta :

— Hercegem, betelt a pohár! Béla király nekünk nem királyunk! Hozzád jöttünk, akit jónak, nemesnek, bátornak ismerünk! Állj élünkre! Ma légy te a vezér! Egy szavadba kerül és holnap már te leszel a király! Ez az, amit akarunk! Elmondtuk bátran, bízva lovaságiasságodban! Most azt tehetsz velünk, amit akarsz! Tőled függ és hóhérekre juttathatsz mindannyiunkat!

Az agg magyar elhallgatott. Feszült figyelemmel, lélekzetét visszafojtva nézett minden ember a hercegre. A csend olyan idegenül és agyonkínzottan zuhant a terembe, mintha maga is menekülni szeretett volna. A levegő tele volt láthatatlan erők viaskodásával, idegek harcával és rakoncátlan magyar szívek dobogásával. Kálmán herceg arca egy árnyalattal még sápadtabb lőn, keskeny ajka is elfehéült és szemében : a végtelen szomorúság fókuszában egyetlen könnyecsképpé gyűlt fel a bánat. Nem kapott kardjához, nem fuvatott kürtöt, nem vétette körül fegyveresekkel a házat, hanem szelíd szóval beszélni

kezdett. Meg akarta győzni bátyjának igazáról a magyar urakat. Elmondta, hogy atyjuknak, Endre királynak gyengesége aláásta a királyi méltóságot, őbenne nem király, hanem tehetetlen báb ült a nemzet trónusán. Nagylelkűségében elajándékozta az összes királyi javakat és életének utolsó esztendejében ő volt a legkoldusabb a magyar urak között. A királyi székekkel pedig az ország hatalma is megrendült! Béla király ezt nem tűrhette és visszaállította a régi állapotokat! Kemény kézzel fogta meg a gyeplőt, az igaz, kegyetlen erővel rántott rajta, az is igaz és sok méltánytalanság, talán sok igazságtalanság is történt, de a királyi hatalom szentsége újra fényt kapott, a királyi szó nem tűnik el többé nyomtalanul az országban, hanem fennen visszhangzik újra mindenfelé! Amit Béla király tett, azt helyesen tette, ő szívvel-lélekkel mellette áll, ő is így cselekedett volna, mert csak az a nemzet lehet nagy és erős, amelyiknek a királya is az! Nem lázadásra, hanem hűségre biztatja tehát az urakat, de arra kéri őket, hogy ne a maguk érdekeit nézzék, hanem az egész nemzetét és akkor beletörődnek a változásokba...

Szavai után hosszú ideig lehajtott fejjel ültek a magyar urak, azután felnéztek és csalódottan kapaszkodott össze pillantásuk. Öreg Detre egy hajtással ürítette ki a kupáját, visszatette és keserűen szólt:

— Akkor pedig itt nincs mit keresnünk!

A kupák rendre kiürültek és mindenki nagyot koppantva tette vissza azokat az asztalra. Csak a fiatal Ernye vágta földhöz a magáét. Arca kigyúlt és a szava harsogott:

— Akkor pedig másfelé nézünk és más vezért keresünk! De Béla király nem marad király, ha az én kardom öli is meg!

Ezt már nem tűrhette Kálmán herceg. Fehér arcába hirtelen piros zuhatagként ömlött a vér és ábrándos szemében felvillámlott a harag. Szó nélkül felpattant helyéről, egy ugrással, mint a párdúc, Ernye előtt termett, megragadta annak csuklóját és irtózatossággal erővel szorította össze ujjai között. Ernye felszisszent, belesápadt, érezte recsegnit, ropogni csuklója csontjait, de állani próbálta a fájdalmat, tűrte! Csakhogy nem bírta soká. Feljajdult és kapálózni kezdett. Kálmán herceg némán, erőlködés nélkül fokozta a szorítást tovább. A csukló recsent. Eltörött. Ernye ordított még egy nagyot, azután ájultan zuhant végig a padlón. A herceg megvetéssel mutatott rá:

— Vigyétek magatokkal és jegyezzétek meg, hogy mindenki úgy jár, aki szembeáll a királlyal és velem!

A magyar urak megdöbbenve nézték a jelenetet, mindegyik megkövülten ült a helyén, meg se tudott moccanni egyik se.

Ekkor az ajtó előtt hirtelen kürt sikoltott fel, a két szárny felpattant és a földig hajló cselédek között belépett a terembe Béla király. Alakja betöltötte az egész teret. Sötét haja gyűrűkben hullott a vállára, tekintete fényes nyugalommal szállt körül, megjelenéséből sugárzott az akarat, a hatalom, a méltóság! Állt és várt. S a teremben a csend

nem akart meghalni. Bilincsekbe verve hevert minden mozdulat és bénán vergődött minden öntudatban a szó. Túrhetetlen volt a dermedtség és a némaság s a király alakja megdöbbenő magasságban állott az egész társaság felett. Kálmán herceg tért legelőször magához. Sietve lépett királyi bátyja elé, boldogan üdvözölte és megkínálta a maga helyével. A király szeme megakadt a földön heverő Ernyén, újra körül nézett és csendesen kérdezte :

— Mi történt itt?!

Kálmán herceg erőltetten nevetett fel.

— A fiatal Ernye ispán nem hitte el erőmet, meg kellett hát neki mutatnom. A csuklója tört össze.

A király hangja felerősödött :

— Ez volt az egész?!

A herceg gyorsan felelt :

— Ez !

Az urak még mindig némán, tehetetlenül ültek helyükön és az újra visszazuhanó csendet a király harsogó szava törte meg :

— A király üdvözöl benneteket, magyar urak !

A sok összeszorított ajakról köszöntő szó nem röppent el, de a király lenyügöző ereje alatt néma vezényszóra egyszerre állott fel az egész sereg és várt . . . Béla király kedvesen intett oda a hercegnek :

— Királyi öcsénk foglalja el az őt megillető helyet.

Azután lassan végiment az urak között. Egyikkel-másikkal szóba elegyedett s mikor eljutott az öreg Detréhez, kezét annak megroskadt vállára helyezte s a szeme belenézett a fakó, fényevesztett szembe.

— Öreg szolgálóm, neked nem kell állnod királyod előtt. Ül le. Agg tested már belefáradt az élet szolgálatába.

A vén magyar a vállán heverő kéz súlya alatt székére roskadt és ülve maradt. A király pedig folytatta beszédét :

— A hírrel, amit magunkkal hoztunk, valójában csupán királyi öcsénkhez jöttünk, mert őneki kedves nagyon ez a hír, de ha már itt vagytok, ti is hallhatjátok. Az előbb érkezett hírnök szavai szerint az óhazát kereső négy szerzetes közül Julián visszatérőben van, megtalálta nemzetségünk bölcsőjét az Etil folyam mellett Nagybolgárországon túl és fontos híreket hoz onnan. Mihelyt megérkezik és olyasmit tudunk meg tőle, ami titeket is illet, úgy értésteekre fogom adni !

Az urak érezték, hogy a király ezzel elbocsátja őket, hiszen öccséhez jött és beszélője van vele. Engedélyt kértek a távozásra, Ernye ispánt a vállukra kapták és csendesen, megszelídülten siettek ki az udvarházból.

Béla király hosszan, szomorúan nézett utánuk, azután átölelve öccse nyakát, az ablakhoz lépett vele és így szólt :

— Szerencsétlen fajta ez a mienk ! Itt állunk apró szigetként, magunkra hagyatva a népek nagy tengerében, se rokonunk, se bará-

tunk és összetartás helyett örökké marjuk egymást. Nem úgy viselkedünk, mint egy nép, egy testvér, hanem feldühödünk egymás ellen, akár a vadállatok! Mikor szűnik meg már ez az átok?!

Kálmán herceg sietve szólt közbe, hogy királyi bátyja ne gondoljon semmi rosszra, erősítgette, hogy nem történt itt semmi, ostoba legénykedésről volt szó csupán. A király hosszan, mélységes szeretettel nézett bele öccse szemébe és hátrasimította annak homlokából aranyfürtjeit.

— Mindent tudok, Kálmán. Ne védj őket. Hűséges embereim gondoskodnak arról, hogy mindenről azonnal értesüljek, hogy semmi se maradjon előttem titokban. Ne félj, nem fogatom el őket, nem veszem fejüket, nem szuratom ki a szemüket! Elég volt már ebből!... Nem akarom tovább apasztani én is a számát ennek a drága fajnak, hiszen minden magyar emberre szükség van! Borzasztó vihar közeleg kelet felől, szörnyűséges hírek érkeznek a tatárokról. Nagy, harcos népeket morzsolnak össze, átgazolnak hegyeken, folyókon, birodalmakon és nem nézve Istent, embert, kopár pusztasággá változtatnak mindent, ahol aztán bőséges helye van a kiontott vérnek!

A herceg összerázkódott és felriadt:

— Bátyám, igaz volna?!

A király lehajtotta büszke fejét és szavai tele voltak aggodalommal.

— Ügylátszik el kell hinnünk, olyan egyforma hírek érkeznek mindenfelől. Az emberek egyformán hazudni nem tudnak, csak az igazságnak van egyforma arca! Most pedig tudtadra adom, amit még alig tud valaki a környezetemben, hogy ma reggel egy halálra hajszolt futár érkezett a kunok birodalmából hozzám és haldokolva elmondta, hogy a tatárok elpusztították mindenüket, felégették birodalmukat és Kuthen királyuk negyvenezer menekülő harcosával asszonyostul, gyermekestül bebocsáttatást kér országunkba.

Kálmán herceg magasba feszült és kardjára csapott.

— Számolnunk kell most már a tatárokkal, bátyám!

A király elgondolkozva folytatta:

— Holnapi hajnalhasadáskor a kunok elé indulunk és szeretettel, jósággal öleljük őket keblünkre. Hely van elég országunkban, bár egyetértés volna annyi!

A herceg ijedten nézett bátyjára.

— Befogadod őket ide, ahol testvér-testvérral nem fér össze?! Hogyan férne meg idegennel a magyar?!

Ellentmondást nem tűrve hangzott a válasz:

— A veszedelem ellen minden harcos karra szükség van! A negyvenezer kun épen úgy fog harcolni a tatár ellen, akár a magyar! Isten ajándéka ez a nagy, segítő had! Boldogan kell fogadnunk kinyujtott jobbjukat, végre egy baráti kéz a sok fenyegető ököl között! Holnap eléjük megyünk és királyi pompával fogadjuk őket. Te itthon maradsz,

Kálmán és ha Julián szerzetes megérkezik, kérdezd ki, tudj meg mindent s ha sürgőseknek és fontosaknak találod a dolgokat, küldj irást utánam. Ki tudja, talán az óhazából is érkezhettek segítség számunkra, avagy talán utánunk jönnek ők is letelepülni az újhazába.

Még elmondta a király, hogy itt maradnak öccsével, a derék Türje Dénes, a nádor és Miklós alkancellár, ha valami tanácsra volna szüksége, kettőjükhez bizalommal fordulhat. Azután megcsókolta a herceg homlokát, szeretettel ölelte magához és lassú, méltóságteljes lépésekkel távozott a vendégépületből...

II.

Másnap, alkonyatidőn Buda szűk és kacskaringós utcáin a sétálgató és tereferelő lakosoknak feltűnt egy halálosan fáradt, poros és piszkos ruhájú kis társaság, amint némán, agyonkínzottan halad a királyi lak felé. A szerencsétlenek alig bírták vonszolni meg-megcsukló, tántorgó testüket és fokozta szenvedésüket az, hogy egy hordágyon magukkal cipeltek valakit, aki sápadt, beesett arcával olyan volt, mint a halottak. Ha akadtak kíváncsiak, akik kérdésekkel fordultak hozzájuk, nem felelt nekik egyikük se. Hang nélkül, kísérteties némaságban vonultak tova, holott jobbra-balra tekintgető szemükben a boldog lelkesedés tüze égett.

Amikor a királyi lakhoz értek és az eléjük álló őrségnek megmondták, hogy kicsodák, az örök tisztelettel nyitottak nekik utat és részvételt néztek szenvedő alakjaik után. A távollevő király helyett Kálmán herceg fogadta őket. A hordágyon heverő szerzetes ekkor nyitotta ki először szemét és alig hallhatóan sutgotta:

— Sok a mondanivalóm, hercegem!

Kálmán megértette. Mindenkit kiküldött a teremből, csupán két idegen vitézt és egy karsú, lobogószemű asszonyi teremtest tartott vissza Julian kívánságára, aki elmondta, hogy ez a két vitész az óhazai magyarok közül jött vele, hogy körülnézzon az újhazában és hogy hírt vigyen vissza az itteniekről. A nőszemély a közelmúltban a tatárok elleni harcban elvesztette szüleit, testvéreit, elfogták kedvesét egyedül maradván, többekkel együtt megtért akeresztény hitben. Hatodmagával indult el vele az újhaza felé azzal a fogadással, hogy itt beáll az Úr szolgálói közé. A hat közül azonban csak ő maradt élve egyedül, a többit megölte a fáradtság.

A herceg testvéri szeretettel üdvözölte őket és mindnyáját maga köré ültette. Julian a kínált borral felfrissítette erejét és beszélni kezdett. Elmondta utazásának mérhetetlen szenvedéseit, elmondta társainak halálát, elmondta az örömet, amikor először hallott hírt a magyarok óhazájáról és boldogan emlékezve mondta el ottani megérkezését és fogadtatását. Magasztalta a vendégszeretetet, a meleg, testvéri érzést, a vitézséget, dicsérte az asszonyokat, azoknak jóságát, munkásságát

és örömmel tervezgette, hogy az egész óhaza lakosságát a keresztény hitre téríti. Kálmán herceg hallgatta némán, szomjasan és megértette Julián előadásából, hogy az óhaza lakói bár pogányok, műveletlenek, a folytonos harcokban erősen meggyöngültek, mégis teljesülhet az ő és királyi bátyja álma, jöhet onnan új erő, új vér, új segítség!

Kifogyhatatlan volt tehát a kérdésekben és Julián szerzetes kifogyhatatlan volt a feleletekben. Az idő múlt. Az éjtszaka bontogatta szárnyait s a két idegen vitézt kerülgette az álom. Nagy, bozontos fejüket jobbra-balra lógatta a kimerültség, se nem hallottak, se nem láttak! Az asszony azonban nem aludt. Nagy szeme izzó pillantással tapadt a herceg arcára. Julián sápadt ajkáról pedig ömlött a szó, fehér arcára beteges pirt kényszerített az izgalom és szavai nyomán Kálmán herceg maga előtt látta a hatalmas folyóvizeket, a buja zöld rónákat, a sátorfalvakat, a vadászból élő vad, marcona férfiakat, a farkas- és medvehúsevőket, a harcokat, a kegyetlen pogány szertartásokat, a primitív hitet, a babonákat és úgy érezte, mintha maga is köztük volna, mintha maga is odatartoznék! Észre se vette, amikor beszéd közben az idegen asszony óvatosan felkelt és puhán, macskaszzerűen kiosont a teremből. Hosszú idő telt el, míg újra visszatért. A beszéd még egyre tartott, a két idegen vitéz már ott horkolt a széken és Kálmán herceg egyre szomjasabban itta a szerzetes csodálatos meséjét. Nem vette észre azt sem, hogy az idegen asszony visszatért, nem vette észre azt sem, hogy megtisztálkodott, megfésülködött és patyolattiszta, fehér ruhát öltött magára. Alakja diadalmas volt és magasbatörő, haja sötéten ömlött végig a hátán, mint az éjtszaka kiszakított hulláma, arca napként ragyogott s ajka két, vérben áztatott rózsaként kettényílván pihegett csók után. Ölében öblös, felhúrozott hangszert tartott s amikor Julián az óhaza népének dalairól mesélt, hirtelen belevágtak karcsú ujjai a zokogó húrokba és csengő, szilaj hangján vad, kesergő nótába kezdett... Julián lehunyta fáradt szemét, azt hitte, álmodik... Kálmán herceg tágra meresztette ábrándos szemét, azt hitte ő is, hogy álmodik...

A dal gyujtott és marcangolt. A szív lángot fogott, a lélek zokogott tőle. Harsogó lendületben emelkedett magasba, az ujjongások magaslatába s a következő pillanatban ott bukácsolt újra a föld felé törő könnyek között. Az asszony szeme tűzvészben lobogott, arcának vonásai engedelmesen tükrözték vissza a dalt, karcsú, arányos teste belerándult a szenvedélybe, szava ujjongott, szava sírt s amikor hirtelen kettétörve hullott bele a csendbe a dal utolsó üteme, gyönyörű, lángoló feje utána roskadt, ott feküdt ölében a hangszeren, mint viharban a száráról letörött rózsza...

A csend mérhetetlen nagy volt, az ablakon át halványan szűrődött be a késő, őszi éjtszaka holdjának ezüst fénye, az árnyékok emberfölötti arányokat kaptak, a két vitéz aludt és úgyátszik Juliánt is álomba ringatta a dal... A sötét homályban, a végtelenségbe táugult éjtszakában

izzó, fehér foltként hevert az asszony a herceg lába előtt . . . A szemét forró karikák tánca öntötte el, a szíve egyedül végezte az egész világ ütőerének munkáját, fel kellett állania, az asszonyhoz lépett, megfogta kezét és felemelte.

— Hogy hívnak téged, te csodálatos asszony?

Alig hallhatóan hangzott a felelet :

— Csitta !

S az óhaza meséje, a dal mámore, az éjtszaka lobogása elvégezték feladatukat . . . A két száz összeszaladt s a két ember mohón zuhant össze abban a csókban, amiben lángolva találkozott össze az újhaza vágya az óhaza szerelmével . . .

III.

Julián szerzetes Bathu kánnak, a tatárok [vezérének [rájabízott levelét, súlyos álmából ébredve, nagy mentegetődzések között, csak másnap adta át a hercegnek. A herceg mámortól ködös lelke mindent rendben talált, meg se értette az idegen fejedelem gögös szavait. Valamit hallott csak a szavak mögül, messziről, valami fenyegetőt, valami megalázót és azt, hogy a kunokat a tatárok alattvalóit ne merjék befogadni országukba. Mitsem törődött azonban az egésszel, de a levelet futárral mégis elküldötte a király után. A beteg Julián gyógyítását tudós öregekre bízta, maga pedig boldogan élte életét Csittával az óhazai csodálatos asszonnyal. A király a fenyegető levél dacára, vagy talán épen azért elhelyezte országában a kunokat, azután maga járta be a birodalom határait, töméntelen erdők kivágott törzseiből áthághatatlan torlaszokat hányt fel a szorosokban, segítséget kért a lengyelektől, Frigyes osztrák hercegtől és Gergely pápától. Mikor így előkészített mindent a tatárok fogadtatására, tovább folytatta országának rendbeszedését. Idejének legnagyobb részét azonban a magyarok és kunok között fellángolt harc, a gyilkos gyűlölet foglalta le. Sokszor maga is tanácstalanul állott a borzasztó szakadék előtt, ami a két törzset elválasztotta egymástól.

Az idő múlt. Kálmán herceg királyi bátyjának óhajtására — hogy megerősítse halicsi királyságát — feleségül vette Leszko krakói herceg leányát, Szalomét, de szíve tovább is Csittához kötötte. Együtt ábrándoztak az ó- és újhazabeliek egyesüléséről, a felfrissült nagy magyar birodalomról és Csitta kedveskedve, biztatóan súgta újra és újra kedvese fülébe :

— Meglátod, milyen nagy és bátor vitézek az óhazabeliek és milyen lélekből magyarok ! Meglátod, milyen nagyon szeretnek majd téged és a királyt ! Nem kell félnetek a kunoktól, a tatároktól, bizonyos, hogy ott vannak Bathu kán nyomában és amint azok betörnek az újhazába, azonnal hátba támadják őket ! Ők most már tudnak rólatok és vannak olyan magyarok, hogy nem fognak elhagyni benneteket soha !

Kálmán herceg ilyenkor rajongó lélekkel merült el a távolban, szeretettel ölelte magához kedvesét és nagy boldogságában elmondta reményeiket bátyjának, Béla királynak is. A király végig hallgatta csendesen, szeretettel öccse szavait, megsimogatta szép fejét és meghatottan válaszolt:

— Te álmódzó, te!... Vajha igazatok volna... Én lennék a legboldogabb király a földön... Az én szemem azonban nem látja ilyen szépnek a jövőt és nem tudok bízni a magyarok egyesülésében... Övjon meg téged az Isten a csalódástól!...

S a következő év tavaszán megérkezett a hír Kiev elfoglalásáról és rettenetes feldúlásáról. Béla király most már nagyon komolyan vette a dolgot, a véres kardot körülhordoztatta az országban és táborba szólította az egész magyar nemzetet! Gyülekezés a Duna pesti oldalán.

Türje Dénest egy kisebb csapattal a határra küldte a szorosok őrizetére.

Az események borzalmas gyorsasággal és még borzalmasabb valóságban követték egymást. Bathu kán serege előtt negyvenezer orosz fejszés haladt és játszi könnyedséggel takarította el az óriási torlaszokat a szorosokból. Türje Dénes maroknyi csapatát hősi harc után tönkrevérték a tatárok, maga a vezér is alig menekült és a borzasztó mongol hadsereg gyilkolva, rabolva megindult az ország belseje felé. Kálmán herceg az elsők között volt, aki megszervezte csapatát és lobogó, harci kedvvel jelentkezett királyi bátyja előtt. A király sápadt volt és komoly. Szemének máskor fenséges pillantása nyugtalanul nézett öccse lelkes tekintetébe s a hangja fátyolos volt, amikor üdvözölte:

— Isten hozott, Kálmán... Tudsz-e valamit az óhaza magyarjairól?!

— Semmit sem tudok, bátyám, de érzem, hogy itt kell lenniök nekik is a nagy harcban! Meglátod, ránk találnak!

A király közel hajolt a herceghez és a fülébe súgta:

— Hírhozók mondják, hogy a tatársereg kiirtotta őket. Aki életben maradt, az örökre foglyuk!

Kálmán herceg magasba feszült.

— Bocsáss meg, királyom, nem hiszek nekik! Ezt a hírt a tatárok terjeszték! Hazugság az egész!

A magyar táborban pedig napok alatt kitört a fejetlenség. A magyar urak vagy nem jöttek seregükkel a király segítségére, mert gyűlölték, vagy ha eljöttek, kedvetlenek voltak és nem engedelmeskedtek. Ugrin kalocsai érsek a király parancsa ellenére nekitámadt kis csapatával a tatárok egyik portyázó csapatának, a ravasz mongolok megfutamodtak előtte, törbe csalták, mocsárba szorították embereit és mindet halálba nyilazták. Frigyes osztrák herceg szintén saját szakállára támadt és ő, anilyen kitűnő vitéz volt, meg is futamította a tatárokat, még foglyoka is hozott magával. A foglyok között egy kún vitézre talált, aki ellenük harcolt! Borzasztó sérelem volt ez! A befogadott kunság

gazdái ellen küzd! Hiába bizonyígtatták a magyarországi kúnok, hogy ez a vitéz a kúnok őshazájából való lehet, akit a tatárok magukkal hurcoltak, az ellenük felbőszült magyar urak hallani sem akartak a mentésről és Kálmán herceg maga is kegyetlenül ellenük volt.

— A kún még ha őhazabeli is, nem harcolhat a magyarok ellen! A magyarok a kúnok szövetségesei! Ez árulás és megtorlást kíván!

S a magyar hadak megrohanták a kúnokat s aki el nem menekült, azt kegyetlenül felkoncolták. Ez után a véres tett után, súlyosan meggyengülve, vonult csak a tatár hadak elé a magyar sereg és Mohi pusztán megállott.

Borzalmas hírek érkeztek a tatárokról. Nem kímélnék se asszonyt, se gyereket, tízezzrel ölik meg a falvak és városok lakosait s halomba hányják őket. Apró tatár gyerekek röhögve bunkózzák halálba az egykorú magyar gyerekeket és ördögi arcú tatár asszonyok ölik rakásra válogatott kínzások között a náluknál szebb magyar asszonyokat.

Kálmán herceg semmivel sem törődött. Kétszer, apró csatákban megkergette az ellenséget, maga is vitézül több tatárt levágott, ismerték már szálás, erős alakját és félték borzalmas csapásaitól. Minden harcnál, minden küzdelemnél messze előre, a tatárok háta mögé küldte pillantásait, kereste a segítséget, az őhazabeli magyarokat.

S amikor kitört a nagy, általános harc, ő maga százakkal ért föl! Utakat vágott mázsás kardjával a tatárok soraiban és vérbeborult szemmel kutatta a messze tájat, hol vannak a magyarok?! Kardja, keze, válla csurgott az ellenség véréből, halálhörgés, ordítás ostromolták fülén keresztül a lelkét, könyörgő szó, fogcsikorgatás, fegyverek csattogásának szörnyű lármája vették körül, ő haladt előre, tovább, mint egy bevehetetlen torony, a tatár sereg kellős közepe felé és alig állott már szembe valaki irtózatos erejével. A nyilak hatástalanul zuhantak vissza óriás teste kitűnő páncélzatáról, lova sebezhetetlenül száguldott tova, a babonás tatárok úgy néztek rá, mint egy égből rontott haragos istenre!

Már egész tisztás támadt körülötte és ő, Csittára és az ősmagyarokra gondolva, lelkes reménnyel vetette bele magát másfelé s újra másfelé a rettenetes küzdelembé. S amikor már mindenki menekült előle s egész csapatok szaladtak meg fergeteges ostromától, akkor a tatárseregből hirtelen egy daliás, magához hasonló természetű vitéz ugrott eléje. Csupa ruganyosság és csupa ravaszság volt. Lebukott Kálmán herceg lándzsája elől, súlyos csapásait gyors hajlással elkerülte, idevillant, odavillant, derekában a macskák hajlékonysága, karjaiban a medvék ereje élt. Kálmán herceg haragos lett. Bántotta őt, hogy egy közönséges tatár útjában áll és ő nem folytathatja kutatását a magyarok után. Minden erejét összeszedte, nekirohant lovával és irtózatos kardja csapásával áthasította ellenfele pajzsát, páncélját s a kard azontúl puhán szaladt bele a testbe. Földre hanyatlott a vitéz. Kálmán herceg lehajolt hozzá, hogy megszabadítsa kardját a testétől és ekkor meghallotta a haldokló szavait.

Ereiben megdermedt a vér, arcából kiszállt a pirosság, ajka fehérre váltan reszketett és izmai megtagadták az engedelmességet. A haldokló furcsa magyarsággal, az óhaza nyelvén szólt. Érezte, hogy a lelke jéggé fagy, hogy egy borzasztó hideg marok szaggatja ronggyá a szívét, hogy a megdöbbenés és irtózat mázsás buzogánya ütögeti a fejét, hogy ordítani szeretne és nem tud, hogy sírni szeretne és nem tud, hogy valami halálos zsidóadás rakja bilincsekbe minden egyes tagját, hogy mindez érthetetlen és minden fáj, hogy minden elmúlt, mindennek vége!... hogy nincsenek álmok, nincsenek remények!... hogy meghalni volna a legjobb!... Kétségbeesett erőfeszítéssel közel hajolt a vitézhez és beleordított az arcába:

— Mondd meg, magyar vagy?!

— Az vagyok!

A tatárok észrevették a herceg tehetetlenségét, mozdulatlanságát, azt hitték, hogy ő is sebet kapott, megrohanták, ütötték, vágták és csak halálrasedzeten ragadták ki kezeik közül az előrerohanó magyar vitézek...

Hosszú, menekülő út után vitték őt Pestre, kedveséhez, akinek mint egy kis fiú zokogva mondta el a borzasztó történetet. Nem tudta megvigasztalni Csitta sem. S amikor értésére esett, hogy a tatárok az egész magyar sereget felkoncolták és pusztítva rabolják az országot, a további menekülő út fáradalmaival nem bírta ki halálosan sebzett teste, a halálosan sebzett lélek szabadulni akart az élettől és egy virágos, szép tavaszi reggelen haldokolva kiáltott fel az égbe:

— Egy magyarral találkoztam az óhazából valók közül, az is ellenünk harcolt és azt is én öltem meg! Borzasztó átok ez, Uram Isten, hogy örökké egymást kell gyilkolnunk!...

Azután lehunyta szemét és fel se nyitotta többet...

Büky György.

PIPACS.

*Pipacsok égtek lángolva a fűben. Nem a szirmokat kérem tőled,
Tűzesek, mint a csókod, Nem a pipacsot ott a fűben.
Pirosak, mint a vérem. A szívem érted elcsorgott vérét,
Egy pipacsot én a hajadba tűztem, Mely nem omlott másért soha hűbben...
Azt hittem: vissza sohase kérem.*

*Ne a pipacsot, (Pipacs, lobogó kelyhe a rétnek,
Izzó paraszát a nyárnak, Meleg vérét a föld belőle issza;
Ne a virágot add nekem vissza; Pipacs: annyi meggyilkolt álom.
A hitet, a békét, szerelmem, Amit nem adhatsz soha, soha vissza!)*
Mely fehér volt s tiszta. Ifj. Szász Károly.

AZ IDEGEN VÁROS.

Regény.

XV.

AGYERMEK egy unott grimásszal végigcsúsztatta a billentyűkön finom kis kezét és ernyedten leejtette. Kurta, szeleskedő mozdulattal megfordult a széken s szembenézett Áronnal.

— Egy csepp kedvem sincs ma klimpirozni, kedves mester.

Áron elmosolyodott és a gyerek is.

— Inkább csevegjünk kicsit, kedves mester? Jó? Úgyis mindjárt jön az uzsonna — s egészen megfordult székestől, himbálta magát, felágaskodott, a kottát becsapta — nna.

— És miért nincs kedve?

— Ó Istenem! — s felrántotta a vállát — hát van az úgy, hogy az embernek egyszerűen nincs kedve, nem? A haját igazgatta egy-két plasztikus, szép, nagyos mozdulattal. Ma voltam a fogásznál, tudja? Grandt tanárnál... És hogy kezével lehúzta az ajakát, apró fogait kivicsorította, megmutatta a csorbát, egyszerre gyerek lett megint. De az egyik térdét felhúzta aztán, a két karjával átfogta s azt mondta:

— Nagyon nett ember, tudja maga, mester? S hogy dolgozik! Cöcöcö, mint egy bűvész, Sokszor direkt bűbájos. Bűbájos, mondom magának, mester. És milyen keze van! A Schwartzter Katónak csinált egy hidat, egy teljes aranyhidat, platinakapsokkal... Ott voltam akárhányszor vele, hát a Schwartzter Kató elég kényes, de egy hangot nem adott, egy hangot. Bársonykeze van annak az embernek, csodálatos, nem? Volt már magának baja a fogával?

Nem, Áronnak a fogával még sohasem volt baja. Pontosan harminckettő volt, ép és egészséges, a vasat elharapta volna vele. Mikor a csikófogát hullatta, egyet vajaskenyérrel véletlenül lenyelt. A többit már leste, ketten lesték a tanítógyerekkel, Petivel, egyivású kölykek. Basa bá', a harangozó mondta, hogy ki kell azt szépen rántani cérnaszállal, aztán egy egérlyukba tenni. Nemcsak úgy beléhullajtani, hanem rá kell olvasni a varázsigt. Nő aztán a helyébe olyan betyár erős fog, hogy nem fogja azt még az istennyila se. A húzásnak meg fifikája van, ha fél a kölyök, hát akkor jó erős fonálból hurkot kell bogozni a logós fogra, a másik végét meg a kilincshez kötni. Aztán berúgni az ajtót s kész. A torony lábában a sarokban lim-lomok, kötelek, rongyok között tudott is alkalmas egérlyukat Basa bá', odavitték ők ketten, csorba kis ördögök, a tejfogukat, lekuporodtak a lyuk felé s míg áhitattal

hadarták el a varázsmondókát — lirim lárum, dirum dárum, dikszi, pikszi, ecki-becki, adok csontfogat egérke, adjál vasfogat cserébe, ahogy mondom, úgy legyen, hamarosan meglegyen — s belédobták a lyukba.

Ennyit tudott Jóó Áron a fogászatról. Ennek a gyerekek meg — kilenc-tíz éves lehetett Uhlender Mercedes — Grandt professzossal húzatják a tejfogait. Mindez csak úgy átszaladt Áronon pillanatok alatt. Amint ott ült a zongora előtt, lenézett a kislány társaságbeli komolysággal figyelő arcába és a fejét rázta.

— Nem, sosem volt baj a fogammal.

— Jé — rázta meg a fejét — csodálatos! Hiszen a fogával mindenkinek baja van. Riza tántnak öt aranyfoga van és négy porcellán. Anyukámnak tiszta új a foga, mindakét sor. De azt Bécsben csinálták valami új módszerrel. Apukám is folyton kezelteti, most kettőt fúrnak neki, plombálni fogják. A Lorrynak is műfoga van, csak tagadja.

Egészen gyerek lett megint, ahogy — csöpp kajánsággal huncutul felcsillanó szemében — a családi szépséghibákat elkezdte kitalálni ennek az idegennek.

Uhlenderné bejött a csendre. Lassú, imbolygó léptekkel jött, kezében nyitott könyvvel — a könyv francia volt, eredetiben, halványlilába kötve és csöpp arannyal a jobb felső sarkán — úgy jött az asszony nagyon finoman és halkán. Szépen kisportolt jól tartott fiatal testtel, kezén, lábain arányosan elosztva az unalmat, az érdeklődést, a szenvedést, az anyai szeretet, mindenből a kívánt mértéket... Így jött Uhlender Fülöpné, hogy a zongora elhallgatott és megállott, félkézzel könnyedén az asztalra támaszkodva. Egy aranykígyó rubintos feje megcsillogott a csuklóján.

— Elég volt? — mondta és egy üdvözlő mosolyt küldött Áronnak, aki felállott s meghajtotta magát.

A kislány felugrott és odaszaladt.

— Nem vagyok diszponálva, anyukám képzeld. Én nem tudom... talán a fogam miatt, igazán annyira felizgatott.

Az asszony megsimogatta a gyermek fejét.

— Kis csacsikám, te. Hát akkor uzsonnázzanak kérem.

— És te anyukám?

— Én apukát várom, aztán elmegyünk. Csöngess, kislányom.

Az asszony az asztalra ejtette a könyvet. Egy kis olvasójegy csúszott ki belőle, közönséges, reklámnak nyomtatott olvasójegy. Áron utánahajolt s az asztalra tette.

— Ó köszönöm, nem kell — az asszony felvette a papírt s rápillantott —, nem az én jegyem, valahogy benne maradt — mentegődött —, nem használok olvasójegyet. Csúnya és unesztétikus találmány. Száraz emberek szellemi mérföldköve — undorral vetette az asztalra a cédulát —, na ennyit bevettem, van még ennyi és ennyi, ó — s megborzongott —, ha holnap vagy este a kezembe veszem ezt

a könyvet — Paul Geraldty apróságai, végtelen kedvesek —, úgy is tudom, hol hagytam el. Ha ott fognék bele, ahol már olvastam s nem érdekel, előbbre lapozok. Ha érdekel, elolvashatom még egyszer. Nem. Az olvasójegy a száraz embereké, a skatulyázóké és a parvenüké, akik nem olvasnak, csak kilógatják a könyvből iparművészeti förtelmeiket, hogy íme hát eddig; már eddig önképeztem magamat.

A lány jött, hozta az uzsonnát s mindjárt utána Uhlender Fülöp is megérkezett hangos jókedvvel, nagy csatarával, kabátosan, kalappal a kezében.

— Szervusz, édes fiam, szervusz Merci, jónapot, Joó úr, hogy van?

Az asszony kicsit féloldalt odatartotta az arcát s a férfi megcsókolta.

— Mi az, fiam? — elővette az óráját — háromnegyed öt. Azt hittem már fel van öltözve.

Az asszony nagyon halkán felelt s nem nézett rá.

— Öt óraker indulunk. Várjon itt kérem, mulattassa a leányát és Joó urat.

— Szervusz fiacskám — a kislány odaszaladt s átölelte, az asszony homlokon csókolta — jónapot, kedves Joó, Isten önnel.

Felvette az asztalról a lilába kötött Paul Geraldtyt s az unalmat és az érdeklődést, az anyai szeretetet és az asszonyi kötelességtudást gondosan hímzett uszályként maga után cipelve kiimbolygott a szobából. Minden érzelmei tetején, mint pompázatos ünnepi tortán a glazur, bágyadt, mindig szemrehányó belenyugvással csillogott folyton bánkódó és sebződő finomsága.

Banai Bendär Daisy annak idején, mikor az öreg banai Bendär Félix maga elé idézte és azt mondta:

— Édes lányom, feleségül méssz Uhlender Fülöphöz — s megsimogatta fejét, az állához nyúlt s a szemébe nézett — egyéb nincs hátra.

Banai Bendär Daisy akkor tizenhétéves volt és a bádenni teniszversenyéről érkezett. Egy ezüstplakettet hozott onnan és egy kötet verset. A versek halványlila papírra voltak írva, aranytintával. Kedvesek voltak és finom csengésűek. «Egyszer gyönyörűt álmodtam a bádenni réteken és akkor írtam ezeket a sorokat. Noked írtam, Kurt Osten.» Ez volt aláírva az utolsó lapra . . . És banai Bendär Daisy akkor ott az oroszlanlábú karosszék előtt belenézett az öreg úr szemébe és azt mondta:

— Rendben van. Elvégeztetett. — Az ajkán volt az is, hogy: atyám - elvégeztetett atyám — de ehhez mégis egészséges volt és nem mondta.

Uhlender Fülöp hát benősült a banai Bendärekbe és hangoskodó jókedveit letompítgatva, rendreutasításokat lenyelegetve élt az asszony oldalán. A pénze gyűlt, gyűlt — friss pénz, mind csupa friss pénz! Az Uhlender-fiú apja még kántor volt Mohácson, mikor az öreg Bendär Félix,

mint a banai Bendárek harmadik generációja, kis babakastélyt építtetett a banai nagy kastély mellé Daisynak, egy csöpp Trianont, törpefákkal, apró patakokkal, hidakkal, aranyhalas medencével, szökőkutakkal. Uhlender Fülöp — tüzes, feketeszemű, nyurga kölyök — pajeszt viselt még akkor a füle mögött; péntek délelőttönként a rabbi konyháján segített babot szemelni a holnapi sólethez és szombat délelőttönként kis talesszel a nyakában a sömájiszroélt fújta a kórusban. Mikor banai Bendär Daisy selyembebujtatott bamba kis parasztgyerekekkel királynősdit játszott a banai parkban, Uhlender Fülöp összeszorított fogakkal és remegő inakkal rohant végig egy-egy alkonyaton a Templomközön a nyomában felharsanó hepp-hepp elől. Ezt az ürt sohasem tudták betemetni. Ha keresztény volna! De ő is csak zsidó! Parasztzsidó.

Éltek egymás mellett értetlenül és sokszor gyűlölködve. A férfi okos volt, erős és ravasz. Néha úgy hangosan felörvendett ennek. Minden sikerült neki, minden. Így hát örült az erejének, a munkabírásának, a ravaszságának és ez az öröm hanggal járt, hűhóval, csapkodással, kis nekipöffeszkedésekkel s az asszony, aki a lilát és az aranyat szerette, szenvedett, ha felkelt, szenvedett, ha lefeküdt, szenvedve evett, ivott és aludt, külön szenvedett minden kis pórúsával. Uhlender Fülöp néha megsokalta s goromba volt.

Most apró káromkodás félét sóhajtott s leült az asztalhoz.

Az uzsonna végével jött az asszony — a kesztyűjét gombolta még, nem mert sietett, hanem így találta stílusosnak — nem nézett most se az urára, csak úgy maga elé mondta:

— Mehetünk kérem.

Uhlender Fülöp kapta a kalapját.

— Hát akkor menjünk... kérem!

Áron is felállott — nem akart velük menni, gondolta, majd ha léérnek, megy — de a kislány odasúgott:

— Maradjon még... — s hangosan mondta — igazán, kedves mester, ha ráérne, átvehetné velem a leckét.

Áron ránézett. Sose szokták erre kérni. A férfi visszafordult elköszönőben.

— Jóó úrnak egyéb dolga is van, nem szabad így kihasználnite — s megfenyegette az újjával.

A gyermek a könyveit, füzeteit babrálta közben s ekkor fontoskodva felnézett Áronra, a szemébe nézett, mintha a hatást lesné:

— Mindjárt itt lesz Ghyssza.

— Ghyssza?

— Igen. Mindjárt itt lesz. Azt mondta, fél hatra feljön — egész közel hajolt, odatolta az arcát, úgy súgta roppant eltelve a dologtól — tudta, hogy anyáék elmennek.

Kicsit nézte, hogy na mit mond a fiú? De nem mondott semmit. Miféle csacsiság ez? Találka. Annyit találkozhatnak, amennyit akar-

nak és ahol akarnak. Igazán senki sem gátolta Krohn Ghysszát, ha akart valamit. Hát akkor minek? Kell neki ez a kis bonyodalom, úgy látszik.

A lány bejött, felgyujtott, leeresztette a rolókat.

A gyerek még várt egy percig, aztán látva, hogy Áron nem beszél, vállat vont s egy füzet után nyúlt.

— Hát akkor kérem szépen, én most tanulok. Tessék odaülni a kályhához és ... ábrándozni.

Áron felállott s kicsit le-fel járt a szobában. Ghyssza idejön ... miért? ... Egy-két csípőset mond s tovább megy. Ehhez már hozzászokott. Azóta, hogy a Krohn-család védőszárnyai alá került, majdnem egy év telt el s Krohn Ghyssza hozzászoktatta, hogy semmin se csodálkozzon. Ma is, mikor azt hitte, úgy ismeri, mint a tenyerét — ma is messze és idegen volt tőle ez a lány. Tudott olyan közelségbe jönni, tudott olyan meleg és jó lenni, olyan rokonnak és veleérzőnek mutatkozni ... A következő pillanatban már elrúgta maga elöl ezt a gyöngédebb talajt, elrúgta egy vaskos odaszólással, egy frivol nevetéssel, egy mozdulattal s odébszökkent.

A kislány szemei követték Áront a füzet mögül, faltól-falig s vissza. Leült háttal a zongorához s lapozott a kottákban.

Közel egy éve, igen ... akkor, hogy azon a bitang reggelen elindult ... az Ipar-utca tizenkettő alá, az ötödik emeletre. És visszatért a harmadik lépcsőről. Akkor kemény és dobbanó léptekkel, egyenes gerinccel hagyta maga mögött a házmestert — az eltátotta a száját, úgy bámult utána, amíg eltűnt a sarkon. Vissza se nézett.

Késhegyremenő harc kezdődött a napi falás kenyérért, a cipőpasztáért, borotvaszappanért és tartott egész nyáron. Eredmény volt : maga az élet. Az élet napról-napra. Az élet, amely nem ígért semmit, nem mondott egyebet csak : ma is meg voltam, holnap is lesz valahogy — ennyit.

Hogy a Lendvay-utca kilencvennégybe ügyes fiatalembert keresnek, aki korcsolya-tanításra vállalkozna, ezt ősz elején olvasta, alig hogy megnyílt a műjég. Az utcán egy kiadóhivatal előtt a kiragasztott hirdetési oldalon látta. Jelentkezni lehet délután öt és hét között.

Ötig egy péknél segített az uzsonna-süteményt kihordani. Akkor még haza kellett szaladni rendbehozni magát s hatóra felé rohant ki a Lendvay-útra.

Magán érezte megint a kislány pillantását. Megfordult. A gyermek huncutul a szeme közé kacsintott, aztán ledugta a fejét a holmija közé. Áron felállott s a kislány hátamögé, a nagy fehér porcellán kályhához ült.

... Egy öregot szőlített meg az Andrassy-út saroknál, egy pipázó vénembert.

— Kérem merre számozódnak a házak? — s féllábát már emelte, hogy fut tovább. Az öreg kivette a pipát a szájából.

— A kilencvennégyet tetszik keresni?

— Azt.

— Ön legalább az ötvenedik, akit ma odaigazítok. Itt balra tessék csak, egész végig. A Krohn-villa az. Kívülről nem látszik, bent van a kertben. Csak egészen végig — s Áron tovább rohant. Szóval az ötvenedik. És hányan nem kérdezték az öregtől? De mindegy. Meg kell próbálni. Futott tovább... Krohn... Krohn... Krohn Náthán az üveggyáros, erről már hallott... Krohn... majd meglátjuk.

Ahogy közeledett a kilencvennégyhez, egyre nagyobb lett a forgalom. A kapun jöttek-mentek az emberek, az udvaron belül egy inasféle állott, megkérdezte:

— Az állás ügyben tetszik?

— Igen.

— Tessék, itt egyenesen és a fölépcsőn fel.

— Köszönöm... — tehát nincs betöltve még az állás.

Felment a széles, fehér lépcsőn, oszlopok között. Benyitott a hallba és tétován körülnézett, valami tíz-tizenöt fiatalember ült és állt a gazdag teremben, teát ittak és szendvicset, apró süteményt ettek, néhol ketten-hárman összeálltak, összedugták a fejüket, beszélgettek. Jórészt fiatalok. Rosszul öltözött emberek, gyanakvó nézésűek, de idősebbek is. Egy magas, vállas sebhelyes arcú, macskabajuszú odalépett Áronhoz.

— Szintén az állás ügyben?

— Igen.

Összecsapta a bokáját.

— Boborinszky volt százados, okleveles tornatanár és vívómester.

— Jó Áron.

— Hát kérem, én nem értem ezt az egész ügyet — súgva beszélt, de a hangja harsogó volt és az erreket ropogtatta. — Nem értem. Most jöttem ezelőtt öt perccel, már előttem elmentek vagy tizen és azt mondják, voltak tán százan is. Közben lejött ez a kis zsidólány, ez a Krohn Ghyssa, ezt kell majd tanítani, körbemosolygott, végig mustrált és megnyugtatót, hogy mindenkire sor kerül.

Két szobalány jött egy oldalsó kis ajtón és friss teákat hoztak, likórt, süteményt. Körülhordták, aztán letették a középső nagyobb asztalra.

Boborinszky felvett egy teát és szendvicset harapott hozzá.

— Igyál pajtás. Mi vagy te, diák? Igyál. Jelzem, ezek annyit elköltöttek itt erre a célra, hogy abból talán egész télen tanulhatna a kisasszony korcsolyázni.

Mellettük egy keshedt kis emberke rágta a szendvicseket és a zsebébe is pakolt belőle. A szendvicsre papírt tett óvatosan és arra apró süteményt.

— Hogy a szagot meg ne kapja — mondta roppant nyugodtan, ahogy Áron odanézett s ráncos homlokát felrángatva hunyorgott. — Ez legalább biztos, nem igaz?

Boborinszky is ránézett. Szigorúan végigmérte a zsebelő emberkét.

— Tud maga korcsolyázni?

A kis ember piskótát mártogatott egy pohár likőrbe és felvonta a vállát.

— Korcsolyázni? Egy frászt tudok korcsolyázni.

— Hát akkor?

— Hát akkor... na? Hogy-hogy, hát akkor? Hát akkor legfeljebb nem engem fognak kiválasztani. Mondjuk magát... vagy magát... vagy ezt, vagy amazt, van itt választék.

— Dehát hogy-hogy...

— Hogy, hogy? Úgy, hogy a Krohn Náthán is egy zsidó, meg én is egy zsidó vagyok. Ő egy nagy zsidó, én egy zsidócska, na? Árt neki, ha annyi gaj eszik és én is elrágok egy piskótát? Nem árt. — Derülten szopogatta a piskótáját. — Nézze urasága, én tudom jól, mikor a Króhn Náthánnak még nem volt üveggyára, se parkja, se villája, se bolond lánya, igen. Csak az Isten örökkétől való, tessék elhinni. Nekem akkor is ennyim volt, mint most, jó kedély és jó étvágy. Neki több lett? Váljék egészségére! — Új pohár után nyúlt, beleszolgált, letette és másikat vett fel. — A köményest nem szeretem... egyébként az az érzésem, hogy az ez egész céció itten a bolond Króhn lánynak valami raplija. Hanem egy écát adhatok az uraknak — végignézett a Boborinszky tükrös kék nadrágján, kitaposott cipőjén — azt mondom, ahol ilyen összeröffenés van, oda mindig be lehet menni. Egy-két szendvics, két-három szelet tortácska, kis hideg sült, pohár bor mindig akad és az ember tovább megy. Persze ismerni kell a várost, az embereket, kis prakszis és az ember belejön.

Boborinszky a vállára csapkodott és harsogva nevetett, a kis öreg csak mártogatta a piskótákat egymásután rendületlenül.

— Tudja urasága mit ebédeltem ma? Na, kis menüt. Kevés kaviár... orosz. Nagyon finom, kis pohár Medoc, hideg tok tatármártással, pulyka fehérje... pohárka vörös... szelet krémes, szelet dobos... pezsgős spriccer... olasz szilva, darab ananász, pár szem szőlő, kevés sajt, fekete, pohárka konyak, egy regália média, slussz. Hogy hol? Esküvőn. A Király-utcában. A Grüner lányt vette el a Braun fiú, a Washington-vendéglős. Az ember bemegegy, gratulál, örül az örvendezőkkel, a menyasszonyt meg is lehet csókolni, ha érdemes; egy ilyen vén kecske, mint én, mért ne tehetné, egy ilyen öreg rokon? Ezt épen nem volt érdemes. Szóval az ember megöleli az örömapát, az örömanyt, ebédel és eljön. Kinek árt? Senkinek. Ha majd az Isten fiat ad nekik, megint ott leszek, Ha majd a gyerek barmicvó lesz, adja az Isten, megint ott leszek és így tovább... Felhajtotta a pohárkát és letette — ez nagyon elősegíti az emésztést. English bitter, kiváló finom, Isten áldja meg az urakat, nagyon örvendtem, nevem Zélig... — és elment.

Ezen elmulattak, Áron és új barátja Boborinszky volt százados, okleveles tornatanár és vívómester. — Nahát adta zsidája, ez ugyan érti.

Hanem valami tényleg furcsa a dologban. S az öreg is valami effélet mondott, hogy tán nem lesz semmi az egész korcsolya-tanítóságból.

Boborinszky új ismeretségeket kötött, brudereket ivott a jobb emberekkel és rendre elsodródott mellőle. Áron körbejárt s a vázákat, képeket nézegette . . . A hallból közbül egy széles lépcső vezetett felfelé tíz-tizenkét fokon, aztán kétfelé vált és elkanyarodott. A két sarkánál egy-egy pálma állott. A falon balról feljebb egy kis kép: szénakazal lekarózva, kicsit soványka, szélrángatta szénakazal s a hegyek mögötte, öreg havasok egyre messzebb, egyre kékebben beleveszve a távolságba. Fellépett két-három fokot a lépcsőn s nézte.

Két szemet érzett magán! Valaki figyel. Felnézett. Egy erős szürkészöld szempárral találkozott. Pillanatig farkasszemet néztek. A fiú kapta el először a magáét — úgy érezte, köszönni kellene, de végeredményben nem tudta kinek, — le akart lépni a lépcsőn. Fent is megmozdultak s hogy hátranézett, egy lány jött lefelé a nagy lépcső közepén. Izmos, finom mozgású, nagyon fekete rövidhaju lány, éles fehér arcát kicsit oldalt tartotta. Biztos, határozott léptekkel jött, csak ahogy a két kezét himbálta a szoknyájához, látszott, hogy tétovázik, félúton meg is állott — a két szürke szem levillant a fiúra — aztán megfordult. Felment. Lent elállott a moraj. Mindenki felnézett. Boborinszky — Áron észre sem vette, hogy mellette áll — a tarkójához csapott.

— Hüüü! tanítanám én ezt öcsém . . . hej de megtanítanám!

Áron megfordult.

— Ez az?

— Biztosan ez, ez kell legyen . . . hü öregem!

Egy félig házmester, félig lakájféle jött felülről s a lépcső alján megállva, kicsit szónoki pózba vágta magát.

— Uraim, mély sajnálattal kell jelentenem, hogy az állás, amelyért ide méltóztattak fáradni, be van töltve.

Felszabadult zúgás indult — itt-ott halk káromkodás vegyült bele — s akik még bent voltak, valami húszan-huszonöten, elindultak a kijárat felé.

Az ember odalépett Áronhoz.

— Kérem tessék feljönni.

— Én?

— Igen.

— Hogy-hogy?

Az ember széttárta a két karját, kicsit meghajolt, aztán az utat mutatva intett a lépcsőre. Áron felment. Prakszisa volt már s neki-vidámódott, — majd meglátjuk, ha beszélni akarnak vele, az rossz nem lehet.

— Erre tessék. Kit jelentsek kérem?

— Joó Áron.

— Tessék várni.

Egy perc múlva jött s beintette — tessék.

Áron köszörült egyet a torkán s belépett. A szobának egyetlen apró, fehér lécekkal elosztott hatalmas ablaka a kertre nyilott. Furcsa

nagy szoba volt, inkább veranda, hatalmas ötszögű veranda, de az egyik sarkában íróasztal állott s háta mögött beépített könyvespolcok. Az íróasztal mögött egy magashátú, kényelmetlen karosszékben ült a lány: Króhn Ghyssa.

Áron az ajtóban meghajtotta magát és egy lépést közeledett.

— Az állás ügyében jöttem. Hallom azonban, hogy...

A lány közbevágott.

— Tessék helyet foglalni!

— Köszönöm.

— De tessék leülni. Hát kérem az állás tulajdonképpen nincsen betöltve. Jól korcsolyázik ön?

— Hát igen, tudok.

— De jól?

— Jól.

— Tanított már?

— Nem... tulajdonképpen... pénzért még nem.

A lány kicsit elmosolyodott.

— Furcsa neve van magának... Joó... furcsa név. Mi a foglalkozása?

Áron kellemetlenül érezte magát, hát mi is a foglalkozása?...

— Diák vagyok... — tulajdonképpen nem is diák... és különben is... felállott. — Azt gondolom... lent azt mondták, hogy az állás amugyis... — s indulni készült.

— De kérem — s kicsit élesen mondta a lány — mondom, az állás nincsen betöltve.

Áron már állott. Féloldalt fordult s visszanézett a lányra. Mit akar ez tulajdonképpen? Az megértette s előbbrehajolt.

— Nézze — s gúnyosan csengett a hangja, nem nézett rá, fölé nézett, az ablak nagy világossága felé — nézze, nehogy azt gondolja, hogy valamelyes romantikáról van szó. Hogy az ön személye netalantán mély benyomást gyakorolt volna rám, mert én volnék a tanítvány — s felnevetett, — hanem maga valahogy becsületes embernek nézett ki, tudja úrinak, hát felhivattam.

És Joó Áron végig gondolta a helyzetet, hogy itt állt ezzel a kétségkívül önfejű és sok pénzü kis zsarnokkal. Számolni próbált és ravaszkodott. Régi vadász volt már és zsákmányt szimatolt, kis koncot, karéj kenyeret. Szerényen szembe nézett a lánnyal.

— Hát kérem, ha méltóztatik gondolni...

Balról egy fehér ajtón kis ószes pofaszakállas ember jelent meg. Előbb bedugta a fejét s hogy Áront meglátta, kétségbeesett grimaszt vágott a lányra. Na? — azt mondta, de nem szólt, csak felhúzott szemöldökével mondta s nadrágzsebbe sülyesztett kezével a könyökét két oldalt feszítve egy gesztust vágott a néma kérdéshez.

— Rendben van papa — mondta a lány, — rendben van, majd aztán elmondom.

A kis ember felnézett az égre és megcsóválta a fejét.

— Az anyád, szegény, nem mer kimozdulni s elment.

Percig csend lett. Ekkor a lány felállott és szembenézve a fiúval, odaállott eléje.

— Nézze, kedves Joó Áron — s pofoznivaló szemtelen lett az arca, de szép — mit szólna, ha azt mondanám, hogy az egész hirdetés vicc volt, na?

Áron nem értette mindjárt...

— Tessék? Mit szólna? Nekem nem kell korcsolyamester. Tudok én korcsolyázni. Díjat is nyertem már amatőrversenyen. Igen.

— Hogy... hogy tetszik?...

— Hogy tetszik? Úgy tetszik, hogy látni akartam, hányan jönnek? És milyenek? — Az asztalhoz szaladt és papirokat dobált szerte — hát jöttek elegen reggel óta, mert már reggel elkezdtek jönni, reggel óta volt itt kétszáznegyven ember, maga a kétszáznegyvenegyedik és vagy huszat elküldtem. Eluntam kérdezgetni.

A fiúnak a vér lefutott az arcából. A dús könyvszekrényt nézte, a nehéz faragásokat, a metszett üvegeket a kis vitrinben — talán rózsafa lehet — az embertelen nagy függönyt, a gazdag csillárokat... a teméntelen gazdagságot érezte s egy szilaj, keserves paraszt mozdulata indult... fejbevágni a kalapot! Itt rögtön a fejébe vágni és faképnél hagyni ezt... ezt a... — s enyhült a mérge, a szegény ember lappangó dühe — ezt a taknyost, itthagyni.

— Hát... kérem — nagy, nehéz, szinte trágár gorombaságok ültek a szája szélén, lenyelte s megfordult — hát ez elég... elég nem szép...

A lány belevágódott két éles macskaszemével és szinte leolvasta falfehér arcáról, vértelen ajakáról, amit az visszanyelt, a két szemét nagyra nyitotta, egy lépést hátrált a fiútól, már-már vadul szemtelen arca melegedett, enyhült, a két kezét maga elé emelte...

—... Tényleg — súgta — tényleg nagyon csúnya dolog... — s szaggatott, ideges sírásba kezdett.

— Nagyon csúnya volt — mondta a fiú is s tétován állott — nagyon csúnya dolog.

A lány már fuldokolva zokogott, úgy nézett fel a fiúra.

— Ó Istenem, Istenem, de csúnya dolog. Ó, ó — s a kezét tördelte hiszteriás kétségbeeséssel. — Egyszerre csak minden átmenet nélkül abbahagyta a sírást és roppant jóízű természetességgel azt mondta:

— Az a marha Elza az oka mindennek!

Áronnak ezen nevetni kellett s a lány is elmosolyodott.

— Igen — magyarázta — nézze, üljön le, majd elmondom. A fiú leült valami puffra s a lány vele szembe. — Nézze, az Elza nekem barát-nőm. Volt! Mert, hogy én többet vele szóba nem állok... hát... az egészen bizonytalan. Végeredményben nem rossz lány az Elza, de kicsit korlátolt. Összevesztem vele és kidobtam. De senkivel nem tudok

olyan jóízűeket veszekedni, mint vele, hát unatkoztam. Hiányzik nekem ez a féleszű. Ne csodálkozzon, kicsit ideges vagyok. Az Elza egy klassz pofa és én nagyon szeretem. Hát unalmamban gondoltam ki, hogy ezt a murit megrendezem itten, tudja? Az öregem egészen odavan. A mamám meg sír már reggel óta, hogy botrány lesz.

Áron ült és hallgatta. Új és furcsa, kellemes, idegen zamata volt ennek az egész levegőnek. Ez a lány tizenhét-tizennyolcéves talán, ahogy itt ül és őszintén kicsit jasszos szabadszájúsággal beszél, beszél... De végeredményben nincs semmi értelme. Felállott.

— Hát kérem, én megyek.

A lány zavartan felemelkedett.

— Hát, nézze, én végeredményben... először bocsánatot akartam kérni, aztán mégse... szóval én tartozom magának valamivel, nem? — s hogy a fiú kínosan feszengett, utána tette — na igen, hát maga először egy állást remélt, aztán mikor felhívtam, egy állást biztosra vett — és most semmi.

— Hát most majd más lesz. Meghajtotta magát.

De a lány nem engedte.

— Nem, nem, várjon csak, mihez ért maga még? Valamihez...

Áron megállott, hopp csak...

— Tulajdonképpen muzsikus vagyok, zongorát tanítanék... gyakoroltatnék kezdőkkel, azt szoktam.

A lány felderült.

— Nagyszerű! Hát annyi zongorkölyket íratok én magára, hogy csak győzze. Elsősorban az Elza öccsét. Holnap kibékülök vele. De lesz tíz-húsz is, ha kell, ojjé, amennyit akar. És most velünk fog uzsonnázni. De nem, nem, feltétlenül velünk uzsonnázik, nem engedem el. Jöjjön s már betuszkolta az ajtón, tágas szobákon átvezette egy kis ebédlőbe, ahol bemutatta.

— Joó Áron úr... Áron, úgy-e? Diák, nagyon tehetséges muzsikus és zongoraleckéket fogunk neki szerezni, meghívtam uzsonnára.

A pofaszakállas tartózkodva nyujtotta a kezét.

— Örvendek, nagyon örvendek.

Az anyja — félénkszemű, összehúzódtott asszony — halkán szíveskedett.

— Tessék, tessék helyet foglalni — s össze-összenéztek. Minden mozdulatukon látszott, hogy teljesen alá vannak vetve a lányuk széleyeinek. A mai délután nagyon megviselte őket s nincsenek tisztában vele, vajjon ez a fiatal keresztény tud-e arról, hogy vicc volt az egész, vagy nem. Króhn Gyssza azonban rögtön elmondta.

— Anyuskám, képzeld, Joó úr is azt mondja, hogy nagyon csúnya volt, amit csináltam, ügyebár?

Az asszony most kiöntötte a szívét.

— Jaj, édes Istenem, hogy is szabad ilyet csinálni?... Hogy szabad? Ó, ó, ó... óóó, hogy nem fél ez a lány az Istentől. Száz és

száz embert idebolondít, itt tárgyal velük egész nap a levegőbe. Még most is folyton jönnek. Ó Istenem, Istenem!

Króhn Náthán sűrűn helyeselt.

— Rettenetes, rettenetes, tükön ültem egész nap, becsületemre. Be sem mentem a gyárba. Hát csak nem hagyom itt a házat egy ilyen veszélyben. Borzasztó, borzasztó!

— Jaj, apukám, ne sápítozz már annyit — a kanalával harangozott — nem vagy még olyan öreg. Azon törd a fejed, hogy kinek kell zongoratanár.

— Kinek, kinek? Hát a Pirkauer Tibinek. Nem?

— Azt már mondtam, az egy. Tudja, az az Elza öccse, Pirkauer Elza, aztán mondjuk a két Wechter-gyerekek.

— Azoknak is. Ámbár...

— Mit ámbár? Mondd meg nekik...

— Jó, majd megmondom s ebben a percben érzett a kis ember három szaván — jó majd megmondom — hogy igenis megmondja: hogy a Wechter-gyerekek ügye el van intézve, hogy igenis Króhn Náthán kemény legény a talpán, persze nem itthon a lánya előtt, de a házon kívül.

— Aztán Gutmann Verához is kell.

— Oda is. Ojjé, maga el nem képzeli, hogy hány zongoraleckét tud egy gazdag zsidó, ha akar — a két öreg ijedten kapta el a fejét — mondja — folytatta a lány — maga született keresztény, úgy-e?

Joó Áron furcsán érezte magát. Króhn Náthán cukrot vett a kanalára, óvatosan bemártotta a feketébe — mindenhez feketét ivott — aztán nézte, hogy futja be a lé a fehér kockát. Az asszony mereven ült és maga elé nézett.

— Kálvinista vagyok — mondta és feszengve érezte, hogy ez itt most érdem, ez itt több, mintha azt mondhatná: ó igen... három doktorátusom van és gépészmérnök vagyok.

Ez a megkülönböztetés sosem mult el. A Króhn-család — Ghysszát születése óta katolikusként nevelték, csak az öregek huzódoztak még — azóta kitért és az öreg Króhn Náthán nagy pénzeket adott egyházi alapítványokra. Joó Áron odaszokott a házhoz, órái voltak, jól fizető, kényelmes órái s Króhnékkal, a lány révén, együttmaradt. A született kereszténynek kijáró tisztelet vette körül a házban — a született kereszténynek, akit meztelenül kereszteltek s az eredeti születési bizonyítványában, ó Istenem, úgy van beírva már az apja, anyja is — s ugyanezen az alapon kicsit vállon is veregették, le-lekezelték, mint gyámoltalanabbat, élhetetlent. Az útját egyengették. Áron beiratkozott s rávetette magát a tanulásra. Sokat csalódott. Öreg volt már ehhez s sokat próbált, szűknek és kényelmetlennek érezte az előadásokat, melyeket hallgatott. De tanult szívós szorgalommal, a bizalma saját maga iránt most már teljesen visszatért, érezte az erejét és az akaratát. Apró zenei kísérletekkel próbálkozott és egy nagy kompo-

ziciót érzett élni magában, egy hatalmas, szédületes arányú valamit, amit még nem tudott megnevezni, de napról-napra, éjtszakáról-éjtszakára csorgatta, formálta magában, néha elkapta egy-egy foszlányát, hirtelen váratlanul eléje dobódott s akkor kottára vetette pár sorban s elrakta. Nem bibelődött vele, nem erőszakolta, csak hadd tekeregjen itt körülötte, majd kijön az, ha megjön az ideje.

S ez a lány — ahogy ott ült Uhlenderéknél a nagy kályha mellett, megint csak rá kellett gondoljon — ez a szeszélyes nagy gyerek, ez a sokszor érett és kegyetlen nő, ez a Ghyssza, Krohn Ghyssza mit akar most? . . . Mért ül most itt és várja? Mert ez a kislány mondta, hogy jön? De milyen arcot vágott, mikor odasúgta — Ghyssza tudja, hogy a mamáék nem lesznek itthon — milyenek ezek a gyerekek . . . ezeknek a gyerekei . . . mind . . .

De mért ül itt? Hogy aztán a lány esetleg felültesse? Vagy talán jön : egyszerűen megkéri, hogy kísérje haza s a kapuban kezét nyujt — köszönöm. De az is lehet, hogy nem jön. Hanem majd vasárnap délután — akkor náluk lesz, ma szerda van — majd vasárnap délután, apró mosolyokkal a szeme sarkában, odavetett kis szemtelenségekkel, éreztetni fogja : na, fiam, hát vártál? Nem jöttem !

— Én megyek ! — felállott.

A kislány ijedten nyitotta rá a szemét.

— Jaj, ne tessék, jaj, kedves Mester, igazán ne tessék, mindjárt jön a Ghyssza.

— Hát, ha jön — s érezte a jóllakottságát, a borotvált arcát, a rendes ruháját — hát kérem mondja meg, hogy nagyon sajnálom, de előre nem tudhattam s másképp osztottam be az időmet.

Kezelt a kislánnyal — az riadt volt s a kis cirkuszt féltette, amitől most elesik, ki tudja, miket hallott volna? — tartóztatta, de Áron elment.

— Csak nehogy épen a lépcsőházban jöjjön . . . Nem, nem jött. Hogy a sarokról visszafordult, mintha őt látta volna, a másik oldalról vágott át s bement a kapun. De lehet, hogy nem ő volt.

Péterffyékhez ment. Rég nem volt ott. A villamosra várt kicsit, közben beugrott egy boltba s valami cukrot vett. Pörköltmandulát s mogyorós drázsét, öt-öt dekát. Zsebrevágta s fütyörészett. Aztán felugrott a villamosra.

XVI.

A már-már télies napok, a végnélküli esők, majd dércsípte reggelek után az őszy utolsó szép nappal búcsúzott. Kített magáért. Króhné maga is lejött a kertbe. Plédet hozott ugyan magával, de odavetette a lugas karfájára. A vadszőlő bogyója már egészen összeaszalódott s itt-ott az utolsó levelek hulladoztak alá, egy-egy érintésre. Árnyékot nem adott már. A levegő nem mozdult. Az asszony kította a két kezét, kifeszítette a napnak s süttette.

— Vénasszonyok nyara.

— Az, igen.

— Hanem azért muszáj bent teríteni mégis — s elnézett hunyorgva fel az égre. — Minden percben jöhet egy eső.

— Meg hűvös is lesz később.

Az öregasszonynak kedvesen megcsillant a szeme.

— Hát sütöttem! — mondta s hogy Áron hirtelen nem értette, utánatette — málét, tejes málét a kávéhoz. Két tepsivel lett. Ilyen magas — mutatta.

— Ja? — elmosolyodott a fiú — és sikerült?

— Ojjé, ilyen magas, mondom, olyan mint az arany, mint az arany, tudja?

— A liszt friss volt? Biztos? Nem keserű? — Szakértelemmel kérdezte Áron s látszott, komolyan aggasztja, ha vajjon tényleg nem volt-e keserű a liszt, de az asszony megnyugtatta.

— Á, hát mit gondol? Megkóstoltam. Hát olyan gazdasszonynak néz engem?

— Ó dehogy, nem azért — ijedt udvariassággal védekezett — csak mert itt könnyen becsapják az embert. Aztán, ha csak egy csöpp keserű belekeveredik, elrontja az egészet.

— Tiszta, friss volt az egész. Valamelyik este, majd a télen aztán csinállok puliszkát. Meghívom magát vacsorára.

— Ó köszönöm szépen.

— Sose köszönje. Hogy szereti, tejjel?

Áron szerényen mosolygott.

— Hát ami azt illeti, legjobban túróval.

— Rakva?

A fiú laikusnak találta a kérdést.

— Hogy-hogy rakva? Hát úgy-e . . .

— Hát mondja maga, hogy tudja?

Ez volt a kapocs, ami összefűzte őket. Az öreg Króhnét és Joó Áront. A mamuka hétvármegyére híres gazdasszony volt s Áron, mint afféle konyhán lebzselő, katáskodó legkisebb gyerek sok mindent látott, hallott a konyha körül. Ez tetszett az öregasszonynak s vég nélküli disputákban vitatták meg egymásközt a maguk specialitásait. Az asszony nem volt procc, csak a hirtelen jött mód vitte magával abba a társaságba, abba a hangba, amelytől aztán ijedt kis alakjával mindig elütött s amelyet a kinevettetéstől félve, utánozni próbált. Így lett sokszor procc, de karikatúrája a proccnak. A fiúval már megbarátkozott, tudta, hogy az ki nem neveti s ilyenkor, mint most is, — a ház tele volt emberrel, jórészt fiatalokkal, a Ghyssza társaságával, — örült, ha leállott vele beszélgetni egy kicsit. S Áron szívesen elüldögélt az öregasszonnyal. Ghyssza örökös izgékonyága — sose lehetett tudni, mikor robbant ki valamit — a Króhn Náthán hirtelen támadt elszánt és harcos kereszténysége mellett, egy nyugodt, rendes, becsületes pont volt az anya, ahol pihenni lehetett.

— Hát úgy — magyarázta Áron a túrópuliszskát — hogy először is az ember feltesz egy fazék vizet a tűzre. Mikor az javában forr, akkor — de előbb a lisztet meg kell sózni — jól összekeverni sóval, úgy szárazon, akkor balkézzel szépen — s mutogatta — szépen lassan eregeti az ember a fővő vízbe a lisztet s fakanállal keveri. Mikor jól bentvan s már jól összefőtt az egész, az már érzésre megy, hogy mikor, akkor leveszi az ember úgy-e, ha tán egy csepp víz maradt, hát azt leönti róla, azt a malacok nagyon szeretik. Akkor az ember még leállítja a lába közé a fazekat, úgy ahogy van s jól megkeveri, csomó ne maradjon. Akkor az egészet a lapítóra borítja — az öregasszony rá-rábólintott, hogy úgy van, nagyon jó, aha, aha — akkor egy lábast odateszünk, lehet az aljára egy csepp zsírt tenni, épen hogy oda ne süljön, de a túró úgyis ereszt magából, hát csak egy cseppet. Akkor aztán jöhet a túró. Nagyon erős ne legyen.

— Juhtúró?

— Juhtúró, persze. Azt érzi az ember, hát legyen egy kis ereje persze, de ne az a csípős, csak épen hogy érezze az ember. Akkor egy szál cérnával vág az ember egy lapot a puliszskából, arra túró jó bőven s kicsit a zsíros kanállal meg lehet tapogatni, s megint egy lap puliszka, megint túró. S így végig. Felül túró legyen. Akkor aztán úgy az egészet még oda kell tenni kicsit. Ha nem szabad tűzön készül — már egészen elragadtatta magát — hát akkor a rehrbe a legjobb, csak épen bedugni percre, a túró megereszkeedik kicsit s az alja meg az oldala megpirul, szép rózsásra. Akkor aztán ki lehet borítani, olyan, mint egy torta, csak finomabb.

— És...

— Ja — mondta Áron s eléje bökött az ujjával illetlenül — ami marad, hát azt reggel egy kis zsírban meg kell pirítani, kis darabokban a kávéhoz valami felséges!

— Ne mondja?

— Bizony Isten.

Igy disputáltak sokszor félórákat. Króhné a sólet titkait magyarázta, a kremzli és a kindli-készítés művészetébe avatta be, Áron meg káposztalapon sütött komlós kenyérről, bálmosról ábrándozott s gyermekői, szamosújvári, örménykonyhák csodálatos ételremekeiről tartott előadást, angazsabor levesről, dalauziról mesélt. A végén az öregasszony mindig abba lyukadt ki — előbb körülfülett, ha vajjon Króhn Náthán nem hallja-e meg a kényes megállapítást — hogy fiam, a magyarok is, meg a zsidók is, meg az örmények is, nagyon szeretik a hasukat, nagy fresszerek, nagy fresszerek.

Áron akkor barátkozott össze az asszonnyal, mikor egy zilált napon Ghyssza valami botrányos stiklje után hideg borogatásokkal a fején ült a kézimunkaasztalánál és keserűségében megnyitotta előtte a függönyt, amelyet Króhn Náthán erős kézzel szegezett a multjuk elé.

— Tudja fiam... maga egy keresztény fiú, de érteni fogja...

tudja én világeletemben üzletasszony voltam, tudja mi az? Én üzletasszony voltam akkor, amikor az uram egy kis ládában ezüstgyűrűket, meg láncokat, képrámát, olcsó órát vitt vásárról-vásárra — hol volt akkor a Króhn-gyár, sehol! Én tudtam akkor, hogy lehet húsz krajcárból ebédet főzni, tudtam, mit vigyen a táskájába, mi kell az embereknek, honnan vegye, mennyiért adja, üzletasszony voltam! Ma? Nem merek a pénzhez nyúlni. Én nem látom ezt tisztán, nem értem. Milliókkal dolgozik az uram, milliókkal, tízzel, hússzal, én látom... én látom, hogy jól megy minden, úgy élünk mint a hercegek meg minden, de félek... ennyi pénz... — vékony arca elsápadt és a kezét reszketve feszítette maga elé — mindennap egy krach! — súgta — mindennap egy krach! Én nem látom tisztán, én nem értem, tudja? Az uram azt mondja, én nem is érthetem, én egy krejcerhóhem vagyok, azt mondja az uram, krejcerhóhem, csak kicsibe tudok gondolkozni, azt mondja. Az én apámnak, Isten nyugtassa, korcsmája volt Mezőlaborcon. Heten voltunk testvérek, én voltam a legidősebb, én mostam rájuk, vasaltam, én tanítottam őket, a korcsmában kiszolgáltam és tudtam, mikor az apám, — Isten nyugtassa — már beteg volt szegény, tudtam: ennyi, meg ennyi kell, ez elfogy, akkor kell más. Ennek van ötven korona hitele, annak van egy forint. Vasárnap sör ennyi, meg ennyi. De ezt, ami itt folyik a pénz körül, nem értem, nem értem. Én dolgoztam vele, tudja, kínlódtam vele és szültem a gyerekeket, egyik a másik után halt meg, ki egy éves, ki két éves, ez maradt, ez az ördögös — Ghyssza. Tudja... jaj, sose felejttem el — feloldódott a nyelve az öregasszonynak a régi keserőségek levében, hogy volt ki hallgassa, egy ilyen derék fiú, becsületes fiú, úriember, keresztény ember — tudja, akkor egy kis üzletünk volt a Király-utcában, kis putik, sötét, egy auszlággal, keskeny auszlággal... üveget, porcellánt árultunk benne, ordinaré holmit. Egyszer a Ghyssza, három éves volt, négy nap mulva három éves, ott ülök a kasszában, egy ruhát csináltam a babájának, azt ígértem a születésnapjára. Világoskék selyemruhát, puffosat, csipkegallérral, manzsettával, nagyon finom munka volt. Ott ülök a kasszában és csinálom... bejön egy úriasszony, nagyon finom úriasszony — s a régi kis krajzlerosné volt, ahogy mondta — nagyon finom úriasszony, valami csészéért, nem is tudom, hogy vetődött hozzánk... meglátja a kis ruhát, nézi, nézi, hát úgy megtetszett neki, adjam el, azt mondja, jól megfizeti, ad érte öt forintot; nagyon szép pénz volt, nagy pénz — tisztelettel sóhajtott vissza a milliomos Króhn Náthánné arra a régi ötforintosra — ad érte tizet, huszat, húsz forintot! Nem adtam oda. Ne tessék haragudni, megmondtam, nem, nem adhatom oda, pedig húsz forint, képzelje el! Képzelje el — s akkor megbarátkozott Áron az öreg zsidóasszonnyal, aki akkor régen nem adta oda azt a kis kézimunkát húsz forintért. Azóta voltak ők jóban s Áron most ezen az őszi vasárnap délutánon, ahogy ott ültek a hervadt lugasban — a kert kopaszságához már rosszul állottak a vakító fehér lécek, a pirossal bélelt fotelek, mint vénasszonynak

a kurta szoknya, ahogy itt üldögélt, arra gondolt hirtelen: kire hasonlítanak tulajdonképpen ezek a gyerekek? Például Ghyssza. Se az apjára, se az anyjára s a két öreg is tudja, érzi, igen s babonás félelemmel tisztelik a lány tőlük idegen hajlamait, szokásait, modorát. Ő például tisztán látja mi belőle az apjéé, mi az anyjéé . . . s ezek a többiek mind a Pirkauer Elzák, a Kardos Theák, az Uhlander Mercedesek, mind egy-egy külön idegen világ, vagy az apjának, vagy az anyjának, vagy mind a kettőnek. Mintha mind, az egész generáció, egy nagy zökkenővel kihagyott volna valamit, csak egymásra hasonlítanak nagyjából.

Ghysszával még jóformán alig beszélt ma. A lány elég csacsi volt és érezte vele, hogy haragszik, amiért szerdán nem várta be Uhlanderéknél. Most arra viharzott a szűkebb testőrségével s hogy meglátta Áront az anyjával ülni, megállott.

— Mit főztök, mama? Nem jönne velünk tenniszezni, művész úr? Az asszony mosolygott.

— Menjen fiam, menjen a fiatalokkal — s Áron felállott, de mire kikászolódt, Ghyssza szó nélkül sarkon fordult és elment már.

Csendesen ballagott utánuk. De nem ment le a pályáig. Közben megállt, lekanyarodott egy kis útra.

— Jónapot úrfi. — A kertész köszöntött rá, észre sem vette, hogy ott motoz valami rózsatövekkel. Felriadt.

— Jónapot kívánok, hát dolgozgat vasárnap is?

A kertész zömök, testes ember, a félszemén fekete kötést viselt, letámaszkodott a háromszögű kapájára.

— Hát csak dolgozgatok. Muszáj ezt a pár tövet ellátni, míg az idő engedi. Maholnap leszakad a tél. Csaló ám az ilyen őszi meleg — s tisztelettel várta, ha vajjon szólnak-e még hozzá. Áron bólintott s tovább ment.

Ez az ember is s mindezek a cselédek itt, valami bizalmaskodó tisztelettel különböztették meg, amióta itt járt-kelt a Króhn-házban. Tudták, hogy ágrólszakadt, hogy diák s leckét ad. S mégis. Egyébként keményen tartott, jól dresszirozott, szeszélyekhez szokott cselédség volt a Króhn-házban. De — érezte Áron, sokszor feszélyezte, rosszul érezte magát tőle — másmilyen hétrét alázatossággal, óvakodó külső hunyászkodással kezelték a gazdáikat s más, egészen más tisztelettel beszéltek vele. Ghysszának volt érzéke ehhez és észrevette sokszor. Akkor vad méregbe jött s vitákat provokált.

— Én jól tudom — mondta, de ilyenkor gyűlölet szikrázott a fiúra még a körmehegyéről is — tudom, hogy a legjobb cselédünk is, amelyik hatszor csókolna kezet egy pofonért, a legalázatosabbja is, ha a ligetben a bakája megkérdi, hol szolgálsz? azt mondja: az üveges zsidónál! Hiszi? Mi? Mit hümmög, mi? Tekintetes úrfi, mit hümmög? Én már olyan kereszténynek születtem mint maga! De a konyhalányoknak kifogásuk van ellenem. Nagyszerű. Nem tud válaszolni? — és sokáig tartott, míg újra megbékélt.

Áron végigment a kis úton, céltalanul ödöngött le-fel — a pálya felől idezúgott egy-egy jókedvű kiáltás — leült egy padra, aztán megint felállt s járkált le-fel.

Szerdán, hogy ott ült Péterffyéknél, sokszor úgy érezte, hogy szűk neki az a szoba. Színtelen. Az öreg petroleumlámpára szerelt körte — tompa, zöld ernyő fogta körül, rojtokkal — nem elég világos. Nem, nem az anyagi, a dologi különbségek brutális ellentéte vágta fejbe! Nem. Hanem a Króhnék csillárjai alatt más volt a levegő! Valami... valami... valami egészen más! Levegősebbnek érezte a levegőt. Szívhatóbbnak. S a dús asztalkák körül egy-egy ilyen vasárnap délután szikrázva hullottak a szavak, nagy, erős, kicsinységekben is karcoló, csípős, vágó szavak... valahogy sósabbak, ízesebbek... mint máshol... mint akár Péterffyéknél is, ahol szívében ijedt szomorúsággal ült szerdán este, kis bántó hidegségekkel a hátában, valahogy, mint aki vízbe ült s most nyirkosan érzi minden mozdulatára... és mintha valamitől búcsúzna, amit nagyon szeretett valamikor, a gyerekkori kis ruháit, mintha nézegetné a kis ujjast, nadrágocskát — az ökle se megy már bele — szép, szép, kedves holmi... de hol vagyunk már ettől!?! Úgy ült Joó Áron — szembe vele a lány, kedves, egyszerű lány, igazán nincsen rajta semmi különös, ha így elnézi az ember, csak a szeme... a szeme... igen a szeme az nagyon kedves, ahogy ott ül és öltöget valamin... a szoknyáját lehúzta térden alul... s hallgatta Péterffy Tamás panaszait ezen az estén. Egy színésről beszélt Péterffy Tamás, vagy színigazgatóról, akit Kassáról ismert s aki most arra kért engedélyt, hogy a ligetben egy bódében kakasviadalt rendezhessen.

— Én láttam ezt az embert elégszer. Nem volt egetverő tehetség, de nem rossz színész. Van egy-két szerepe, például: Tiborc. Feledhetetlen... feledhetetlen! Tiborc... most kakasviadalt akar rendezni. A ligetben. Az. Meg Ádámot láttam tőle az Ember tragédiájában Eperjesen, de az régen volt, hiszen véncsont az öreg, vénebb mint én, tán húsz esztendővel is. Véncsont. Mit is láttam még tőle...? Várj csak, Othellót, az ám, hát aztán most kakasszínházat szeretne vénségére, öcsém. Hazulról eljött, elhajkuraszták... rendre elhallgatnak ott a Tiborcok, az Ádámok, Sekszpir. Áh!... itt meg elkél egy kis kakasviadal. Szép mulatság. Magyar embernek nagyon való.

— Nem lesz az mindig így, Tamás bátyám — mondta, hogy valamit mondjon épen.

— Nem-e? Hahó öcsém. Hát nem is! De ha sokáig így marad... hajj öcsém, több eszük van ám azoknak, mint nekünk volt. Értik ám azok a csíziót.

— De nincsenek tradícióik, kultúrájuk.

— Hagyd, hagyd csak öcsém, hagyd... tradícióóó, hagyd csak. S kultúra! Peru inkái, édes öcsém, igen sok tekintetben sokkal, de sokkal magasabb kultúrfokon állottak mint a hódító spanyolok, s hol vannak ma? Hát Róma és Áthén példája? Haj öcsém, csinál ám ilyen kókler-

kedést a világtörténelem! A szívósabb, a nagyfene kultúrától még el nem nyútt fajta elémászik a földből, a rögök alól, a hegyekből aláereszkedik s lenyeli a petyhüdtebet, szőröstől, bőröstől, kultúrával együtt. Iszik rá egyet s emészt vagy ezer évet. Akkor őt nyelik le. Vigyázni kell öcsém s sietni! Si-et-ni! Míg nem késő! Hogy ezeréves Magyarország?! Hol voltak az oláhok, mikor mi így, meg amúgy, meg hol voltak a csehek, mikor mi ezt, vagy amazt...? Sz' épen ez az! még az anyjuk tejét szopták! Mi már a vérünket csorgattuk, hát most a fejünkre nőttek. Ők legények, mink öregek! Szép, szép az öregkor, tisztos, de bajjal jár, betegséggel. Itt van e — s az ujját mutatta, fehér kis rongyfáslit tekert le róla, piros volt egy helyen s csepp alvadt vér a közepén — a Floki elkapta. Van egy hete idestova. Ezelőtt harminc évvel? Ne félj, régen begyógyult volna. De vén vagyok, érted-e? — s nézte az ujját. — Én ott voltam, mikor Kassán a vashonvédet állították; örülök, hogy ott voltam. De leverték öcsém, ledöngették onnan azok, akik csak azóta születtek. Hát azért mondom fiam... lenyelni már lenyeltek, most már azon kell lenni, hogy meg ne emészthessenek!

— Adja édes apám — s a keze után nyult Évi, hogy visszakösse — de tűzbe tud jönni — s csóválta a komoly kis fejét — nem öregember, aki így tűzbe jön — s mosolygott. Az apja megsimogatta.

... Nagy dumája van az öregnek — gondolta Áron — nagy dumája van, úgy hányja a borsót a falra, mintha fizetnék — így gondolkozott róla tiszteletlenül és a Ghyssza nyelvén és bánta, hogy eljött.

Az öreg kiadta a mérgét s mint ilyenkor rendesen — megbékélt. Anekdotázott csendesesen, a mosodai élményekről számolt be, szokott módján a maga baját kifigurázó jóízzel, halkán, befelé mosolyodó humorral s Áron unatkozott. Most, hogy rábukkant erre, hogy ő itt nem jól érzi magát, még erőszakkal is hajtotta a gondolatait ebbe az irányba, mint a gyermek, aki a kis karcolását felvakarja, ha viszket, egészen a vérig feltépi, ó... — gondolta, csak az albumot elő ne vennék — a barna bőrkötésű albumot, a szakállas, bajuszos bácsikkal, puffedt nénikkel — s kegyeletlenül és cinikus fölénytel bánt el magában az öreg albummal. Ghyssza maga fényképezett, két-három gépje is volt s a szobájában garmadával heverték a képek róla, meg a barát-nőiről, ülve, állva, fekve... strandon, ahogy szép fiatal, izmos testét nyújtóztatta, ezerféle pózban, ezer mosollyal gunyoros szája körül... itt egy fiút visz a hátán, szőke röhögő kamaszt... ott őt emeli a magasba egy lesült cigányképű, jóvállú legény... evez, a napba hunyorít, mintha kacsintana neki s a háta meghajlik gyönyörű ívben, a keble mozdul a feszes trikó alatt... tenniszezik, fehérben, felnyúl a labdáért, a combja is kilátszik... lovagol csizmában, briccseszenben, keménykalapban... egész garmadával kis képek. Alig is beszélt a lánnyal Áron, inkább csak felelgetett... a poént, az élt kereste Péterffy Tamás apróságaiban, nem találta. A lány a tanulmányairól kérdezgette s hogy kiket tanít, milyen emberek. Aztán elváltak. Igérte, hogy máskor is jön, ó hogyne,

amint teheti, felnéz . . . — Idevágyott annyiszor? Itt talált megnyugvást, jóérzést? . . . Mégis, hogy Évi kezét megfogta, eszébe jutottak a régi kézfogások ezzel a melegszerű lánnyal . . . a miniszteriumban a folyosón, ahogy akkor találkoztak s a lány a karját megsimogatta, szépen, kedves tapintattal . . . — hogy idecsúsztatja a kezét . . . Ghyszzának kemény, kurta kis kézfogása volt — hát viszontlátásra s elment.

Most, hogy ennek az unalmas estének az ízével a szájában itt lézengett a Króhn-házban, egyszerre nevetlennek találta Ghyszzát. Egyszerűen nevetlennek s izléstelennek a maga túlhajtott, hangos eredetiségével, a társaságával, amely kezes báránként simult az akarata alá. Visszafordult — elmenőben megint ráköszönt a kertész, az asszony már nem volt a lugasban — felment a házba. Az első társaságnál szórakozottan megállott.

Króhn Ernesztin ült itt, az öregnek unokatestvére és legfőbb büszkesége, a legrégebb keresztény a családban, száraz, inkább férfiasan aszkéta arcú vénleány. Sötétbarna selyemruhája is — nyaknál és csuklónál csukódott — valami csuhás barát jelleggel öntötte le szigorú, sárgásan szikkadt profilját. Ékszerként egy antik köves gyűrűt viselt a balkezén s vékony láncon kis aranykeresztet a nyakában, fekete szalagon lornyont. A lornyont időnként kézbe vette, körülnézett a társaságán és gesztikulált vele, egy-egy erősebb kijelentésnél odakoppantotta pontnak. A pápai állam feltétlen szükségességéről, szervezetéről, jogairól és teljesítményeiről beszélt, egyszerűen és világosan — nem volt erőszakolt, egészen természetesen folytak keskeny ajakáról a kerekded zárt mondatok; szembe vele a bátyja — Ghysza szerint az öccse — az öreg Króhn Náthán áhítattal figyelt minden szavára. Néha rábólintott s körülnézett, rokonérzést keresve — egyszersmind meglengetve a maga jóérzését, hogy : látjátok, ilyen a család ! — az emberek azonban unatkoztak. A körben üres székekről, az otthagyt hamutartókból, kis üvegtányérok, ezüstpapír, narancshéj halmazáról látszott, hogy ezelőtt egy órával többen ülhetek le ebben a békés sarokban, míg Ernesztin néni megrohanta őket kedvenc tételeivel. Rendre eltűnedeztek s akik maradtak, olyan kevesen voltak már, hogy nem hagyhatták ott fel-tűnés nélkül. Ültek és hallgatták.

— Olaszország és a pápai állam megegyezése elkerülhetetlen már és Mussolini igazán nem az az ember, aki nem értené meg az idők jelét . . .

— Kell itt fizetni? Vagy gyűjteni fognak? — súgta valaki halkán. Áron hátrafordult, Ghysza állott ott félkönyökkel Spiegler doktor vállára támaszkodva s szemtelenül figyelő arccal fixirozta Ernesztin nénit.

Spiegler — sebész, ügyes orvos, kicsit hízásnak induló, nevetőszemű, egészen fiatalember, odaült teljesen a lány alá — ha tányérozni fog, meglógunk — mondta.

Áron szeme találkozott a Ghyszáéval, elkapta. Azok elmentek, az ajtóban elkezdtek kacagni s kacagva szaladtak ki a szobából.

A fiút már untatta az egész dolog. Azért állott ott, hogy ne találkozzék Ghyszával. Egy perc múlva a lány a vállára tette a kezét, egyedül volt.

— Szép — intett — szép? Az előadás.

— Okos nő.

— Nagyon okos. Túlokos. Nem is tudom, hogy bírja. Én nem bírom. Határozottan díszpéldány az Ernesztin néni. Úgy tűzbe jön, az ember minden percben várhatja, hogy imádkozni fog és meleg levest oszt ki. Hanem azért — Króhn Náthán rosszalólag odacsóválta a fejét — a lány megfogta a fiút a karjánál, elhúzta — a papa nem szereti, ha zavarják az előadást, tudja — folytatta —, hogy pápa ide, Szent Péter amoda, bájos nagynéném tegnap böjtölt?

— Mért?

— Hosszúnapjuk volt bizonyos rendezetlen egyéneknek. És a már rendezettek szintén nem felejtették el a dátumot. Roppant mulatságos napom volt. Anya szegény, ő becsületes, ő megmondta már este: édes fiam, én böjtölök, én ezt az egy napot megtartom, ameddig élek, ameddig bírom, hiába. Az öreg dühös volt, majd a méreg ette meg: hogy így kompromittálsz, úgy romlásba döntesz, meg emígy. Ernesztin bájos nagynéném, Jung-Stilling a kedvenc írója, tavaly direkt leutazott Im-Grundba, hogy megnézzze a szülőföldjét, sőt elment Karlsruheba, hogy egy imát fohászokdjék a sírjánál, a Der Christliche Menschenfreund ott van az éjjeli szekrényén a feszület és az olvasó mellett az aranyos Ernesztin nénié s most egy tanulmányt akar írni Stilling és Göthe viszonyáról, régi kedvenc terve, előbb azonban egy nagy biografiát szándékszik alkotni Krüdenner asszonyról, ezt maga nem is tudta? Ojjé! Azt bizonyítja, hogy a Madame nem volt rosszféle. Jóféle volt. Láttam egyszer a jegyzeteit. Krüdenner né asszony égi viszonya I. Sándor cárhoz... Krüdenner né asszony malaszttal látja el Chateaubriandt... a Szentlélek világosító szerepe Krüdenner né asszony életében... ezek mind alcímek, gyönyörű, nem? Szóval szeretett nagynéném tegnap reggel kiüzent, hogy beteg, rosszul érzi magát, migrénje van, nem tud étkezni, mert ő ilyen finom, nem tud étkezni.

— Hátha tényleg...

— Áh! Böjtölt a kis huncut. Egészen biztos. Ilyenek ezek — árulkodott a családjára — és tudja mit mondok? — most egyszerre percre egészen komoly lett a hangja — ez az egy végeredményben, minden tréfán kívül egészen tiszteletreméltó dolog. De igen, szerintem, igen. Ezt az egyet tisztelém. Na és a papa, az öreg keresztves vitéz, a vén óvatos, képzelje, reggel kiönti a kávé. Igen, kiönti. Szemben ülünk egymással, hát nekimegy a könyökével és feldönti; a fene egye meg, ordít, a fene egye meg azt a hülye lányt, iderakja a szélire, így meg amúgy. Papa, mondom, nézd, majd betölt egy másikat. Jól van, őneki nem kell, az ember nem tud nyugodtan reggelizni a saját házában, csapta az asztalt, mondd meg, ebédre nem jövök haza, ott eszem az irodában, majd én

megmutatom! s elrohant. Hát nem kedves? Most egyébként rettentő drukokban van szegény papa. Jön a Dolfi bácsi, a mama egyetlen élő testvére. Prágában nagyvágó. Fényalak. Több pénze van mint az egész Króhn-családnak együttvéve. Paraszt mint egy ágyú. Ordítós, olyan hangja van mint egy bikának és kiröhög minket. Hanem a mama mégis nagyon szereti, egyetlen testvére — hirtelen elnézett — én is szeretném, ha volna egy testvérem, igen. Dolfi bácsi mindig nagy kraválokat rendez. Tiszta cirkusz. Majd meglátja, itt lesz két hétig, a papa szegény már úgy fél előre. Mondja, szerdán mért nem várt meg?

Hirtelen jött a kérdés, egészen váratlanul s közletről szembenéztek,

— Vártam egy darabig, aztán el kellett mennem. Nem tudtam mikor jön.

— Megmondta Merci, hogy hatra.

— Hatig vártam.

— Nem igaz! Hatra ott voltam.

A lány szemében komoly düh szikrázott.

— Nőügy? — mondta egyszerre derülten és erőltetés nélkül — nekem elmondhatja. Hát megnémult maga, hallja? — s egyszerre változott vissza az arca megint — megnémult? — s már meg is fordult, otthagya.

Az uzsonnánál főként Pirkauer Elzán mulattak. Ez vöröses, nyafogó lány volt, nyurga s kicsit idétlen, de nem csunya. Elhozta magával a Színház és Egyebek egy számát, amelyben mint korzó szépe szerepelt, ezt mutogatta mindenkinek, csak úgy apropos nélkül. A mulatság az volt, hogy már mindenki tudta, Ghyssa elmesélte, másnap, hogy a kép megjelent, egy akvizitőr jelentkezett Pirkauer bácsinál és ötszáz-negyven pengőt vásalt ki belőle klisséköltségre. Pirkauer bácsi pedig, aki nem ismerte a tréfát, ha pénzügyekről volt szó, az ügyből kifolyólag még aznap este sajátkezüleg két pofont mért le édes lányának, a korzószépe sorozat No. 112-nek. Mindenki tudta, csak a vörös Elza nem tudta, hogy tudják. Egy kis gavallérja volt Elzának, egy nyeszlett diákgyerek, aki Párizsból jött és néha finomkodva úgy tett, mintha franciául jobban tudna, mint magyarul, keverte a szavakat és időbe telt, míg valamit meg tudott magyarázni. Elza lefoglalta magának egész délutánra s most, hogy az uzsonnához ültek, kijátszta az adut.

— Apropos, Jenőke, látta a képemet?

— Kép? Ah, ah, piktur... miféle kép?

— Képzeld, — elővette valami rejtekből — a multkor, hogy megyek a korzón, nekem estek és lefényképeztek. A lapnak! — s mutatta. Aztán másoknak — te láttad, Klári? Joó Áron látta ezt a csacsiságot? Tessék csak nézni, Króhn néni.

Ghyssa még segített neki s ha egy pillanatra eltűnt a kép, már kérte.

— Mutasd csak, Elza. Nézze Spiegler, az Elza. Nagyon jól el vagy találva, azt tudod? Ritka jó kép. Mutasd csak Ernesztin néninek — és Spieglerre kacsintott.

Ernesztin néni is meglornyettezte és visszaadta.

— Izléstelennek, a vallás és közerkölcsbe ütközőnek találom azt a féktelen testkultuszt, amely utóbbi időben lábrakapott. Jórészt Amerika termeli ezeket az elfajzásokat s fertőzi meg vele Európát. A Szentatya legutóbbi enciklikájában, amelyben... — s végnélküli magyarázatba kezdett.

Áron Salgó Bella, egy nagy kövér, rengőttestű lány mellett ült. Salgó Bella szuszogva evett és ivott mindenből rengeteget, mindenkit ismert, az egész társaság multja a kisujjában volt és a fényképügyből kifolyólag elárulta, hogy Pirkauer Elza apja egy nagy vámcsaláson szerezte vagyona alapját; elmondta azt is, hogy Spiegler neki udvarolt eredetileg, de ő ki nem állhatja, undok fráter és most is csak azért van itt, mert Landauerék elutaztak, különben ott ülne rajtuk; stréber, rendelőt szeretne berendezni, de nincs pénze, az apja orgazda volt és ült is és a Hajnal-lányoknak hiába jár a szájuk, mert az nem természetes szín, na ja, hogy nem festetik, csak hidrogénnel szőkítik, nagyszerű, régen szeretem az ilyet s mindent ügyesen odaterelt, hogy ő — ő Salgó Bella — tulajdonképen nem is olyan kövér aránylag. Ehhez, meg ahhoz képest.

Az azsonna a vége felé járt, Króhnné már felállott s Króhn Náthán atyafiságosan kezét rázogatót — adja az a jau Isten egészségére, édes escém!

Nem, nem érezte jól magát Joó Áron; túlbőséges, túlfűszeres volt itt a levegő. Hangos és kíméletlen. És csináltan finom néhol. Mindenki mutatott valamit azonkívül, ami volt. Csendes anekdotázás nem esett — ó, hogy únta Péterffy Tamást! — nem; viccek röpködtek, gyorsak, biztosak, találók, frissek, — de a szívtől távolállók. Tőle messze robbantak s sziporkázva estek szét és úgy nézte az egészet, mint egy tüzijátékot — kívülről! A fényét látta, a színes kerekeket, csillagokat, felvillanni s eltűnni nyomtalanul a semmiben, — de a melegét nem érezte!

Ghyssza...? Ghyssza... Szép volt a lány, de olyan messze volt ő is, olyan távoli és olyan jól összejátszott az orvossal, értették egymást, már nem találkozott vele egyébként, csak mikor búcsúztak és egy gyors erélyes kis kézfogást kapott, de nem nézett rá a lány — s szökött Áron a tolongásban, hogy ne kelljen csatlakozni valahová.

A Holland-kávéházba ment be s a lapokat nézegette. Feketét ivott, nem volt éhes, émelygett is a sok apró süteménytől, cukroktól, likórtól — körülnézegetett. Még elég üres volt. Később telni kezdett s még egy feketét rendelt, hogy fogyasszon. Egy ember jött be, lilára borotvált s borostás arcú — öreg színészeknek van ilyen — lassan végigment a kávéházon, odanézett minden asztalhoz, körbejárt s kiment. Vannak ilyenek, akik így bejönnek s keresgélnek valakit, nem tudják kit, csak úgy lassan körülnéznek s elimbolyognak valamerre, talán egy másik kávéházba, ott megint körülnéznek. Ült Áron sokáig, még kétszer-háromszor rendelt feketét s lenyelte. Szerette volna, ha jön valaki, valaki jóbarát, vagy csak ismerősféle, valaki, aki ráköszön — szervusz

öregem, mit csinálsz te itt? — vagy legalább egy jóestét kívánok... egy alászolgája, vanszerencsém... de nem jött senki. Családok ültek s óvatosan éjtszakáztak a japán lámpák alatt, kereskedők, két katonatiszt trafikért nézett be — hűha, ilyen késő van már! — s Áron ült, ült a sarokban egy háromszögletű tükör alatt, mint egy tárgy, amit ott felejtettek, egy esernyő... nyütt keménykalap... félkesztyű... nem jön utána senki. Kültelki kerítések mögött, salakos gyárudvarok hátában, egy-egy rongyos félszer alatt, tört fogaskerekek, drótok, huzalok, rozsdáette vasak fölött néhol egy villanylámpa ég sárgán és koszosan, cél és ambíció nélkül... egyszer valamiért, valaki, egy gondatlan rakárnok, meggyújtotta s úgy hagyta, azóta ég a rongyos körte, míg rendre elfogy, elhamvad, kiég s abbahagyja az áldatlan virrasztást a titokzatos lim-lomok fölött... — eh, fizetni — s elködörgött, ki az éjtszakába.

(Folyt. köv.)

Török Sándor.

A MULT.

*Hiába siratom, ami már elmúlt.
Ó édes álmok,
A mámorotokat elmossa a mult.*

*Nagy várakozások, gyújtó remények
Csak voltak, voltak,
Merengő lelkemben ma már nem élnek.*

*Első szárnycsapások, sikervárások,
El nem is hiszem,
Hogy az éveimmel néktek sírt ások.*

*Szép szemed kék tava sem tűnik elő,
Ó édes Évám,
Minden a múlté már, vissza sohse jő!*

*Májusi dús színek, képek és dalok,
Mind szétfoszlottak.
Nem lesz már többé jövő, érzem, meghalok...*

Vöröss József.

A MAGYAR DAL SZÜLETÉSE.

Bábelnek büszke tornya rombadőlt . . .
A követ kőre hordó gyarló embergögg most
Üvölt, jajong, siratva vesztett művét.
Az Úr egyellen sujtó pillantása
Vak hangyabolyként verte szét a tábor.
Harag, civódás, kétség s rettegésben
Szakadt ezerfelé egymást megértő nyelvük,
Korlátot vonva köztük mindörökre.

Majd csillapult az Alkotó haragja
S a szélvert tábor minden nemzetéből
Trónjának zsámolyához rendelt egy fiat,
Hogy nekik sorsokat, jövőket osszon.
Bús, hosszú láncban járultak elé most
A rontott hangyaboly parányai
És térdrehullva, fejlehajtva, némán
Remegve várták sorsuk titkait.

Teremtő jobbja egy-egy intésével
Népek, fajok és nemzeteknek üdvét,
Évszázadok, évezredek futását,
Bukást, győzelmet, bátor sikraszállást,
Hatalmat, gyászt és büszke boldogulást,
Erény jutalmát, bűnnek büntetését
Oszlotta szét az Ég és Föld Ura.
Voltak, kiket kegyével halmozott,
Mások — kevés derűvel megjutalmazottan —
Csapások terhét könnyebben visellék.
És voltak, kiknek súlyos sorskeresztjét
Testvéri egybeforrás tette hordhatóvá.

Csak egy volt árván. S épen azt az egyet
Bú s bajnak tengerével látogatta meg
Az Úr teremtő, végzetosztó jobbja,
Hogy tőle már-már roskadozni kezdett.
Csak egy volt. Árva, hős, testvértelen,
Évezredek viharja tépte, vágta,
Évezredek sebekből hullt a vére,
Évezredek nyugalmát adta másért.
Csak egy volt. Árva, büszke, szép magyar . . .

Az Isten jobbjá porba kényszeríté.
 S ott elvonult előtte népe sorsa,
 Mint tünde kép, mint lázas fergeteg:
 Csaták, győzelmek, zengő harci kürtök,
 Dobogó paripák, riadó daliák,
 Hadak isteneként tovavágtató hősök,
 Sok büszke nagyúr, diadalteli ősök...
 Diadal egekig s pokolig zuhanások,
 Hullahegyek, temetők, sírok, árvák,
 Hollók serege, romok üszkei, éhség...
 Majd felragyog ismét. Gyász öldösi újra
 És vérbeborultan a láthatárt kémli,
 De testvére, sorsosa, társa sehol,
 Mind vérben és romban a gyászos ugar...
 Jaj, árva, de árva a vérző magyar!...

Az Úr tündöklő égi zsámolyánál
 Csak felnyögött az így szorongatott:
 — «Igazságosztó, felséges nagy Isten,
 Borús évszázadoknak minden sorscsapását
 Testvértelen, kicsiny népemre dönti
 Fellebbezést nem ismerő szavad!
 Ám legyen így, Uram, mert így akartad
 S mert vésszel-bajjal szemben sosem hátrál,
 De hős lélekkel helyt áll büszke népem!
 Nem kérlek: könnyítsd sujtó jobbod súlyát;
 Nem kérlek: juttass több derűt egünkre;
 Nem kérlek: szüntesd vérünk bő hullását;
 Nem kérlek: adj egy boldogabb hazát.
 De arra kérlek, mindenható Isten:
 Növeld erőnk, hogy mindent elviseljünk,
 Amit reánk ró sorskemény parancsod.
 Kereszthordó vállunkat is acélozd,
 Hogy bírja el, mit rája rendelél.
 Vérünk nemes forrását áldd meg, Isten,
 Hogy öntözhessek vele halmainkat
 S szerelmes, szép rónáink barna testét,
 Hogy szent rögökre dúsan harmatozzon
 S átvert szívüinkből mégis el ne fogyjon.
 És — adj hitet, Uram, makacs hitet,
 Törhetetlen, áldott, sziklaszál-hitet
 A jobb jövőben, melyet ránk virrasztasz.
 Ha arra méltóknak találtatunk,
 S ha szenvedéseink órája már lepergett!»

Jóságosan tekint az Úr a hősre,
 Rábólint végül s mondja: — «Úgy legyen!
 Erőd acélos, véred bőven omló,
 Hited mint kőszál, büszke, vihatatlan, —

Legyen tehát! S mert zokszó nélkül állod
 Örök parancsoddal nyert végzeted,
 Egy kívánságod, im, még teljesítem.
 Szólj bátran, mit kérsz tőlem még, fiam?»

Hogy elmereng a térdelő magyar . . .
 Tekintete csillagmezőkön tévelyg,
 Pusztulás, vész és százados keservek
 Előrekúszó árnyakként kerítik . . .
 Mit kérhet még? A pillanat röpül
 És sorsa mérlegén nem billent többé!
 Vagy mégis? . . . Ökle melléhez tapad,
 Majd görcsös újjal tépi szíve táját
 És felszakad belőle hangos szóval,
 Mint megkínzott, gyötört, bús jajkiáltás:
 — «Uram, nagy Isten, szívem oly nehéz.
 Úgy ég, úgy fáj, egy nép keserve tépi!
 Erőm, vérem, hitem nem balsamozza
 E szörnyű kint, mely olthatatlan éget.
 Uram, nagy Isten, állom sorsomat,
 De adj sebemre, népemnek sebére
 Felejtő enyhet, gyógyító csodát!
 Adj könnyet tán, hogy mind elsíriam értünk,
 Vagy adj mosolyt, hogy gondban is derüljünk,
 Valamit adj még, Isten, légy csodát!»

Világokat rontó s teremtő pillantását
 Szelíden nyugtatá az esdeklőn az Úr.
 Majd int felséges jobbja s trónja mellett
 Bűvös dal csendül kristálygyöngyözéssel,
 Hogy eltölt vele mind a kék azúr:
 Csillagvirágos indákon rakott,
 Felhőpelyhellyel bélelt fészke mélyén
 Dalolni kezdett egy kis csalogány.
 A bús magyar orcája felderül,
 Kínmarkoló kezét is elsimitva
 Puhán lefejt melle boltozatján,
 Szemét lehúnyja, könnyei peregnek
 S még könnyes arcán lágy mosoly suhan.
 Hogy újra felnéz, — mint az üdvözültek:
 — «Ez gyógyít . . . Ó, mi szép ez, én Uram!
 Ha tudnék így, ha szívem így dalolna,
 Könnyel s mosollyal így mondhatnám el mind,
 Mi bennem ég, fáj, gyászol és örül!
 Uram, nagy Isten, tedd, hogy én is tudjam,
 Amit e kis dalosnak tudni adtál
 S nem hallod többé árva zokszavam!»

Az Isten végtelenhatalmú jobbja
 A felhőpelyhes kis fészekbe nyúlt,

Kivette onnan szárnyas dalnokát
 És most a szent kéz pihegő terhével
 A térdelő magyar mellére hull.
 A mell kinyílik, — szíve is kitérve, —
 S az Istenjobb az égi csalogányt
 Befészkeli a bús magyar szívébe.
 A szív bezárul, melle is utána
 És szól az Úr: — «Békével járj, fiam!»

Könnyes mosollyal omlik zsámolyához
 A megváltott, a kincsrejtő követ.
 Vérhullató, égő szívében balzsam,
 Ajkán a dalnak megváltó hatalma:
 Öröm s bánatban hű tolmácsa van!
 — «Áldott legyen neved, Uram, Teremtőm!
 S most nézd és lásd, hogy állja minden sorsát
 Kereszttel sujtott néped s hű fia!»

A küldött ezzel visszazárlt a földre.
 A Fincs, mit Isten ültetett szívébe:
 Mindnyájunk kincse! Gyászban, szenvedésben,
 Zord fergegben, dús vérhullatásban,
 Száz szenvedésben, száz új elbukásban
 Azért is száz új harcos talpraállás,
 A bánaterdőn s vészek tengerén át
 Azért is száz új dacos diadal:
 Miénk az Istenadta égi balzsam:
 Miénk a dal!

Tichy Kálmán.

Kis magyar legendárium és Szent István királynak intelmei.

Eredetiekből fordította . *Tormay Cecília*. Budapest, 1930.

A régi magyar írások felé közelítésnek éppen úgy megvan a maga stílusa, mint ahogy viszont azoknak is megvan a teljesen magukra valló időhangulata, amelyet magukból kisugároznak. Lehet feléjük indulni a tudós mély fogalmi tiszteletével, az esztétikus tapasztalati érzékenységének sokoldalú finomságával, szemléletkörének képzett gazdagságával és a költői érzéklés benyomásgyűjtő és élményavató átélésével. Különös, de mégis úgy van, minél messzebb esik a mi lelkivilágunk a régiség irodalmi tényeitől, minél összetettebbeknek látszunk mi és minél egyszerűbbeknek azok, annál jobban vágyódunk utánuk nemcsak az ellentét nagy vonzalmaival, hanem talán azért, mert azok valami nyugalmatadó enyhítéssel bírnak el bennünket. A régi irodalmi valóság ténye, tartalma, szinte személytelen tárgyiassága úgy hat, mint maga a szintézis. Nem oldotta fel, nem bontotta szét semmi szubjektív nyugtalanság, nem ért fel hozzá semmi kritikai élen edződött kételkedés. Az áhitat tisztelete reszket rajta. Ez a ténytisztelet irodalmi örökség marad egészen a romanticizmus koráig, amikor az író fogalmában megjelenik egy új jegy : a valóságtól önmagát függetlenítő teremtés elve. Ez az oka annak, hogy XIX. század elején, amikor kitör a régi és az új iskola küzdelme, egyik legizibb pont, amely körül — főleg a fordításoknál — a harc heve forr : az eredetiségnek és a valóságnak a kérdése. Ezért hangzik folyton : « . . magához hasonlót kell az embernek fordítani . . . A Fordításnak az eredeti-írás hív és igaz másának kell lennie . . . Legyen tulajdonos a fordítás . . . A fordító az eredeti-írástól semmit el ne végyen. »

Lehet-e most már ezt a kegyeletes tényt áthozni minden veszteség nélkül a mi időnkbe? Vajjon miközben ez a régi anyag átvonul egy modern író lelki-ségén és ugyanakkor mindazon, amiből ez a lelkiség, mint korszerűség való, nem veszíti el értelemeinek archaikus hangulatát, ízét, illatát? Hiszen ha igaz, hogy : «Vagyon minden gondolatnak tulajdon színe, tulajdon árnyékozattya és tulajdon különös érdeme . . . » s ha továbbá nem kevésbé sok igazság van a mult századeleji nyelvésztika egy másik tanításában is : «A nagyon határozatlan, valamint nagyon testetlen kitételek nem szülehetnek a lélekben s onnan a szívben azt a derülettel vegyített homályt, mely annyi bájjal bír az előadások némely nemeiben és a mely az érezve értett muzsikához inkább hasonlítható», akkor megérthetjük az ilyen régies tónusú fordításnak minden művészi igényét és érdemét abban az irányban, hogy «képezzen a hang». Szabó Károly lefordította a legendákat s az Intelmeknek is több fordítója akadt. De ha csak egy pillantással vetjük is össze mondjuk pld. a legendák fordítását, rögtön szembetűnik a kétféle fordítás elütő jellegének különbsége . . . «Kiknek halála miatt támadt szomorúságát az apa megmaradt fia, a szent természetű gyermek, Imre szeretetének vigasztalásával enyhíté, kit mint már egyetlen fiát oly igen szeretett s Krisztusnak és anyjának, Szűz Máriának naponként imádkozva ajánlott. Hogy ez őt túlélje, hogy országában öröködjék, teljes szívét-

ből óhajtotta.» (Legenda maior. Szabó Károly. Pest. 1865. 19. l.) Tormay Cecilia fordításában ez a rész így hangzik: «Kiknek halála miatt való szomorkodását az atya életben megmaradott, természet szerint szent indulatú Imre fiához való szerelmének vizsgatásával enyhítette. Ezt, mint immár egyetlent, nagy indulatával szeretve, mindennapi könyörgésekkel Krisztusnak és az ő szülő-anyjának, az örökké Szűznek ajánlotta. Minden fogadalmakkal kívánatot kívánta, hogy holta után megmaradjon és ő legyen, ki is országát örökség szerint bírja.» (36—37. l.) Szabó Károly historikus tisztelettel bánik a legendaszövegével, nála az archaizálás mondhatni filológiai cél. Tormay Cecilia esztétikai hatásokra bontja fel az egész szöveget. A mondat-formákat a nehéz és tömörített zsúfoltság alól felszabadítja és megkönnyíti, szinte a modern mondat egy gondolatú tartalmára szűkíti össze. De nagy finomsággal meghagyja a legjellemzőbb korelemeket: a kifejezés konkrét voltát, összetett terjengősségét, a szavak régies szabását és a mondat-szerkesztésnek úgyszólván csak halavány keretként szolgáló archaikus rendjét. Így az egész munka régies stílus-hangulatot, archaikus nyelvet, azaz művészi felfogásban felújított fordítást ad, amelyben a megértés és a visszaadás hűségét a művészi tudatosság hatja át, hímezi ki a maga elemeivel.

A fordítással többet kaptunk, mint egy irodalomtörténetileg ridegen lemérhető tény. A fordítás itt alkotást is jelent. Ez az a többlet, amely megadja e fordításnak mint munkának az értelmét. Az előszó-bevezető finom középkori lélek-képe, amely mintegy preludium az egész fordítás szelleméhez, a tanulságos tárgyi jegyzetek együttesen gondoskodnak róla, hogy sikerüljön nemcsak a legendák hangulati emlék-átélése, hanem a magyarság egyik legmélyebb idejének s a legendákban letűkröződő lelkének megfogása és megértése is. Így a fordítás azoknak az eszményeknek a szolgálata is egyúttal, amelyeket a magyarság önmagából nevelt ki s amelyekkel megérdemelte a történelem emlékeztetésének tiszteletét. Ebből a szempontból találóbb és nevelőbb gesztust aligha lehetett volna találni, mint amellyel Klebelsberg Kunó gróf, akinek köszönheti az ízléses munka megjelenését, a fordítást: «a magyar katolikus ifjúság lelki épülésére szeretettel felajánlotta».¹

Brisits Frigyes.

Ehrenburg : Jeanne szerelme. (Dante kiadás.) Ilja Ehrenburg regényével nem foglalkoznék, hacsak regény volna s nem lenne szimptoma is. Ezt a könyvet az orosz forradalom kuriózumszele söpörte el hozzánk (jogtalanul, mert sem Oroszországra nem jellemző sem a bolsevizmusra) s akár ezt a címet is viselhetné: Jeanne szerelme, vagy egy regényíró elzüllése. A műfaj egyik nagy teoretikusa írja, hogy az utóbbi években a jó és a rossz regények közt egyre hatalmasabb lesz a szakadék, a kevés jó élesen elválik a

sok rossztól. Jeanne szerelme arra a kérdésre válaszol nekem, hogy a közepes írók mért írnak rossz regényeket.

Alig tartok a harmincadik oldalnál s ezt a sztereotip kérdést jegyzem a könyv margójára: Mi van benne? Már mint hogy mi minden van benne. S ez az együgyű kérdés ott lebeg a következő négyszáz oldal felett is: egyre inkább az érdekel csak, hogy ugyan még mi minden van benne. Nem úgy nézem ezt a regényt, mint tortát, amely kellemesen csiklandozza az izelő kelyheimet, hanem mint egy

¹ Az említett erkölcsi és esztétikai, valamint művelődés- és irodalomtörténeti értékeknél fogva e legendák bizonyára valláskülönbségre való tekintet nélkül is számot tarthatnak különösen a középkori ifjúság figyelmére, melynek eddig csak kivonatossan volt alkalma megismerni a középkor e kedvelt olvasmányait.

tészta-receptet, amely úgy kezdődik, hogy végy egy rész cukrot, két rész lisztet, nyolc tojást, de keserűmandula, vaj és tunkmassza is szerepel benne.

Ebben a tortában hihetetlenül sok minden van. Először is színes háttér. Kezdődik a Krimben, a vörös-fehér polgárháború rémóráiban, átugrunk Páris akasztófavirág-negyedébe, kapsz egy kis éhező, majd egy kis lábadozó Moszkvát, látod Berlint a milliárdos gyufaskatulyák napjaiban s megszozott Monte-Carlotat sem kell nélkülöznöd.

A színes háttér előtt színes emberek. Csakúgy hemzsegnek ebben a regényben a markáns alakok. Markáns magánnyomozók, markáns szélhámosok, markáns tüdőbetegek. Sötét, éles, feneketlen emberi figurák; Shakespeare és Dostojevskij is csak kettőt hármat mert ilyet egy művébe rakni. Itt van belőlük harminc.

A pszichológiára sem panaszkodhatsz. Ha a sok markáns alak gátolja az egymást és a pszichológiai rendszerességet, van itt a pszichológiai szélesség helyett pszichológiai mélység. Egy cinikus regényíró (Anatole France) meghal s az agonia fölveti márvány álarca alól az utolsó légvételeiért küzdő vadállatot. A mindenre elszánt orosz kalandor, miután gyilkolt s mást fejeztek le helyette, megbolondul és minden bot koppánásában a maga járdára hulló, levágott fejének a koppanását hallja. Egy vakonszületett eszelős lány is szerepel; kitűnő alkalom, hogy a vakság pszichológiáját is megkapjuk dióhéjban.

Van azonkívül a regényben cselekmény is. Több cselekmény már nem is igen fér meg négyszáz oldalon. A garázdálkodó fehér katonák megtámadják a Victor Hugóról ábrándozó francia úrilányt. Megjelenik fehér egyenruhában a régi ismerős; menti s néhány lapon belül kész a sírgärtartó szerelem. A megmentő fehér-

ről azonban kiderül, hogy áruhás bolsevista, aki sajnos, kénytelen a lány apját is lelőni, hogy megszerezzen egy fontos okiratot, amelyet a mindenre elszánt orosz kalandor a francia ügynök kezére játszott. Így kezdődik a regény. De nem kell megijednünk, az író bírja szusszal. Egy bestiális nagybácsi, akit meggyilkolnak, egy drágakő, amelyet a papagály lenyelt, az Akadémia nyolcszázezer frankja, amelyet a nagy író a bolsevistáknak adott és Jeanne égi szerelme, amely egy lebujszállóban válik még égibbé, de egyben emberibbé is, örült forgószélben kavarognak. Májbeteg kritikus légy, ha ez a forgószél el nem ragad. Nemcsak cselekmény van ebben a regényben, de feszültség és iram is. Használjuk a divatos, kétélű dicséretet: filmszerű.

Az író mindazonáltal nem filmíró, ő igazi irodalmias író. Szatirikus elme, amint azt előző művével, a Juan Jurenitovval, ezzel az elvadult Coignard abbéval is megmutatta. Ha egy kissé oldalt billentend az ő detektív regényét, új fénytörést kap s kiderül, hogy maró társadalmi szatíra, a polgári rend paródiája. Milyen szellemesen figurázza ki például a polgári törvényhozást! A főtárgyalás a Karamozovok főtárgyalásával vetekedik, a két védőügyvéd nyilván egymás unokatestvére. Persze Ehrenburg nem szereti a bőbeszédűséget, de ép ezért élesebb, húsbavágóbb.

Ennek ellenére sem epezöld ez a regény. Sőt a swifti epe zöldje igen szerencsésen elegyedik benne a rügyfakadás zöldjével. Van ebben a regényben igen sok tiszta poézis, sőt talán az egész örült háttér csak arra való, hogy ez a tiszta poézis még tisztábban folyhassa körül a Luxembourgkertben egymás szívverését hallgató szerelmespárt, a rigó vége-hossza nincs, vidám füttye alatt.

Aztán persze világnézet is... A világnézettel ugyan némi baj volna,

egész az utolsó oldalig, ha Ehrenburg másik regénye s egy francia kiadó orosz irodalomtörténete fel nem világosítana. Az utolsó ötven oldalig attól kellett tartanom, hogy Jeanne ártatlanul halálraítélt bolsevistájáról kiderül, hogy nem ő a gyilkos, a két szerelmes hazamegy, Anatole France nyolcszáz ezer frankját beszolgáltatják a Propaganda Bizottságnak s mivel Andréj felesége (mert ez is van) ügyis beteg, boldog családot alapítanak. Ebben az esetben az író világnézete: kandirozott bolsevizmus.

Azonban Ehrenburg is érezte, hogy ez a megoldás egyáltalán nem illene sem az ő, sem a polgári társadalom természetéhez. Ezért minden várakozásunk ellenére mégis csak kivégezteti az ártatlan bolsevistát. Ez a regény egyetlen üde pontja. (Esztétikai s nem politikai szempontokról van szó!) Képzeljük el: Jeanne Berlinben odaadja magát az igazi gyilkosnak, csak hogy az Párisba kísérje a kedvesét megmenteni; Andréj tüdővésztes felesége is megérkezik Moszkvából s tollas kalapjával s keresetlen szavaival megkacagtatja a párisiakat; az eszelős vak lány is autóba vágja magát s az ügyészségre hajtat, csak hogy megmentse az elítéltet. S az elítéltnek mindezek ellenére lenyisszantják a fejét. Ady szokott egy bizonyos Duna menti országot Guignol-országocskának becézni. Nos ez a világ is egy Guignol-világ. Az Andréjek feje alá kerül s Jeanne szerelmét undok, nedves, enyves, pöffedt és vas kezek tépik, rángatják széjjel. A jónak pusztulnia kell. A költő világnézete ebben a stádiumban a legrokonszenvesebb még: nihilizmus, némi bolsevista ékezet-cserével.

Az utolsó tíz oldalon azonban kiderül, hogy Andréj és Jeanne a kivégzés ellenére is egymásé maradnak. Andréj az utolsó pillanatban is a kedvesére gondolt. Ezt a pillanatot a szerelem örökkévalósággá mélyíti. Jeanne

ezzel az örökkévalósággal tér vissza Moszkvába, ahol új életet kezd. A regény utolsó fejezetének ez lehetne a címe: a szerelem, mint transzcendens trambulin. A világnézet: szentimentális anarchizmus.

S most vessük fel újra a kérdést: Mért írnak a közepes írók rossz regényeket? Amiért Ilja Ehrenburg. Mert cinikusak. Nem a világgal szemben cinikusak, hanem a művészettel szemben. Cinikus ember írhat jót is, rosszat is. Cinikus művész csak rosszat írhat. Mert ha ez a Jeanne szerelme valóban rossz regény is, egész másképpen rossz, mint a hajdani szív-döglesztő regények. Azok a tehetségtelenség szent ártatlanságával voltak rosszak, csaknem megindítóan rosszak. Ez azonban álnokul, kiszámítottan rossz. Nem gúnyból írtuk meg, hogy mi minden van ebben a regényben. Mert magában az íróban csakugyan van meseszövvő képzelet, emberalkotó erő, léleklátás, vágó gúny, sőt tiszta költőiség is. Egy nincs: művész-elszántság. Hogy képességeit igazi «mű» alkotásra használja fel. Nem hisz (és nem is hihet!) magában annyira, hogy vállalni merje azt az élet-kockázatot, amelyet egy igazi regény megírása jelent. Ehrenburg tudja, hogy a rossz regény a millióké, a jó regény azonban néhány száz emberé. Tud-e ő a százaknak írni? Ha hinné, akkor írna is. Azonban nem hiszi, legalább is nem biztos benne. És ír rosszat, kiszámítottan rosszat, olyan rosszat, amelyet csak az elzüllött regényíró tud.

Kedvem volna felsorolni a magyar Ehrenburgokat! *Németh László.*

Berda József: Öröm. Versek. Geniuskiadás, 1930. — Berda legújabb kötetének tisztábbak, derültebbek a színei s vonzóbb a világa, mint előző költeményeiben láttuk. Egyszerű élet boldog, eláradó pillanatait énekli: a templom áhitatát, a fiatalság rakoncátlanságait, a csavargás gyönyörűségét, a

sör és töltött káposzta örömét s friss verse ad számot, hogyan csókolja sorba kamasz vidámsággal a totyogó kacsanénit és sárga kis pelyheseit. Minderre a halvány idillre azonban rendesen valami ködös keserűség borul; fákon, házakon, alakokon ott tapad a külváros korma és pora. Nem a költő beszél erről, hanem valahogy elfanyarodó fintorain, groteszk képein, szóvonzatain érzik mindez. Van költeményein valami idegen íz, amely a legfiatalabb nemzedék egy részében már, úgylátszik, hagyományvá vált s erős asszociációkat kelt anélkül, hogy mélyebb gyökerei volnának bennünk, mint Füst Milán mesterkélt nyelvű szabadversei, vagy a Kassák-féle szocialista líra.

Ki kell jelentenem, hogy azok a súlyos nyelvi hibák, amelyeket legutóbb fölrottam Berdának, új kötetéből szerencsésen elmaradtak. Ösztönösen menekül a régi magyar nyelvbe s ez a mód máris gazdagodást jelent kifejezéseiben, ha archaizálása olykor paródiaszerű is. (Például ezt írja: «Mivelhogy emberfia lennél, illik, szeressed a fehérséget».) Eszközeiben azonban egyre válogatosabb. A szabadvers pongyolászagra csábító alkalmait úgy kerüli ki, hogy hosszabb útra nem igen kél; élményeit rendesen nyolc-tíz sorba zsúfolja össze. Némileg rokona ilyenformán Simon Andor táviratstílusú költészetének, de nem olyan ridegen vázlatos s alkotása nem is hat annyira el-kényszeredett modoroskodásnak. Szűk keretei még így sem mindenütt mentek a homálytól, ingadozástól, bár általában egylélekzetű darabok kerülnek ki a kezéből.

Kár, hogy ezt az örvendetes tisztulást nem áldozatok nélkül érte el Berda. Súlyban határozott visszaesést jelent új kötete. Az előző mögé odatágult valami szociális távlat; ez a mostaniban elhomályosul. Majdnem azt mondhatnám: ezeknek a verseknek a hőse az átlag-fiatalember, ahogy kissé fa-

nyar humorral, de mégis látható jó-érzéssel fickándozik a világban. Messze nem néz, se kifelé, se befelé, csak a fölületet ábrázolja mohó szemmel, érzékeny szívvel. Látja a kis dolgok intim szépségét s legfőlegb egy-egy átfutó, gúnyos grimásza sejteti, hogy nagyobb összefüggésekre vágyakozik s bonyolultabb érzésekre van hajlama.

Föl lehetne tenni, hogy Berda talán még a kollektív költészet elméletének hatása alatt áll s tudatosan akarja az átlagembert énekelni. Ennek azonban egész törekvése ellentmond. Individualista ő s akarata ellen átlagos. Versei jelentéktelenségét fokozza a szabad forma is, mely nemcsak varázsát kezdi elveszteni, hanem ezzel együtt létjogosultságát is, ha ugyan segítségére nem jön valami rendkívüli mondanivaló, valami magasfeszültségű érzés, mindenesetre azonban: plasztikus képzelet és sűrítő erejű stílus. Mindezt Berdánál csak itt-ott találjuk.

Ime kötetének legszebb verse: Sőhajtozó fák.

A fák, a fák, elátkozott testvéreink,
égnék
nyujtóznak teli vággyal, mint a némák
beszédes szeme, vagy türelmetlenül
hadonászó
karja, s míg levelüket halk sóhajra
csókolja
a szél, vagy sírásra nyögeti a közel
zivatar,
— tán arra gondolnak, hallja-e le-
láncolt
lelkük titokzatos énekét a vándor, ki
fáradt
tagjaival kinyujtózván, a hús árnyékba
heveredik
édes elszenderülésre . . .

Eleven képzelet, mély hangulat műve; kétségtelenül szép vers, de második felében nem közeledik-e aggasztóan ez is holmi divatos közhelyek felé?

Berdának még sok kötelessége van önmaga iránt. Meg kell szabadulnia a

külvárosi szegénylegény-romantika kopott kellékeitől, stílusát is jóval rugalmasabbá edzenie, hogy indokoltta tegye az igényt, amely vele szemben támadt. Önmaga mélyeit még nem találta meg. Végzetes lehetne rá, ha tartósan megmaradna az önelégültség mostani holdog állapotában. Szeretném ebből kiriasztani, épen, mert bizom fejlődésében. *Juhász Géza.*

A magyar nép irodalmi könyvtára.
(1. *Vörösmarty Mihály válogatott költeményei.* Bp. 1930. 46 l. — 2. *János vitéz. Bolond Istók.* Irta: *Petőfi Sándor.* Bp. 1930. 47 l. Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia.) Népművelési szempontból rég érzett hiányt szüntet meg az a becses kiadványsorozat, melynek két első füzete most jelent meg. Amíg ugyanis a városi lakosság kevésbé iskolázott részének eddig is bő alkalma volt olvasási kedvének kielégítésére, addig a falu népe hosszú ideig csupán a naptárak vagy a vásári ponyva kétes értékű «szellemi» termésén csilapithatta lelki szomjúságát. Igaz ugyan, hogy e bajon az utóbbi időben sokat segítettek az újonnan felállított népkönyvtárak, ezek mellett azonban az erre illetékesek szerint még mindig nagyon jó szolgálatot tennének az olyan tömegcikkszerű olcsó nyomtatványok, amelyek szabad teret nyújtva a választásnak, nemzeti klasszikusaink remekeit vinnék közelebb az egyszerűbb műveltségű olvasókhöz. Nyilván ily belátás vezette a M. T. Akadémiát, mikor kiadóink mulasztását pótolva magára vállalta e nagyfontosságú ügy megoldását. A további tervek részletei még nem ismeretesek, de az eddig megjelent két füzet elég biztosíték arra nézve, hogy a sorozat irányítása hozzáértő kezekbe jutott. S ez nem mellékes, mert az anyag kiválasztása nehezebb, mint aminőnek eleinte hinnők. Vörösmartynak a köztudat szerint ünnepi hangulattól terhes, pompázó költészete pl. az első perc-

ben nem is látszik alkalmasnak népkönyvtári olvasmányul. A szóbanforgó sorozat első füzetének végigolvasása azonban az ellenkezőről tanuskodik. A negyvennégy verset magában foglaló szemelvénygyűjtemény egyes darabjai ugyanis mind olyanok, hogy belőlük a megértés veszélye nélkül szépen az olvasó elé tárul a nagy költő nemes lelkisége úgy a magán, mint a közéletéhez való viszonyában. Ott találjuk a kis gyűjteményben a Szózat-on kívül a Szép Ilonkát, a Fóti dalt, A szegény asszony könyvét, a Petikét és még több más becses darabot. A megválogatás tervszerűségét mutatja, hogy az egyszerűbb hangú, népies humorú költemények (Mák Bandi, Laboda kedve, Tót deák dala stb.) mellől nem hiányoznak egyes, a magasabb irodalmiság jegyében fogant művek sem, izelítőül az effélék iránt fogékonyabbak számára. Épily helyes érzekre vall a második füzetben Petőfi két remekének, a *János vitéz*-nek és a *Bolond Istók*-nak fölvétele. Akik az előbbinek az iskolából való ismeretét föltételezik s így külön kiadását fölleslegesnek ítélik, ne feledjék el, hogy a kiadvány első sorban falusi olvasóknak van szánva, ezek többségére nézve pedig bizony még Petőfi közismert meséje is újság.

Az említett művek szerzőiről — a füzet borítékának belső lapján — csak születésük és haláluk idejének s helyének megjelölése olvasható. E szűkszavúság némileg vitatható, de nem indokolatlan. Valószínűleg az a magyarázata, hogy a művek hatása minél zavartalanabban érvényesüljön. Akármint áll is a dolog, az bizonyos, hogy a két füzet úgy, ahogy van, nagy gyönyörűségére és lelki épülésére lesz azoknak, akiknek szánták. A sorozat szellemi irányítója nincs megnevezve az egyszerű, de ízléses kiállítású könyvecskék borítékán s így róla nem szólhatunk. Abban azonban talán nem csalódunk, mikor e szép váli-

kozás megvalósítását annak a nemes puritánságú egyéniségnek tulajdonítjuk, aki manapság oly szokatlan önzetlenséggel hordja szíven a M. T. Akadémia gondjait s még a fáradozásaiért őt megillető köszönetet is elhárítja magától.

A. B.

Dr. Kogutowicz Károly: Dunántúl és Kisalföld írásban és képen. I. kötet. 300 l. Szeged, 1930. M. kir. Ferenc József Tudományegyetem Földrajzi Intézete. — Az utóbbi évtizedek igen jelentős változást idéztek elő a földrajz-tudományban. A legfontosabb valamennyi között az, hogy a földrajz *nemzeti tudomány* lett. Lassan-lassan mindenki belátta, hogy népek, országok sorsában nemcsak az emberi akaratnak, hanem a föld ősi természetének is elhatározó szava van. Régebben, nem is nagyon régen, a földrajz címen szerettek mindenféle furcsa dolgot, nevetséges vagy bámulatba ejtő kuriózumot adni. Földrajzi munkák, útleírások vagy ehhez hasonlók igyekeztek a közönség ebbeli szórakozásának a lehetőség szerint, nem egyszer az igazság rovására, eleget tenni. Így vésődik be a nagyközönség gondolatvilágába, hogy a földrajz valami exotikum lehet. Támogatta ezt a hitet a hivatalos szaktudomány eljárása is, amely mindenáron fölfedezni akart. Nálunk is, másutt is a fiatal szaktudósokat olthatatlan vágy emésztette, hogy nagy utazásokat tegyenek, expedíciókat vezessenek és legalább is néhány hegyvonulatot vagy folyót keresztelhessenek el. Ezt a kort a tudományos kalandozások hőskorának lehetne nevezni. Ezt a kort a világháború zárta le.

Pedig a földrajz-tudomány igazi kutatató területe a *hazai föld* és nem az idegen föld; a földrajz-tudomány keresi azokat az összefüggéseket, amelyek a föld és az ember közt a tartós együttélés folyamán szövődnek. A lakóhely természete *visszatükröződik* mindazon élő lényen, amely a lakóhelyet állan-

dóan benépesíti. Növény, állat, ember bizonyos megszorításokkal csak függvénye a földnek. A jéghegyek világa, a forró sivatag, az őserdő más és más hatásokat vés belé az élőlények külső és belső alkatába. Viszont az élő lények, de legfőképpen az ember, szintén átalakítja környezetét. Rögtön világossá lesz a tétel, ha hasonlattal élünk. Ha Árpád apánk és vitézei feltámadnának és végig sétálnának az általuk elfoglalt «hazai» földön, bizonyára rá se ismernének. Minden megváltozott itt! S mégis lehetne-e joggal és elfogadhatóan erősítgetni, hogy ez a föld más, mint amelyet Árpád és vitéz népe birtokba vett? Bizonytal nem. Az éghajlat, a hegyek, a vizek, az erdőségek lombsátora, a mezők virága ma is azonos azzal, amely a beköltöző magyarságot köszöntötte. Miben áll tehát a nagy *változás*? Minden változás — ami történt — az emberi akarat megnyilatkozása. A folyók szabályozva, a mocsarak lecsapolva, az ugar feltörve az erdő határok közé szorítva, mind aszerint, amint az itt lakó ember érdeke diktálta. Az egykori természetes területtől a magyar kultúrterület lett. Ezer esztendő magyar munka köszöntené tehát Árpádot és népét.

Ilyen értelemben a földrajz-tudomány nem más, mint a földfelszín és az ember egymásra való hatásának, törvényszerű megnyilatkozásainak vizsgálata. Tehát a legszorosabb összefüggések megismerése, kibogozása. Ezért mondhatjuk, hogy a földrajz a legnemzetibb tudományok közé tartozik. Teljesen egyenértékű a magyar nyelvvel és a magyar történelemmel.

Ezt a felfogást vallja a hazai geográfia is. Ez szüli meg a szebbnél-szebb geográfiai munkákat. A mai geográfusnak nem kell idegen világrészekbe mennie, hogy kutatásokat végezhesen. Egy falu, egy város, vagy egy ország az érdekes problémák százait és ezreit kínálja.

Ez a földrajzi felfogás hozta létre

Kogutowicz Károly nagy munkáját is. Örömmel vesszük tudomásul és szeretettel forgatjuk, mint a magyar földdel foglalkozó munkák egy újabb lépéssel való előre haladását, gyarapodását.

A szerző ezt az első kötetet egy «nagyobb sorozat beköszöntőjé»-nek szánta. Ezt követi majd a Magyar-medence természetes részeit leíró többi kötet. Reméljük, hogy a világháború óta föllángolt érdeklődés a többi kötetek megjelenését is lehetővé teszi.

Ez a kötet nagyszerű külső formában jelent meg, 300 nagy oktáv oldalon, gyönyörű szedésben, a képek, térképek igen nagy gazdagságában. A szöveget a tárgyhoz illő fejlécek, pompás kezdőbetűk vezetik be, ötletes és érdekes rajzok zárják be s közben a térképek, vázlatok teszik szemléletesebbé az előadást. Tudtunkkal először itt jelennek meg a légi felvételek is könyv illusztrációiként. Az *Állami Térképészeti Intézet* légi felvételei igen sokban növelik a mű külső kiállításának pompáját. Ez az első kötet, minden könyves polc egyik legszebb gyöngye s bátran mondhatjuk, hogy magyar könyvpiacon ilyen bőségesen és szépen díszített földrajzi könyv még nem jelent meg. Minden fejezet után a tájra jellemző tájképi, népi és kulturális viszonyokat festő képek sorakoznak.

Belső tartalom szempontjából ez a kötet két főrészt oszlik: az egyik az Általános rész, a másik a Tájleírások. Az általános rész a Dunántúl és a Kisalföld megértéséhez szükséges földfelszíni elemek egymásutánját adja; a földkéreg, az éghajlat, vízrajz, talaj, növénytakaró, a tájak, az ősember, a római Pannonia, a magyarság letelepedése, a XIV—XVIII. század fejleményei, a jelenkor rajzai egymás után következnek. Szükség volt erre az általános részre azért, hogy az okozati összefüggések a tájleírások fejezetében érthetőkké váljanak. Szerzőnk biztosan kezeli a szertelen nagy anyagot. Modern felfogásban, színes leírások-

ban, sokszor drámai mozgalmasságban alakulnak ki az olvasó előtt a földfelszínen működő erők jellemvonásai. Mintegy meglessük a természet műhelyében folyó sokágú és egymással szerves szövődöttségben munkáló tényezőket. A szerző mindig érdekesen akar jellemezni. Minthogy a nagyközönség nem ismeri és nem is ismerheti a szaktudomány mesterszavait és nem is tájékozott a geográfiai tudomány útvesztőiben, azért a szerző néha kissé messzire kénytelen visszanyúlni és sokszor fejtegetései közben olykor a műszavak magyarázatát se mellőzi. Ez a nagyközönség számára azonban nem teherterhel. Ellenkezően, nagy érdeklődéssel vett revelációk. Minthogy a szerzőnek a nagyközönség természetrajzával is kellett számolnia, azért a leírások nem a szaktudós száraz jelbeszédei, hanem színes képek hosszú láncolatai. Igen jellegzetesen illusztrálja ezt az állításunkat több fejezet, de talán egyik se jobban, mint a talajról szóló, ahol valósággal iskolás modorban közli a tudomány megállapításait. Ellankadás nélkül biztosan kalauzol a földfelszín és az ember egymásra vonatkozásaiban. Sokszor megdöbent adataival. Igy pl. a légkör és a talaj víztartalmát illető közléseiben. Minél exaktabb tudományos közlésre volna szükség, annál inkább kiütközik a nyelv kifejező voltával való küzdelem. Ez itt-ott némi egyenetlenséget idéz elő.

Egyet azonban mégis csak erősen hangsúlyozni kell. Ez a könyv nagyon alkalmas arra, hogy egy sereg embert nyerjen meg a geográfiának. Ez pedig nem kis eredmény. Soha egyetlen népnek sem volt nagyobb szüksége rá, hogy megértse a geográfia ama megállapítását, hogy a *föld szelleme* elleni emberi intézkedések csak annyit jelentenek, mint derült nyári napokon egy csúnya zápor. *Kogutowicz* szép könyve igen sok embert tanít meg erre.

A második rész a tájleírásokat adja.

A hosszú sort a *Balaton* vezeti be. Nagyszerű ötlet volt a Balatont a Dunántúl központi tájának tekinteni. Mértanilag is a Dunántúl központja, meg a Dunántúl kulturális és gazdasági életének is fontos állomása. S népe mindig igazi magyar, ami a magyarság néprajzi kulturális megítélésében nem kis tényező. Aztán a Balaton ismertetéséhez hozzácsatolja a Dunántúl jellegzetes tájainak ismertetését; így következnek mint egyes tájak gerincei, a *táblák*, a *lősz*, az *agyag*, a *futóhomok*, a *láp* jellemző teicsini alakulatain felépült emberi élet-megnyilvánulások geográfiai kiértékelései. Alsó-Zalamellék, a Somogyi Nagyberék, a Mezőföld, Sárköz tájait tarka képekben, de mindig a geográfiai szempontok és irányelvek biztos festésén át vonultatja el szemeink előtt és állandóan szemlélhetjük az ember és a természet soha nem nyugvó küzdelmét és egymásra hatását.

Különös szeretettel és elmélyedéssel, megértő szívvel kezeli a Szerző *Somogyot*, a somogyiak Somogyországát, az ősi magyarság egyik fellegetvárát, a Koppányok viharzó népét és szelíd dombokban, erdőkben, kies rétekben váltakozó magyar ősiségét. Talán onnan is van az, hogy aki ezt a népet megismeri, szívébe zárja. Szerző is úgy írja, hogy fölfedezte Somogyot és mindjárt hozzá teszi, hogy megszerette a magyar népet, «azt a becsületes, dolgozó, mindenkifölött egészségesen józan népet, amely magára hagyatottságában, példátlan küzdelmek és nélkülözések közepette is mindenkor a nemzet erejének forrása volt». Jól tudom és mindenki tudja, hogy ez a szeretet nem csupán a somogyiakkal való érintkezésből fakadt, de mindenesetre sokban hozzájárult Somogy is.

Aki tudja, hogy egy geográfiai egysegről milyen nehéz összefoglaló és *hű* képet festeni, az örömmel állapítja meg, hogy ez a könyv nagy nyeresége irodalmunknak. A földkéreg geológiai

megismerése, a felszint formáló erők munkája, a földfelszín élő takarója, a növény és állatvilág, az ember megjelenése és munkálkodása és még egy sereg összetevő és összejátszó jellemvonás egyenkénti és hosszas elmélyedő vizsgálata szükséges ahhoz, hogy minden jellemvonást megkapjunk. Természettudósnak, történésznek, etnografusnak kell összefognia, hogy a táj-elemeket a maguk tisztaságában egyenként megláthassuk. Csak aztán jöhet az összefoglalás.

Szerzőnk ilyen összefoglaló munkára vállalkozott. Igen nehéz feladatot kellett megoldania s ha ez a megoldás — a tárgy természetéből kifolyólag — itt ott hiányokat mutat is, mégis azt kell vallanunk, hogy igen hasznos munkát végzett. Ilyen könyvünk nincs, noha 50 esztendő óta várva-várjuk. Ime most itt van, okulására, gyönyörűségére sokaknak. Kívánatos, hogy sokan olvassák, forgassák, mert a haza szeretete nem a rög, nem a puffogó frázisok szeretete, hanem megértése a föld és az ember ama szubtilis, hosszú fázisu, de kitörölhetetlen látások sorozatának, amely ebből a földből, Árpád földjéből, magyar földet teremtett. *Geszti Lajos.*

Molnár Ákos: Végre egy jó házasság. (Pantheon-kiadás.) Furcsa dologból kerekedik ez a regény: az asszony lakodalomra utazik és az egy-két napra magárahagyott urában megpattan e szokatlan szabadságtól valami kerék, egész élete megbolondult óraművé válik; a jó házasság sok esztendeje pillanatok alatt eltűnik, helyet adva a feltartóztatlan féktelenségnek. A regény keserű címe kitűnő jellemzője a műnek, minden azért történik, hogy igazolja az évtizedeken át jónak tartott házasság rossz voltát. Molnár Ákos tükrében a házasság a legdicsebb szín pompát is leverebesíti, úgy látja, hogy az emberiségnek e minden vihart kiálló intézménye rabiga csak, melyből nem

szabad kirúgni, különben felbomlik menten az egyéni élet. Honnan szerzhette ezt a szemléletet? Regénye a budapesti magánhivatalnokok életét adja hátterül. Csakugyan így volna ez a malmok tekintélyes tisztviselői között?

El kell hinnünk, hiszen Molnár Ákos lelkiismeretes és hívő író, kinek minden sora irodalmi súlyra törekszik. Belehelyezkedünk ezért abba a megváltozhatatlanba, hogy valamely jó házasságra az asszony rövid kis elutasásával rászakad a végzet. Ami törvénybontási szándék a látszólagos boldogság szelíd parazsa mögött felgyülemlt a férjben, gát nélkül elárad és viszi szegényt vesztébe. Azok a bírálók, kik Molnár Ákos regényét a Pantheon Mikszáth Kálmán-díjával tüntették ki, megvesztegetődtek attól az írásművészettől, mellyel a szerző a végzet filmjét pár nap alatt lepergeti; az olvasó maga is ennek az elhithető erőnek hatását érezve, mohón szalad a történeten végig és eszébe sem jut kételkedni az indítás valószínűségében. A regény kifejezőmódja világos, stílusában van valami megkapó egyszerűség. Elbágyadva tesszük le a könyvet a végén, bennünket is összekínó Homolács Albinnak, a regény hősének sorsa. Emellett még mindenki jó is a regényben, az igazgató megbocsátja a sikkasztást, a rossz nő sokkal jobb a hírénel és valamennyien a családiasság és erkölcs nevében beszélnek. A jó házasság ilyenformán hiánytalanul jönak igazolódik, csak épen nem embereknek való.

Kísérletképen elolvastattam Molnár Ákos regényét egynéhány ismerősömmel. A hatás csaknem mindegyiknél ugyanaz volt: már az elején fejüket csóválták, hanem azért kíváncsian olvasták végig; megütődtek rajta, de erősen érdekelte őket. Az következik ebből, hogy Molnár Ákos tud írni és lélekrajza visszhangra talál az olvasókban. Ezzel az író már elérte mű-

vészi célját, igazi jutalmát megkapta. A bíráló pedig új regényt vár, egybészínezésűt, hogy teljesebb képet kaphasson és kapjon. *Kilián Zoltán.*

Finta Sándor: Szívünk miséje. Mintha magyarnyelvű misét olvasnánk e verseskönyv alázatos ritmusokkal telerótt lapjain! A jámbor, hívő lélek a szív felmagasztosult oltárán a liturgia részleteihez alkalmazkodva pompásan rimelő versekben küldi imáit a Teremtőhöz. Bár csak profán szavak helyettesítik a megszentelt szövegeket, tiszta hitű költő írta le őket és meg is öntözte valamennyit alázatossága könnyűvel.

A *Lépcsőima* gyónása a hús szolgaságából szabadulni igyekvő lélek őszinte vallomása, amely az *Oltárcsóknál* már Istenhez ível:

Oly jó ölelni oltárod, szívem,
Hol együtt zeng ma öröm s rekviem.
Fölötted Isten fényessége leng,
Sugarán csillog lelkeim idelent...

A *Kyrie*-ben emelt kézzel könyörgi:

Ha elvesztettük gyermeki hitünket
És gyermekeinkben szent kezéd büntet.
Uram, irgalmazz nekünk!

A *Dominus vobiscumban* pedig így fordul ki:

Ott ég megint az oltárkőn a csókom,
Mint árva könny szülői koporsókon
S úgy fordulok az emberek szívéhez,
Mint kisgyerek, ki könnyeivel kérdez...

hogy az *Átváltoztatásnál* remegő ajakkal zengje:

Ó, hagyd a lelkem a porban sírni!
Csak testem fogd fel! Nézd, kenyér lett;
Mire a hajam megfehérelt
S oltárrá szépült a szívem!

A szertartások ékesen szóló ragyogását, az orgonák viharos lelkességét, a gregorián-ének fájdalmas fenségét sehol sem érik el ezek a versek és a katolikus szentmise nagy miszti-

kuma is megfakul a mai költő hangszerén. De a prófétai ihlet tömegeket mozgató ereje is beleveszett már az elmúlt korok félelmetesen hátráló távlatába, és ma örömmel kell fogadnunk ezt a tiszta hittel, alázatos szívvel írt könyvet nemcsak magában hordott költői értékei, hanem jószándéka miatt is, mert mint kinyújtott mutatóujj, úgy mutat a Mindenütt jelenvaló felé, akiről hitetlen korunk egyre jobban megfélekedezik. *Majthényi György.*

A könyvnyomtatás Magyarországon a XV. és XVI. században. Irta: *Gulyás Pál.* I. füzet. 89 szövegek közti hasonmással és 32 képes melléklettel. Budapest, 1929. Nagy 4°, 120 l. A M. N. Múzeum Barátainak Egyesülete támogatásával kiadja az Országos Széchényi Könyvtár. A teljes mű előfizetési ára 60 pengő, bolti ára 80 pengő. — Manapság, mikor a rádió közvetítésével a gondolat szinte megszületése pillanatában közkinccsé válhatik, alig tudjuk elképzelni, mily nehézséggel járt 4—500 évvel ezelőtt az ismeretszerzés. Pedig könnyű belátni, hogy annak idején az élő szó korlátolt hatóereje és a kéziratok drágasága miatt a tudásvágy kielégítése csak a kiváltságosak előjoga lehetett. Ez, a haladást lassító helyzet egyszeriben megváltozott, midőn a XV. század közepe felé rájöttek a könyvnyomtatás, vagy mint akkor mondták, a mesterséges írás titkára. E művelődési szempontból oly fontos találmány két első századának magyarországi állapotával foglalkozik a címben írt szép kiadvány, mely a tárgyra vonatkozó gazdag irodalom és a vele kapcsolatos illusztratív anyag felhasználásával a kérdésről igen jó összefoglaló képet nyújt.

Nem voltunk ugyan eddig sem teljesen tájékozatlanok ez irányban, mert a különböző nyomdatörténetek és könyvészeti egybeállítások elég részletes útbaigazítással szolgáltak, hiányzott azonban egy olyan áttekintés,

mely a legfontosabb adatok helyi és időrendi csoportosításával az érdeklődést rövid úton kielégítve, a szükséghez képest a további vizsgálódás forrásaira is rámutasson. E hiányon segít most Gulyás Pál nagybecsű munkája, amely tömör, de azért igen világos, kritikailag megalapozott ismertetését adja a tárgyával összefüggő kérdéseknek.

Művéből kitűnik, hogy a kutatás mai állása szerint — amint eddig is tudtuk —, a könyvnyomtatás valószínű feltalálója a mainzi származású Gutenberg János (1400—1468) volt, aki találmánya értékesítése céljából egy Fust János nevű aranyművessel szövetkezett s előbb kisebb terjedelmű szövegek sokszorosításával kísérletezett. Ezek közül az első ismert darab egy, az utolsó ítéletet gyöngé német versekben megéneklő egyleveles nyomtatvány, amely később egy Szibilla-könyv töredékeinek bizonyult. (1444—1445 táján.)

Nálunk Hollandiát, Spanyolországot, Angliát megelőzve 1472 vége felé keletkezett az első nyomda, melyet Karai László budai prépost költségén a római német nyomda munkásainak egyike, Hess András állított föl. Legelső terméke egy 69. kis ívrét-alakú iapra terjedő, címlap és lapszámozás nélküli, latin nyelvű magyar történeti mű, mely a tudományos köztudatban *Budai Krónika* (1473) néven ismeretes. Következtetés alapján sejthető, hogy kétszázhetvenöt példányban jelent meg; közülök a mai napig tíz darab maradt fenn. Ezenkívül a Hess-féle nyomdának még egy, de már keltezetlen termékét ismerjük: *Szent Vazul legendás könyvét.* Ebből csupán az az egyetlen példány került el az enyészetet, melyet a bécsi Nemzeti Könyvtár őriz.

A nyomda további sorsáról egészen kétségtelen adatunk nincs. Vannak ugyan, akik még egy-két sajtótermékről azt hiszik, hogy innen került ki, ez

a föltevés azonban nagyon ingatag alapú. Ép ily bizonytalan, hogy mikor és miért szűnt meg Hess András vállalkozása. A szerző szerint «dehet, hogy elemi csapás semmisítette meg az üzemet, de az is lehetséges, hogy a mester meghalt, vagy hogy pártolás híján kénytelen volt odébb állni». Bizonyos csak az, hogy 1480-ban a budai nyomda már nem működött. Részben ebből magyarázható, hogy az első magyarországi *Missale*, mely ez évben jelent meg, már Veronában hagyta el a sajtót. Ugyancsak külföldön, Augsburgban és Brünnben nyomtatták nyolc évvel később Turóczi János latin nyelvű történeti művét a *Chronica Hungarorum*-ot is. E munka mindkét kiadása fametszetekkel van díszítve; negyvennégy vezér és király arcképét közli. Jellemző azonban a XV. századi üzleti fogásokra, hogy «míg a brünni cég ehhez harmincnégy, addig az élelmesebb augsburgi nyomdász csak huszonnégy favészetet használt, s hogy leplezze a csalafintaságot, az arcképek hátterét az újabb használatkor lefaragtatta».

A Gulyástól közölt felsorolásból megállapítható, hogy bár az új találmány által kielégítésre váró könyvszükséglet már a mohácsi vész előtt is elég nagy volt, sajnos, hazai műintézet hiányában a nyomtatványok — még Mátyás király 1486-i törvénykönyve is — külföldön készültek. Pedig, amint ugyancsak Gulyás munkájának egyik fejezetéből (*Magyarországi könyvnyomtatók külföldön*) látni, magyar származású nyomdászok is akadtak már e korban, ezek azonban úgylátszik, itthon nem boldogultak s kénytelenek voltak idegen földön szerencsét próbálni.

A magyar nyelvű sajtótermékek kiadása akkor indul meg, amikor a reformáció szélesebb körök számára is hozzáférhetővé igyekszik tenni a bibliát s ezzel egyidejűleg a népoktatásra is nagyobb gondot fordít. Az e

célből szükséges könyvek eleinte Krakóban készültek Vietor Jeromos nyomdájában. Innen került ki 1527-ben az első két olyan tankönyv, melyeknek latin szövegével párhuzamosan már magyar nyelvű értelmezés is olvasható. Krakó mellett a magyar nyelvű könyvnyomtatás másik, de csekélyebb forgalmú központja Bécs volt. Pesti Gábor *Új Testamentom* fordítása — például — itt jelent meg 1536-ban.

A Mátyás korabeli nagyjelentőségű kezdeményezés hazánkban hosszú ideig nem talált követőre, míg végre 1529-ben egy *Trapoldner Lukács* nevű derék, erdélyi szász, a nagyszebeni nyomda felállításával megmutatta, hogy a szellemi termékek sokszorosítása itthon is elvégezhető. E nyomda valószínűleg a század egész folyamán üzemben állott, arra azonban nincs adatunk, hogy a német, latin és oláh nyelvűeken kívül magyar könyvet is hozott volna forgalomba.

A jól fölszerelt (görög betűkkel is rendelkező) *Honterus alapította brassói műhely* (1535—1594) sem nagyon erőltette meg magát e tekintetben, de ennek termékei közül az 1580 tájáról való s a British Múzeumban őrzött *Fontes vitae* (Az életnek kútfeje) c. «épületes» könyv mégis azt mutatja, hogy a nyomda nem szorított csak idegennyelvű kiadványokra.

Az Erdélyben lanyhán kezelt magyar könyv ügye a Dunántúl egyik gazdag főúrában, a nagyérdemű Nádasdy Tamásban lelt hatalmas pártfogóra. Ő rendeztette be vas megyei birtokán az *újszigeti nyomdát*, amely rövid fennállása alatt (1536?—1541) különösen Sylvester János bibliafordításának kiadásával (1541) tett nagy szolgálatot. A nyomda művezetője, az önérzetes Abádi Benedek is érezte szerepe fontosságát, mert a könyvhöz írt utószavában, bizonyos kellemetlen előzményekre célozva így mentegetőzik: «Ha valahol a nyomásban való vétekre találsz, abból én tüled bocsá-

natot kérek. Mert, hogy megértsed, ez könyvet nem én kezdettem el, hanem más, kit a jó úr sok ideig nagy költséggel itt tartott. És mikoron elkésve hozzáfogott volna, s látták volna, hogy az nehezen érhetne véget, úgy hívata engemet hozzája, hogy ez menél hamarabb az keresztyéneknek kezekbe juthatna... Azért mondám atyámfia, hogy ha én te reád való tekintetből ez munkát felvöttem, te is kevés vétket megengedj mostan és ez első munkánkat is (jó) néven vegyed. Ennek utána kegyiglen meglátod, hogy az kegyelmes Istennek akaratjából jobban hozzákészülök, hogy jó módon szolgálhassak az keresztyéneknek ezféle dologban...»

Mi lett az újszigei sajtó sorsa 1541 után, azt nem tudjuk. A fentebbi sorok írója, Abádi Benedek 1543-ban már a wittenbergi főiskola hallgatója, Sylvester János pedig, a nyomda szellemi irányítója, 1544-től a bécsi egyetem tanára, s így Nádasdy Tamás szép alapítása, megfelelő vezetők hiányában, valószínűleg megszüntette működését.

A magyar könyv ügye azonban nem sokáig maradt gondozatlan, mert a fokozódó kereslet kielégítéséről a század közepétől végéig most már egyre több vállalkozás igyekezett gondoskodni. Időrendben első közülük a Hoffgreff Györgytől alapított, majd Heltai Gáspárral közösen vezetett s ennek halála után az özvegytől és fiától folytatólag üzemben tartott *kolozsvári nyomda* (1550—1600). Heltai, mint az irodalmi szükségletek iránt fogékony egyéniség, kezdetben főképp saját vallásos tárgyú műveit és fordításait tette közzé, de hamarosan sorra kerültek más tartalmú tudományos és költői művek is. Így Tinódi Sebestyén verses *Crónicá*-ja (1554) és a *Crónica az magyaroknak dolgairól* (1575), melynek szövegét Bonfini és egyéb történetírók nyomán maga Heltai állította egybe «nem kicsiny

munkával». A Tinódi-kiadást nyomda-technikai szempontból az teszi különösen érdekessé, hogy huszonöt dallamot is közöl. A Hoffgreff—Heltai-féle nyomda teljesítő képességére s egyben kulturális fontosságára jellemző adat, hogy 1559—1575-ig, tehát mindössze tizenhat év alatt huszonnégy magyar, ugyanannyi latin és egy görög kiadványt termelt. Lapszám tekintetében azonban a magyar könyvek terjedelme jóval felülmúlja a latinokét.

Gulyás becses könyvének most megjelent első füzetében végül a *Huszár Gál-féle vándorsajtó* (1558—1572?) teljesítményeivel foglalkozik, nem melőzve itt sem a tárggyal kapcsolatos, de egyben a korviszonyokat is élesen megvilágító személyi mozzanatokat. A fentebbiek után az olvasó bizonyára nagy érdeklődéssel várja a folytatást, mert a jeles szerző nem csupán a hiteles adatok pontos megállapítására s a szöveghez tartozó képek jó kiválasztására fordított gondot, hanem arra is ügyelt, hogy előadását színessé, elevenné, egyszóval kellemes olvasmánygyá tegye. E cél szolgálatában állanak a tárgyi és kortörténeti szempontból jellemző idézetek, melyek közül egyik-másik ma is időszerű. Ilyen pl. Heltai Gáspárnak egy 1572-ből való keseregése a sajtóhibákról: «A könyvnyomtatás — írja Heltai — igen nehéz dolog. Ez okáért akár mint vigyázzon az ember, majd soha véték nélkül ki nem nyomhatni egy könyvet is...» Igen örömdetes volna, ha e nyomda-technikailag díszes kiállítású mű befejezése után az olvasó elavultnak érezné a XVI. századi szerző sóhajtatását.

Baros Gyula.

Móra László : Így jó. Egyszerű érzések, egyszerű szavú költője *Móra László*. Újabb kötetében már fejlettebb készséggel formálja verse gyöngéd érzéseit, amelyek «Csendországban jártában fiatal lelkét betöltik. «Az én világom, Egy marék álom, Vala-

hol túl az Óperenciákon, Három meleg szív, Enyémhez forrva, Életmezőkön, És csillagokba» — írja annyi elmúlt előd után ő is és ezzel meghatárolja költészetének kereteit is.

Sajnos, a szűk horizonton belül nem találunk rá a léleknek azokra a mély tárnáira, amelyek arra vallának, hogy a költő a még rejtett kincses-házat mégis csak fölfedi majd egyszer előttünk. Verseinek legtöbbször a kielégítetlenség érzését hagyja hátra az olvasóban, mert a mondanivalóiban seholsem érezzük az Ismeretlen, az Új Költővel való találkozás nagy-szerűségét, a spontaneitás habzó erejét, és mert úgy tetszik, mintha neki a vers csupán játékos alkalom volna a rímek kicsendítésére. Ez az utóbbi lehetőség különösen sokszor csábítja arra, hogy hézagtöltő sorokkal, fölösleges strófákkal legyen bőbeszédű. Hogy erre példát idézzek, ideírom «Magyar anyák» című versének két első strófáját:

Magyar anyák, magyar virágos ágak,
Köszöntöm asszonylelketek.
S míg morzsa, selymes rózsaszálak
Fonják át tiszta kebletek:
Megáldom csendben azt a házat,
Hol gőgicsel a kis gyerek.

Magyar anyák, virágos ágak,
Köszöntöm asszonyszívetek,
Amely fölött ott szundikálnak
A glóriázott kisdedek, —
S megáldom csendben azt a házat,
Hol gőgicsel a kisgyerek.

A szépen induló vers két strófája csak két eltérő sorban és a lélek meg a szív szavak fölcserélésében különbözik egymástól, de a második se nem mélyíti, se nem viszi előbbre az elsőben fölvetett gondolatot. Egyhelyben áll, mint az egész vers. (Csak úgy mellékesen még azt is idejegyzem, hogy a *morzsa* szó az első strófában sehogy sincs a helyén.)

Természetesen, vannak jobban sikerült, finom érzésekről tanuskodó poémái is, de az egész kötet mégis

arról tesz tanuságot, hogy a költő a minőség rovására a mennyiségre veti a súlyt.

Majthényi György.

Petur László : Várakozás. (A Bartha Miklós Társaság kiadása.) Még inkább csak a mutatósat, hangzatosat keresi e fiatal költő, akinek buzgólkodása így is tehetségre vall: sok versében akad figyelemreméltó töredék, friss nyom egészséges lírai hang és szín. «A sok cifraság között — keresem az élet — elrejtett, tiszta vonalát.»

Petur László témái: az emberek, akik egymás mellett idegenül járnak; a szavak, amelyek mögött «a megfoghatatlan, meztelen ember gunygyaszt». A halál: egy óriás, ki a város fölé hajolt. Az 1918-as forradalom: a «Gondolatért a Gondolatot» meggyalázó «bitang próféták» napja, a gyilkolások, a sortüzek rettenetével. S természetesen: a gyár, hol az új világok felé repítő, nagyszerű gép készül; az őrlő malom: a város, hol ember sikolt, arany gurul, szerelmet árulnak-vesznek... Ugyanily fiatalos neki-buzdulás jellemzi a másik ciklus verseit, amelyekben a költő tavasza «énekel», «kiált, sikolt». Persze, vannak bensőbb, lelkesebb felgyúlásai. Három-négy versében a mozdulat, az élmény öntudatosága mutatkozik. Néhány versének erotikája költőies, a sorai tiszták, virágszínbe öltözöttek. A szabadvers ritmuselemeit megérez-teti, kifejezőereje produktív és szabad.

Sajnos, mesterkéltég is akad, főleg a «Cintia-dalok» ily strófáiban: «Ölelő kígyót font nyakamba — a karod és hajamba — simogató kedvvel játszott az ujjad». Általában: Petur László verseiben még sok a hatáskeresés. Még a témáit sem találta-teremtette meg oly biztonságosan hogy egyénisége igazi kifejlődését és kifejeződését várhattuk volna. Az alkotás közélébe el-eljut olyankor is, ha stílusa áradozóvá, fellengzőssé vált, de kétségtelen, hogy líráját is az egyszerű-

sődés fogja meggyőzőbbé s elevenebbé tenni.

László István.

A magyar állami hadiárvagondozás tiz éve. Pettkó-Szandtner Aladár h. államtitkár szerkesztésében és a népjóléti minisztérium kiadásában a fenti címmel beszámoló jelent meg, amely az állami hadiárvagondozás tízéves történetét és az elért eredményeket ismerteti. A mozaikszerűen sorakozó cikkekből megtudjuk, hogy az állam százezernél is több hadiárva sorsáról gondoskodik és negyedfélezer gyermek kiképzését úgy irányítja, hogy gyakorlati pályákon és az értéktermelő gazdasági életben megállhassák a helyüket. Ma már olyan hadirokkantak gyermekeit is felveszik az intézetekbe, akiknek neveléséről, ellátásáról szülőik nem tudnak gondoskodni. A hadiárvákat a váci bőripari szakiskolában cipészeknek, szijgyártóknak, bőrdíszműveseknek és kertészeknek képzik ki. A székesfehérvári Vass József hadiárva-intézetben, amely évtizedes fennállása alatt országos hírre tett szert, még többféle ipari szakmában, Ikervárott kertészeknek képezik ki a növendékeket. Tokajban csipkeverő-, varró-, és 1927 óta hároméves háztartási tanfolyam van, amelyeken a leányárvákból ügyes, intelligens gazdaszonyokat és új típusú cselédeket nevelnek (Stütze der Hausfrau). A nyíregyházi Erzsébet árvaházban harminc leánykát szellemi pályákra készítenek elő, a gici háztartási leányhadiárvaházban pedig nemcsak a kertészke-dést, baromfityenésztést, hanem a művészi kéziszövést is megtanulják. A bábolnai és mezőhegyesi ménesekben lovászoknak, ménesvezetőknek, istálló-mestereknek képzik ki a hadiárvákat és ezeken kívül igen nagyszámú hadiárva részesül elemi, polgári, ipari, kereskedelmi és középiskolai, tanítói és tanítóképzői oktatásban, látogat főiskolákat, vagy kapott helyet külön-

féle gyógypedagógiai intézetekben, erdei iskolákban stb. A beszámoló adatai nyilvánvalóvá teszik, hogy az állam nem hanyagolja el a háború szegény kis kárvallottjainak sorsát és tehetségéhez képest azon van, hogy becsületes, istenfélő és munkás polgárokat neveljen belőlük. *M. Gy.*

Posta- és Táviró Évkönyv. (Szerkeszti dr. báró Szalay Gábor, a m. kir. posta vezérigazgatója. XXV. évf. Bp. 1930. Az Orsz. Postás Zene- és Kultúregyesület kiadása. 267 l. Melléklete: Személyzeti rész. 352 l.) Az átlagolvasó többnyire bizonyos idegenkedéssel veszi kezébe az olyan kiadványt, mely címe szerint egy különleges foglalkozási ág érdekeit látszik szolgálni. Valószínűleg így történt ez gyakran a Posta- és Táviró Évkönyvvel is. Akik azonban legyőzve pillanatnyi elfogultságukat végigolvasták a szóban forgó, ügyesen egybeállított, változatos tartalmú könyvet, hihetőleg szívesen vallják be, hogy kellemesen csalódtak. Ez az őszinteség itt nagyon is helyénvaló, mert a szakjellegű évkönyvek sorában ritkán akad olyan, amely annyira egyesítené az érdekkeltést a haszonnal, mint e kötet. Minden megvan benne, ami a nagy közönséget a posta, táviró és rádió jelenére s multjára vonatkozólag érdekelheti, de a jól tájékoztató, gyakorlati szempontból becses cikkek mellett számos, izléssel megírt verses és prózai szépirodalmi közlemény is van a könyvben.

Külön érdekessége a csinosan kiállított műnek, hogy a komoly hangot humorossal váltogató, szórakoztató darabok is egytől egyig postatisztviselők munkái. Megállapítható belőlük, hogy a magyar postaügy gondozói nemcsak kítűnő szakemberek, hanem az irodalmi műveltség iránt fogékony, lelkes tollforgatók is. Az érdekes könyv megérdemli, hogy minél szélesebb körben figyelemre méltassák. *A. B.*

Tudományos élet.

Könyv a magyar őstörténetről. — Szent Imre cluny-i szellem, Szent László ismeretlen legendája. — Erdélyi tudományos iratok.

A homályos és mégis oly vonzó magyar őstörténet egy új és korszakos munkával gyarapodott: megjelent a Magyar Tudományos Akadémia kiadásában Németh Gyula könyve, *A honfoglaló magyarság kialakulása*.

Ez a könyv újra azt bizonyítja, hogy a magyar őstörténethez igazán csak az orientalista nyúlhat, mert ott, ahol a történeti források hiányzanak vagy nagyon hiányosak, csak a nyelvészet segítheti tovább a kutatót. A budapesti egyetem kiváló orientalistájának sikerült is a nála megszkott szigorú nyelvészeti és filológiai módszer segítségével egészen új világításba helyezni a magyarság kialakulását s amit eddig nem reméltünk: pozitív adatokra és világos következtetésekre építenie oly korszakokban is, amelyekben idáig csak homályos feltevések kalauzolták a kutatást. A tapogatózások hosszú sorozata ér véget Németh Gyula könyvével; az összes eddig felmerült adatok megtalálják benne a maguk kritikai megvilágítását és szervesen illeszkednek egy teljes, összefüggő történeti képbe.

Legelőbb azt érteti meg a szerző, mi módon történt az euró-ázsiai síkságon egy-egy nomád nép kialakulása. Gyönyörűen mutatja meg, egy-egy ilyen törzsszervezet milyen laza keretek között jön létre, milyen könnyen nőhet nagy és félelmetes birodalomná és mily könnyen foszlik széjjel elemeire. A magyarság kialakulásában is többször találkozunk ilyen bomlási jelenségekkel, hiszen a magyarság egy ré-

sze a mai Baskardiába a *Magna Hungariába* (itt a *nagy* szó, mint az újabb kutatás megállapította *ósil*, *igazil* jelent) szakad, egy másik csoport pedig a besenyők támadása következtében keletre, Perzsia vidékére menekül és *szavardi* néven él tovább, mely név azonos a honfoglaló magyarok közt előforduló *Zuárd* személynévvel.

Igy került maga a kialakulófélben levő magyarság is az egymásután feltornyosuló és aztán újra szétbomló törzsszervezetek körébe. Így voltak a magyarok az onogur birodalom részei, melytől az *ungri* és evvel rokon európai nevéket nyerték, majd a *szabir* törzsalakulat hatáskörébe, melynek bizonyítéka a fent idézett töredékmagyarság, majd a *türkök* birodalmába, honnan a bizánci írók *türk* népneve származott, melyről Németh Gyula bebizonyítja, hogy nem etnikai elnevezés, mint eddig gondolták. A *kazár* birodalom közösségébe is belekerült a magyarság, nemkülönben a *hunnak* nevezett törzsszervezetbe, melynek már aztán mondai emlékei is vannak. (Persze nem szabad itt az egész hunkrónikára gondolnunk.)

Legszebb fejezete a könyvnek, melyben Németh Gyula a magyar törzsnemek alapján vázolja a magyarság kialakulását. A kialakulás magva a *magyar* (Megyer, Mogyeri) törzs, mely nevét nem valami Mogyer nevű híresebb vezértől nyerte, mint sokáig hitték: megfordítva a történelemben előforduló *Mugeris* vezér vette át a törzsnévet, mert Németh Gyula meggyőzően igazolja, hogy a törökségben törzsnemek személynevekből sohasem keletkeznek. A magyar név előtagja *magy* azonos avval a szóval, melyet

a vogulok sajátmaguk megjelölésére használnak, a szó második fele pedig a török *er, eri* «férfi» jelentésű szó. A *Nyék* törzs, mint ezt Németh kimutatja, valami később csatlakozó határőrző törzs neve (nyék = határ), ugyanilyen védőtörzset alkottak a történelmi időben csatlakozó kabarok (v. sz. a székelyek ősei). Kürtgyarmat, Tarján, Jenő, Kér tipikusan török törzsi nevek, Keszi pedig töredéket jelent s így a sorrendet is tekintetbe véve, joggal tekinthető az előbbi négy után csatlakozó néptöredéknek (a Kürtgyarmat név alatt egy kettős néptörzs neve rejlik). Végül Németh Gyula kimondja, hogy a magyarság egy nagy finn-ugor és 6—8 török törzs egyesüléséből keletkezett. Persze ez az összeolvadás nem egy bizonyos alkalommal, ünnepélyes keretek között történt; az Európában megjelenő magyarság törzsszervezete egy igen tarka, bonyolult processus eredménye, melynek egyes fázisai a kabar csatlakozás kivételével ismeretlenek.

Számos más részleteredménnyel lett még gazdagabb a magyar őstörténeti kutatás Németh Gyula kutatásai következtében. Így kétségtelenül megállapítja, hogy Árpád után a magyarok közt sokan még két nyelven beszéltek, a magyar mellett a bolgár-török nyelv is használatos volt; pl. egyszerre találjuk meg Árpád családjában a magyar Ézelő (inyenc) és az ugyanazt jelentő bolgár-török Jutocsa nevet. Roppant érdekes, amit a görög történetíróknak egy a VI. századra vonatkozó elbeszéléséről megállapít: az elbeszélésben előforduló hun királyokról sikerül neki valószínűvé tenni, hogy egyikükben *Gordasban* egy *Ugorda*, másikukban *Mougerisben* pedig egy *Mogyeri* nevű magyar vezér neve rejlik és a Kercset megtámadó hunok nem mások, mint a kaukázusi magyarok. Így hát már a VI. századra nyúlik vissza a magyarok első bizánci említése és ki tudja még a különféle

türk, szavir, bulgár, akacir és onogur nevek hányszor rejtenek *magyar* eseményeket: hiszen ezek a népnevek nem etnikai, hanem politikai egységeket jelentenek e korban s könnyen vándorolnak egy-egy törzsszervezet egyik tagjáról a másikra.

Kétségtelen, hogy a magyar őstörténetről ilyen módszeres, világos és amellet gazdag eredményű könyv még nem jelent meg. Reméljük tehát, hogy miután így, könyvformában, a nagyközönségnek is hozzáférhető alakban jelent meg, talán nem egy ábrándos vagy eszelős dilettáns turáni «őstörténész» lemond e könyv olvasása után arról, hogy képtelen fantazmagóriáival a közvélemény tisztánlátását tovább is zavarja. Viszont a közönség is, mely majd jobban látja, milyen módszerekkel lehet itt csak a kutatást előbbre vinni, talán mind jobban lenézi a tudomány avatatlan kontárjait.

A korábbi kutatáshoz képest Németh Gyula könyve nem jelent forradalmat: szerves, józan, leleményes egységbe foglalása és kiegészítése mindannak, amit a kutatás (Szinyei József, Munkácsi Bernát, Nagy Géza, Gombocz Zoltán, Zichy István, Moravcsik Gyula, Hóman Bálint stb.) régen s újabban összegyűjtött és sejteni engedett. Az ő műve olyan szintézis, melyben minden korábbi gondolat, ha helyes alapon állt, megtalálja a maga helyét: s e mellett az olvasó érzése az, hogy egy gyökeresen eredeti, termékenyen kritikai szellem alkotásába merült belé.

*

A számos Szent Imre-előadás közül magasan kiemelkedik tudományos fel fogásával Hóman Bálint előadása, melyet a Szent István-Akadémia ünnepi ülésén tartott. Hómannak sikerült újat mondani a magyar történelem e rokonszenves, de halovány vonásokban megőrzött alakjáról s főleg sikerült neki a mai szemmel oly súlyos

nak érzett történeti ellenmondást : a dinasztikus érdek és az aszketikus fogadalom közötti ellentétet megértetni. Hóman a kronológiából, Szt. Gellért és Szt. István életrajzi adataiból valószínűvé teszi, hogy Szent Istvánnak Imre nemcsak nem elsőszülöttje volt, hanem azt is, hogy az elsőszülött, kit talán Ottónak hívtak, csak később, serdülő ifjú korában halt meg. Így érthető, hogy a szentéletű Gizella királyné, ki szintén csak vallása érdekében mondott le korábbi szerzetesi fogadalmáról és ment hozzá a magyar fejedelemhez, Imre fiát szerzetesnek nevelte és Szent Gellért gondjaira bízta, hiszen családjában ez életszentség uralkodó eszmény volt és édes testvére Henrik is szűzi tisztasággal emelkedett a szentek sorába. Mikor aztán Imre egyedül maradt István fiai közül, elfogadta a trónöröklést, már csak azért is, nehogy az ország a pogány Vászoly kezére jusson. De megmaradt benne továbbra is szerzetesi életideálja, mely akkorában még nem állt éles ellentétben az udvari étellel, hiszen a fényes udvari élet még ekkorában Magyarországon ismeretlen volt. Gizella is legszívesebben veszp-rémi apácai körében időzött, szent tárgyak készítésével foglalkozva. Hóman ezután a többi történeti adatot veszi kritikai rostára és megállapítja, hogy Imre feleségének kilétéről semmi bizonyosat nem tudunk. Érdekesen vázolta még az Imre-kultusz árpád-kori történetét és hangsúlyozta, hogy Imre történeti jelentősége abban áll, hogy megszemélyesítője a harmadik nemzedéknek, mely Géza félkereszténysége és István kortársainak valóságos meggyőződésű, de politikai értékű megtérése után, a keresztény gondolatot önmagáért, a benne rejlő nagy eszményekért vallotta magáénak. Imre így lehet a mai nemzedék számára is aktuális a keresztény etikán alapuló életeszmény követésében, az önmegtagadásig menő kötelességteljesítésben.

Hóman előadásához mintegy a szellemi udvart egyik volt tanítványa, Galla Ferenc plébános rajzolta meg, a Szent István Akadémián minap bemutatott tanulmányában. A magyarok megtérésének és a cluny-i reformszellemnek összefüggéseit világította meg és részleteiben is igazolta azt a tételt, hogy minden, ami a magyarság megtérését elősegítette, valami módon a cluny-i nagy keresztény renaissance-szal függ össze. Ebben a szemlemben nevelkedett már Guibert apát, ki Gembloux mellett elsőnek kísérelte meg a Flandriát pusztító magyarok megtérítését, legendája szerint némi sikerrel. De Pilgrim passauai püspök is, kiről a magyar történetírók aránylag kedvezőtlen képet szeretnek festeni, tulajdonképpen nagystílű, szentéletű egyházfőedelem volt, ki temérdek káptalant, iskolát, kolostort alapít s kit kortársai szentnek tartanak. Ő a cluny-i eszmény *apostoli feladatát* valósította meg életében. Viszont Szent Wolfgang, ki a magyarok térítésére indul, eredetileg a cluny-i kolostorideálnak, az önsanyargatásnak akarta szentelni életét. Majd mint regensburgi püspök Cluny-hez igazodva charitatív társulatokat alapít, behozza az «éjjeli csendet». Ő neveli Gizellát és testvérét Szent Henriket az aszketikus életideálra és neveltjével Magyarországra importálja a clunyi aszketizmust. István mesteréről, prágai Szent Adalbertől köztudomású, hogy szintén a cluny-i szellem hatása alatt lesz térítővé és szomjuhozza a mártíromságot, mely a poroszok között el is éri. A magyar Szent Mórról tudjuk, hogy szerette az éjjeli zsolozsmákat és bevezette az éjjeli csendtartást, melyet Cluny előírt. Szent Gellértről is feljegyezte a legenda, hogy éjjel felkél, imádkozik és a zsolozsmákat könnyezve olvassa. Ez a «könynyező» olvasás is Cluny nyomán terjed el mindenütt Európában. Ugyanígy a Szent Szűz tisztelete is : Szent

Imre, Gellért tanítványa Mária oltárán teszi le fogadalmát és benne is környezetének, családjának szent, askétikus lelkisége nyilatkozik meg. István is a Szent Szűznek ajánlja fel országát.

Azok, akik a szellemtörténeti módszert megmosolyogják, itt is láthatják, hogy a történelmi adatok csodálatos egységbe sorakoznak, mihelyt sikerül az általános, a kort átszellemezítő eszményre rámutatni.

*

Szent László király ismerellen legendája című tanulmányában Lukcsics Pál egy már eddig is ismert, de még eléggé nem méltatott vatikáni kézirat fontosságára hívja fel a figyelmet. Ez a vatikáni kézirat tulajdonképpen egy miniatűrgyűjtemény, melyben sok más szent életével együtt Szent Imre, Szent Gellért és Szent László legendáját is megtaláljuk — képekben. De míg a két első szent képei már ismert legenda-változatokat illusztrálnak, a Szent Lászlót ábrázoló képek egy olyan legendára támaszkodnak, mely mind-egyedül ismert, de melynek hatását krónikáinkban is megtaláljuk. Különösen kidomborodhatott e legendában Szent László ördögűző szerepe, melyre Lukcsics megállapítása szerint csak a dubnici krónikában történik halvány célzás. Az érdekes tanulmány függelékében még két XIII. századi magyarországi szentbeszédet is közöl a szerző, melynek egyikét valószínűleg Benedek váradi püspök mondotta el Szent László városában Szent Lászlóról.

*

Néhány okos tanulmányt kaptunk Erdélyből. Boros Fortunát, az Erdélyi Katolikus Akadémián tartott felolvasásában az erdélyi katolicizmus jogi helyzetének történetét vázolja, igen szépen mutatva ki, hogy a fejedelmek alatt bizony Erdély nem volt a vallás-szabadság hazája, mert hiszen a románoknak püspökük is volt, ők azonban se

nem választhattak, se nem kaphattak püspököt. A vikáriusok alatt pedig a kapcsolat a nép és a Szentszék között nagyon meglazult s a hitélet veszedelmes ingadozásoknak volt kitéve. A székelyföldi katolicizmus aztán megteremtette magának sajátos szervét, az autonóm katolikus státust, mellyel az erdélyi katolikus lakosság hiányzó hierarchiáját igyekezett pótolni s mely mind a mai napig megmaradt az erdélyi katolikus hitélet kerete gyanánt. Egy másik tanulmányban Kántor Lajos az Erdélyi Múzeum-Egyesület problémáit világítja meg s rövid történeti bevezetés után részletesen ismerteti azt a küzdelmet, melyet az erdélyi magyarság folytat a régi gyűjteményekben, alapítványokban gazdag egyesület magyar jellegének fenntartásáért a román hatóságokkal, melyek román tagbelépésekkel, irredenta vádakkal, jogsértésekkel igyekeznek terrorizálni a magára maradt szegény erdélyi magyar társadalmat. György Lajos néhány XIX. század elejéről származó francia-magyar regényfordítást állít, igen helyesen, a XVIII. század végi francia hellénizmus folyamatába (*A francia hellénizmus hullámai az erdélyi magyar szellemi életben.*) Az erdélyi magyarságot is elragadta, mint a franciákat, Barthélemy abbé Anarcharsisa, Lantier Antenorja és az antik világnak több más hasonló regényben feltárt képe.

Ezt a klasszikus archeológiai és történeti lelkesedést nálunk a nemzeti romantizmus lohasztja le; Kazinczy nemzedékének klasszikus eszményeit a magyar történelmi múlt emlékei teljesen elfeledtetik.

Eckhardt Sándor.

Színházi szemle.

Költői művek «alkalmi»-ságában mi pejorativ árnyalatot világért sem érünk. Mikor a multnak valamely ki-magasló alakjára — habár csak a kerekszám esetlegességéből is — a

figyelem ráterelődik, akárhányszor kitűnő írókat is kitűnő művekre ihlet a «vevőbe» került téma, melyre esetleg tehetségüknek legsajátabb színei bomlanak ki s legtisztább hangjai szabadulnak fel.

Árpád-házi Szent Imre herceg ünnepe az alkalmi «téma» szokatlanul nagy mozgalmasságot teremtett irodalmunk valamennyi ágában, pedig éppen itt nyilvánvaló volt, hogy ehhez a merőben legendai természetű költői anyaghoz jóformán csakis legendai eszközökkel lehet közeledni, ezenfelül legfeljebb a líra szárnyalhat körülötte. De már szűkös epikumából igazibb elbeszélő műre való alap is alig futja, drámai mozzanat meg éppen semmi nem kínálkozik benne.

Kállay Miklós mégis színpadi játék középpontjába állította **A lilimos királyfi** alakját. Vállalkozása nyilván összefügg a Nemzeti Színháznak azzal a méltánylandó szándékával, hogy az országos ünnepéstől távol ő se maradjon. Kállayban meg is van hozzá az írói izlés, a stílusismeret, hogy a színház törekvését olyan munkával támogassa, aminőt ebből a materiából színpadon egyáltalán várni lehetett. Erős feszültségű drámára nem is gondolt, művét legendának nevezte, érezvén, hogyha egyáltalában: Imre királyfi középponti helyét abban csakis ekként biztosíthatja. A legenda az álomszerűség, a lírai kitárulás, az extázis birodalma: ebben Imre alakja valóban gyújtópontba kerülhet; a dráma realitásában legfeljebb áldozati bárány lehetne, küzdelmek mártírja éppen nem.

Csakhogy a tiszta legendai feldolgozásra sem bírta magát rászanni, gondoljuk is, hogy miért: az Imre-legendában még a pusztán eseményes fordulat is vajmi kevés, ennyiből legfeljebb néhány szublimált felfogású színpadi kép volna remélhető s az egész könnyen a jólismert, bántóan üres színpadi apotheózisba torkollott

volna. Kállay a legenda lilimát beleültette a történeti dráma realitásának talajába. Hanem — kivált a mű elején meg a kibontakozás felé is (azt mondhatnám: valahányszor a trónutódlás kérdése szóba kerül) — ezzel valamelyest meg is bontja a stílus egységét. Amikor a színpadon politizálnak, faji és állami érdekeket emlegetnek, kész a veszedelem, hogy érdeklődésünk reflektora Imréről a vázlatosabb rajzuk ellenére is hűs- hatásúbb alakok valamelyikére sikklik. Előbb István király s Vazul szembenállása köt le, majd meg azt érezzük, hogy talán Péter sötét figurája volna legalkalmasabb arra, hogy drámai akció középpontjába állíttassék, bár igaz az is, hogy ez esetben afféle III. Richard-kópia válhatnék belőle. Mindezek a bökkenők úntig ismeretesek valamennyi próbálkozásból, mely Szent István korából és személye körül kívánt drámai anyagot kihasítani. Dobsa Lajos színműve (*István, az első magyar király*), mit a Nemzeti Színház alig egy évtizede felújított s amelyben Imre alakja is megjelenik édesatyjának politikai gondoljaiban (mert István tragikumáról — Salamon Ferenc nagyon helytálló észrevétele szerint — beszélni sem lehet): eléggé megmutatta az egész téma-szövedék drámai nagy nehézségeit, sőt alkalmatlanságát. Kállay műve «állami» mozzanataiban sokszor emlékeztet a Dobsáéra, de ezekkel a mozzanatokkal elődjénél többre ő sem igen boldogul.

Felfogása költőibbé, hangja egyénibbé mindig a legendaibb beállítású részekben válik. Itt legfeljebb az esztendeje bemutatott Max Mell-féle *Krisztus követésé*-vel tart némi rokonságot, kivált abban, hogy hősében ő is a krisztusi ideállal való teljes egybeolvadást, sőt azonosulást állítja előtérbe (a megbocsátást, a bűnösökért való könyörgést stb.); mindez különben magából a tárgyból is mintegy önként adódik.

Az «égi és földi szerelem» motivumát Kállay úgy kívánja témájából kisarjasztani, hogy egy kétarcú nőalakot teremt Imréje mellé, illetőleg hogy ennek sorsában ugyanazzal a női arccal tükrözteti a szüzi tisztaságnak s az érzéki csábításnak szerepét. Ebben van valami kimódoltság, az írói számítás itt egy kissé megbontja a legenda keresetlenségét s amikor az erdei mirákulum-jelenetben a csókéhes pogány sámán-leányt végül is Szűzanya-látomásul pillantjuk meg: a szálak valamelyest össze is kuszálnak, az egész transzfiguráció valami kelletlen teatrális ízt kap.

Igen jó leleménye azonban Kállaynak az, hogy hőse halálára nézve eltér a vadászszerencsétlenség krónikai hagyományától s hogy a szentéletű ifjút nála a Thonuzóba-ivadék Urkundnak Vazul ellen rántott töre sebi halálra; az önfeláldozásnak ez az utolsó mozzanata kihangzásában költői végét szakasztja ennek a passzivitás hősieségében tündöklő életnek.

A Nemzeti Színház ragyogó színpadot, jeles közreműködőket és őszinte odaadást bocsátott a szerző szolgálatára. Egy fiatal ösztöndíjas tag, Perényi László állította elének a lilios mos herceg alakját, szemnek is, léleknek is megkapó hitellel. Ennek az ifjúnak igen kedvező külső adományai vannak, sudár és jóarányú testalkata, nemes arcvonásai, beszédes tekintete és kellemes orgánuma. Ez utóbbi még némi csiszolásra szorul s különösen a szájmozgatásnak bizonyos feszessége és erőszakossága kíván fegyelmező ellenőrzést. De a fiatal művész bemutatkozása tagadhatatlan rokonszenvet kelt s komoly várakozást ébreszthet. Kürti József Szent Istvánja kellőképp megéretteti az emberi s uralkodói nagyságot. Hettyey Aranka Gizella királynénak a szerzőtől is vázlatosan rajzolt alakját megfelelően bizonytalanságba meríti. Jól végig gondolt s művészi mérséklettel

megoldott alakítás a Mihályfi Béla Vazulja. Tőkés Anna Iléna-Enese ketős alakját szép külsővel s néhány finoman akcentuált mondattal közvetítette; csak a sátorjelenetben tévedt egy kissé a színpadi konvenciókba. Sugár jól eltalálta, itt-ott talán túlozta is a táltos-figura fantasztikumát. Lehotay Gellért püspöke szép megjelenésével hatott, Vazul «békétlen»-ei sorából pedig különösen Bodnár Jenő markáns, Petur-indulatú figurája emelkedett ki.

Szépen és finom alkalmazkodással simult a mű hangulatához Lavotta Rezső karnagy jeles stílerzékű, bensősége áhítható kísérőzenéje.

*

A Kamara Színház évad végén megint angol felújítással állt elő: ezúttal a Somló-korszak derekán bemutatott s Lánczy Ilkával huzamosabban műsoron maradt, negyedszázados Jerome K. Jerome-vígjáték sűgőpéldányáról fűtták le az idők porát. De ez a maga idején is inkább csak felszínes sikert elért **Miss Hobbs** azóta bizony reménytelenül meghervadt. A suffragette-világ szőlította életre ezt a kései «makrancos hölgy»-utóregést, csak-hogy ez a huszonöt esztendeje volt világ tőlünk ma távolabb áll, mint a halhatatlan morcos Katának negyedszáz éves története; ez már a kópiák örök sorsa, eredetijökhöz viszonyítva.

Miért támasztották fel? Talán két okból is. Először: még betöltetlenül állt néhány bérleti este; másodsor pedig: az évad folyamán könnyelműen és méltatlanul mellőzött Várad Arankát is legalább még egyszer — ha mindjárt ily meglehetősen tessék-lássék módon is — szóhoz illett juttatni. Nem így illett volna. Egyéniségéhez sem vág ez a szerep, benne legfeljebb egy-két olyan mozzanatot talált, mellyel emlékeztetőt adhatott arra: minő elsőrangú képességei van-

vak — más téren. A többi közreműködők sem túlságosan kíváncsok az azokból a konvencióból, amikhez különben a darab szerzője is elszántan ragaszkodik. Még az Uray Tivadar kedves fürgesége hozott a színpadra leginkább némi élénkséget s mint mindig: ezúttal is megtette a magáét a Kiss Irén szeretetreméltó realizmusa. Megfelelő helyre állítottak két kezdő tagot is: Cserépyt, ki a sancta simplicitásnak többnyire jóízű ábrázolója, meg a bájos megjelenésű Eöry Katót, ki minden naiva-cukrosság nélkül is kedves és természetes bír lenni.

*

A Vígyszínház — mielőtt zeneszámokkal mentetett s drámai művészeinek könyörtelen megénekeltetésével súlyosbított «nyári» újdonságaira áttért volna — még egy francia vígjátékot mutatott be, a mai viszonyokhoz képest meglehetősen sikerrel, Jacques Deval *Etienne*-jét, mely a magyar fordításban a darab egyik fordulatából merített, de egyébként egész stílusától elütő, olcsón romantikus **Az ifjú pásztor** címet kapta. Deval valahol a színdarabkészítő s az író határmezsgyéjén áll, amabból — sajnos — épen ebben a mostani művében nagyobb adag jelentkezik, mint az íróból, kit pár éve — szintén a Vígyszínházban — előadott vígjátékában, az *Őnagysága őrangyalá*-ban sokkal inkább észre lehetett venni.

Etienne-jében a kamasz fiú rajzát adja, kiben egy léha és «jó pipa» atyának meg egy meglelelkű, megadó édesanyának öröksége kavargó a pubertás vörös kódében furcsára-ferdére torzulva. Tagadhatatlan, hogy Devalnak van megfigyelése, az igazi hangra is nem egyszer ráhibáz — de mindez nála csak oly mértékben jut szóhoz, amennyire a színdarab-szakíró erre időt és teret enged. Mert a banális «téma»-ról a világerő le nem mondana. A «bonyodalom»-hoz felvonultatja a

halálosan elcsépett külföldi «démont», ki a férfiak közt előnyomultában gyalogutat nyit, visszafordultában szekérutat vág, ki megbolondítja az apát, felavatja a fiút s végül odébb áll egy harmadikkal. Az apa (mily régi ismerősünk ő is) felelőtlenül evickél a nevelői pózok s a férji neveletlenkedések közt, az anya «megért és megbocsát»... és így tovább. Minden ily vonatkozásában a darab tisztára színpadi «mache», s inkább az a meglepő, hogy a ríktó masztiksszal mereven bevont arcon egy-egy percre mégis megjelenik az életnek legalább átfutó (s még így is nem egyszer meghökentető) illúziója.

Az előadásban nem volt igazi stílus-egység. Etienne figurájában egy eddig ismeretlen ifjú színész, Csók István, mutatkozott be, figyelemre méltóan. A kamasz-szögleteséget jól reprezentálta, egy-két benső hanggal is meglepett, egész diák-mivolta igen elfogadható volt, ha mindjárt talán inkább egy kissé — Pistául is, semmint Etienne-ül. Az anya szerepében Varsányi Irén nagy művésze — kallódott. Mert a Vígyszínházat is csodálatosképen hasztalanul figyelmezteti váltig a kritika, hogy solitaire gyémántját időnként csakugyan aranyfoglatban illetnék felmutatnia; ez a mostani feladata épen nem arany, csak afféle «goldin». Hegedüs Gyula egy lépéssel sem fáradt a maga rutinján túl; «remek figura» — mondják ilyenkor a nézőtér naivabbjai, szerintünk remekelni csak valamelyest több elmélyedéssel, a színészi fantázia valószínűbb kigyulásával lehet. Rajnay pedig hovatovább többre látszik becsülni azt, hogy színreléptekor tapssal fogadja a galéria, semmint, hogy távozásakor tapssal kísérje a kritika.

*

Alapi Nándor jónévű stagione-társulata, az **Országos Kamaraszínház**, ez évben is — immár harmadizben —

ellátogatott a fővárosba, hogy legutóbbi színi évadjának eredményét néhány estén át bemutassa. Vendégjátékuk most rövidebb volt, mint eddigé, műsoruknak csak három újabb darabját játszották el, egy olasz, egy francia meg egy magyar színművet.

Pirandello *Tutto per bene*-jét Fáy E. Béla fordításában *Minden jóra fordul* címmel Budapesten most adták először. Igazán szólva, nem csodálkozunk rajta, hogy színházaink, melyek a mindig érdekes, de alapjában ezoterikus olasz írón amúgy sem túlságosan kapnak, ezt a darabját műsorra mindmáig nem tűzték. A figyelmet nagyon leköti, fantáziánkat is megmozgatja, de van benne valami bántó körmondfonság, a «tragikomédiának» valami nagyon is józan kiszámítása. Tételt szolgál ez is, Pirandello egyik legismertebb tételét, azt, hogy: egymást csak látszatokon át ismerjük, ragaszkodásunk, megvetésünk, minden csak a látszatnak szól, félrevezettségünk erősebb lehet minden vérségi kapcsolatnál. Szinte matematikai könnytelenséggel bizonygatja ezt a tételt két egész felvonáson át, mígnem a harmadikban «minden jóra fordul», a véletlenül kipattant igazság győzedelmeskedik, noha Pirandellónál az efféle «jó vég»-nek mindig van egy kis ironikus mellékíze. Megoldását nemcsak megnyugtatónak nem érezzük, hanem megoldásnak is alig: darabjai is jobbára addig érdekelnek igazán, amíg megoldhatatlannak érezzük őket, a kibontakozás nála nem könnyebbüléssel jár, inkább kiábrándulással; ez a műve is ilyen kiábrándítóan «fordul jóra».

Szerepei — mint a Pirandello-szerepek általában — főleg dialektikaiak. Alapi művészársulatának e téren kezdettől fogva van egy nagy erőssége: ő maga. Finom beszédtechnikáját, intellektuális erejét most is élvezték, egyéniségének lágyága is

jól vág ehhez a mártir-szerephez. De az együttes többi tagjai jóval gyöngébb összejátékot produkáltak, mint korábbi Pirandello-előadásukban, az *Öltöztesük fel a mezeleneket*-ben. Az új drámai hősnő, Hubay Klára játéka ebben a darabban helyel-közzel tehetőségre vall, de kiegyenlítően; az anyaszínésznő: Mihályi Mária — ki az elmúlt években épen egy Pirandello-alakítással tűnt fel — itt kissé rikító eszközökkel dolgozik, a férfiak pedig: Jákó Pál, Petó Zoltán, Bánhid László beszédben is, mozgásban is (főleg mozgásban!) erősen vidékiesek. Olasz kiejtésükre is gondot kellene valakinek fordítania, hogy fülünket a Perudzsia, Bondzsioni gróf stb. felesleges i-jei meg ne bökjék.

A francia újdonság Paul Géraldy *Róbert és Marianne*-ja volt. A kissé vértelen, de tagadhatatlanul finom írónak ezt a művét Kosztolányi Dezső fordította le már régebben, gazdag árnyalású, graciózus nyelven, de magyarul Budapesten még nem játszották, csak egy bécsi társulat mutatta be a Vígsházban.

Technikájában (azt is mondhatnám: technikátlanságában) ez a mű közelebbi rokona a *Szeretni...*-nek, mint teszem az *Ezüstakodaom*-nak. Jóformán egy három felvonásra tagolt dialógus az egész, beszédvariációk a szerelem témája körül, azzal a kihangzással, hogy a megpróbáltatás az igazi szerelemnek is próbája. Nem új az igazság, nem újabb a bizonyítása sem, de a részletekben sok a bensőség és lélektani finomság.

A szerelmi életrajz két hőst Alapi és Hubay Klára keltette életre. Amaz most is mestere volt a szónak s adós a szók érzelmi termőtalajának megmutatásával sem maradt. Csak sokat hangoztatott vállalkozói energiáját nem igen hihettük el, ehhez képest túlságosan puha férfit rajzolt. Hubay Klára Marianne-ja szép jövővel biztató alakítás. Még sokat kell tanulnia,

de — ami a legfontosabb — az elmélyedés ösztöne megvan benne, megvan a pillanatok biztossága is, modulatetechnikája még fejlesztésre szorul, a kézfátéka máris kifejező s az a tekintete is. Beszédjében van valami melancholikus árnyalat, némi fáradt vonatottsággal indítja útjukat a mondatokat, ez bizonyos egyéni varázst adott Marianne-jának, csak ügyelnie kell, hogy monotóniába ne menjen át. Mihályi Mária finom szavú, meleg érzésű anya-alakítása is rászolgál az elismerésre, amiből a többi közreműködőnek még szűkösen sem igen jutathatunk.

A harmadik, «hazai» estén Ujházy Györgynek esztendeje a Magyar Színházban bemutatott vígjátékát, *A Belezna asszonyok*-at játszották. Akkor a parádés szereposztás (Berky Lili, Hegedüs, Kiss Ferenc, stb.) nagyot lendített a darabon, melyben fiatalos kedvesség takargatja a kezdő naivságát, — ha az előadás kitűnő. Alapi gárdája nehezen állta az összehasonlítást. A rendezés szabadjára engedte a túlzó hajlamot, bohózi aláhúzásokkal dolgozott, mosoly helyett hahotára pályázott. Még Miske volt a legmértéktartóbb. Őt a korábbi alkalmakkor a társulat egyik legfőbb erőségének ismertük meg, kár, hogy ezúttal ez egy alakításán kívül szóhoz sem jutott. Ugyanez áll Gyarmathy Anikóra is, ki tavaly több ízben is komoly figyelmet keltett. Most egyetlen, lényéhez sehogy sem találó feladatban láttuk, mely könnyed játékosságot kívánna, ép azt a vonást, mely egyéniségétől — úgy tetszik — merőben idegen.

Kritikai észrevételeink lehetnek Alapi munkájának eredményei felől, nyíltan elő is álltunk velük. De lelkes erőfeszítése, műsorának gazdagítására s emelésére irányuló lankadatlan törekvése becslést és szeretetet érdemel. Amit harmadéve vállalt, amellet hitelt és odaadással kitart most is, midőn

derék vándorcsapatával e fővárosi látogatása során harmadfélezedrek előadásuk küszöbére érkezett.

Rédey Tivadar.

Képzőművészeti szemle.

Az Iparművészeti Múzeum régi egyházművészeti kiállítása.

Néhány évtized óta sokat hallani a múzeumok elnéptelenedéséről. A háború nyomán felburjánzott absztrakt irányzatok szószerűen többször megkongatták a harangot a múzeumok fölött. Szerintük a modern embert, akinek sorsa a gépekkel egyre szorosabbra fűződik, nem érdekli, nem érdekelheti a régi, elsüllyedt korok emlékeit őrző gyűjtemény. Azt mondják, a mai ember minden idegszálával annyira benne él korában, hogy nem ér rá hátrafelé tekintetni. Ezek az állítások az első pillanatban valószínűnek tűnnek. Tény az, hogy az élet irama meggyorsult, a megélhetés gondjai barázdákat rónak az arcokra. A tegnap művészete elvesztette kontaktusát a régi korokkal, nem azokból fejlődött, hanem absztrakt spekulációkból. A világháború óta a közönség érdeklődését a politika eseményei rendkívüli erővel foglalkoztatják, hiszen mindenki a saját bőrén érzi a változások elementáris hatását. Mindezek a tények arra vallanak, hogy a régi művészet iránti érdeklődés, a történelmi kultúrák szeretete elhalványul az emberiségben.

Bármily mostohák is a körülmények, a múzeumokat nem kell féltetni. A statisztika adatai arra vallanak, hogy a közönség érdeklődése a régi műtárgyak iránt nemcsak hogy nem lanyhult, hanem emelkedőben van. Az Olaszországot megjárt utasok bizonyára emlékeznek a vatikáni gyűjtemények vagy a firenzei Uffizi szédületes forgalmára. Szemtanúk állítják, hogy a tavasszal rendezett londoni olasz kiállítás termei az első naptól

kezdve az utolsóig zsúfolt villamoshoz hasonlítottak. Az érdeklődés éber voltát bizonyíthatják még a nagy nemzetközi aukciók s az a mindennél beszédesebb tény, hogy a történeti kultúrával alig rendelkező Amerika lázas szenvedéllyel gyűjti Európa és Keletázsia régi műtárgyait.

Az idei Szent Imre-ünnepségek programjába az Iparművészeti Múzeum is bekapcsolódott a régi egyházművészet emlékeinek bemutatásával. Ez a kiállítás messze kimagaslik az utolsó évtized művészeti eseményei közül s kétségtelenül a leggazdagabb, legértelmesebb kiállítás, amely a háború óta a magyar közönség elé került. A múzeum vezetősége, ami az anyag megválasztását illeti, bizonyos mértékig kénytelen volt megalkudni. Szent Imrét, az Árpádház virágát, legmértöbbben az Árpádkor emlékeinek bemutatásával lehetett volna megünnepelni. Ezeket az emlékeket azonban legnagyobb részben a külföldi múzeumok és kincstárak őrzik s ideiglenes hazahozataluk leküzdhetetlen akadályokba ütközött volna. A szent királyfi emlékének a múzeum egyházművészeti tárgyak összegyűjtésével hódolt. Ezek a műkincsek részben magyar tárgyak, részben külföldiek. Az előbbieket legnagyobb része az egyházi kincstárakból és a múzeumokból került elő, az utóbbiak java magánosok gyűjteményeiből. Jelentőség és érték szempontjából messze kimagaslanak a magyar tárgyak. Gazdag sorozatokban elevenedik meg a magyar szobrászat, ötvösség, miniatürfestés és textilművesség. Kár, hogy a régi magyar vallásos festészet nem kapott helyet, egy-két szebb emléke — Kolozsvári Tamás kálváriája vagy MS mester képei — nagyon hiányzik a gótikus ízlésű tárgyak közül.

A magyar anyag legfőbb dísze az ötvösművek páratlanul gazdag sorozata. Műtörténetünk már régóta hirdeti, hogy a régi hazai művészet «nem-

zeti mesterségünkben» az ötvösségben kulminált. Ha más műfajokban is alkotott a magyar tehetség nemzetközi mértékkel mérhető, azok az emlékek az évszázados dűlás és pusztulás után csaknem izoláltak egymástól. Ezzel szemben az ötvöstárgyakon a fejlődés megszakítás nélkül végigkísérhető, közöttük tucatjával akadnak oly művek, amelyekben a magyar ízlés és lelemény páratlant alkotott. A sort egy kisméretű aranyozott rézkehely nyitja meg, amelyet a sopronmegyei Petőházán ástak ki, onnan került a soproni múzeumba. Gombjára vésett felirat szerint bizonyos *Cundpald* ötvös készítette. Ez a kehely már régebb idő óta ismeretes az irodalomban, többször összehasonlították a kremsmünsteri apátságban őrzött úgynevezett Tassilo-kehellyel. Ez az analógia s azonkívül a kupán látható vésett szíjfonatos díszítés korát is meghatározná, általában azt tartják, hogy a VIII. században készült és frank eredetű. Kialakulatlan tagolása és díszítése bizonyossá teszi, hogy még a román stílus előtti kor emléke, azt azonban nem látjuk bizonyítottnak, hogy pont a VIII. századból való, származhat előbből vagy későbből, akár Szent István korából is.

Az árpádházi királyok korának ötvösművészetét a kalocsai főpapi sírból előkerült tárgyak és néhány kis kereszt képviseli a kiállításon. A kalocsai tárgyakat egy ideig Asztrik püspökkel hozták kapcsolatba, a kutatás mai állása szerint későbből, a XII. századból valók. Mindkét kalocsai ötvösmű rendkívül jelentékeny. Az egyik egy aranyozott ezüst pásztorbot, amelynek kampója oroszlánfejben végződik s hajdan rekeszesen foglalt ékkövekkel volt díszítve. Formája nemes, arányai finomak, kis mérete ellenére is monumentális. Gyengébb kivitelű a kis ezüstkehely, melyet ugyanabban a sírban találtak.

Széles, félgömbalakú kupája és nyomott arányai szinte sugározzák a román stílust. Egyetlen díszítése a gombja alatt és felett körülfutó sodrott ezüstszal. A hozzátartozó tányérkán az áldást osztó isteni kéz (dextera domini) látható, mint egy hasonló cividalei kelyhen. A románkori kereszték szép sorozatából meg lehet említeni a Székesfehérvári Múzeum körmeneti keresztjét, az esztergomi kincstár nagy Krisztus-corpustát s néhány korai zománcos emléket, amelyekre a limogesi zománcművesség hatott. Ezeknek a magyar földben talált keresztkek zománcos díszítése hihetőleg hazai mesterekre vezethető vissza, erre mutat zománcosásuknak a limogesisal szemben kezdetlegesebb módja.

Az Anjou-kori ötvösséget pompázó fejlettségben mutatja az ujlaki kehely, amelyet a budavári koronázótemplom őriz. Kupája, mint a XIV. századi kelyheké általában, tölcseralakú. Szerkezete rendkívül egyszerű, arányai megkapóak. Talpát négy kerek domborműves medaillon díszíti, amelyen Jézus életéből vett jelenetek sorakoznak, ezek a kis ábrázolatok mester kezére vallanak. Ugyanebből a korból való a Nemzeti Múzeum egyik szintén kiállított kelyhe, amelynek formaadása azonban jóval primitívebb.

Az Anjou-korral kezdődik ötvösművészetünk fénykora, amely egészen a mohácsi vészig tart. Emlékei között Zsigmond király uralkodásának idejéből legnevezetesebb Szent László király sodronyzománcos fejerekljetartója, amelyet a győri székesegyház engedett át a kiállítás tartalmára. A szent király monumentális ötvösszobra, mint a kutatás megállapította, 1408 körül Nagyváradon készült. Nevezetes azért, mert rajta látható elsősíben a nemzeti technikává váló sodronyzománcosítás, de nevezetes azért is, mert a figurális gótikus ötvösségnek arányaiban és kvalitásá-

ban párját ritkító remeke. Az arc szigorú és ünnepélyes vonásaiból arra következettek, hogy a herma a Kolozsvári-testvérek nagyváradi királyszobra nyomán készült: szigorú tekintete arra vallana, hogy a bárdját emelő szent király szobrának arcvonásait őrizte meg. Ez az elmélet valószínűleg nem állja meg a helyét, a fejerekljetartók hieratikusan merev arc kifejezése az ábrázolt szent felsőbbrendűséget akarja bebizonyítani s a győri herma az elpusztult nagyváradi lovasszobortól alighanem függetlenül készült.

A sodronyzománc-technika pompázó művekben él tovább. A kiállítás tucatjával mutatja be szebbnél szebb emlékeit. A legszebb közöttük az esztergomi kincstár páratlan darabja, az úgynevezett Súly-kehely, amely a XV. század közepéről való. A néző nem tudja, ha ezzel az óriási méretű kehellyel kerül szembe, mit csodáljon inkább, kábító anyagpompáját, gazdag díszítését, vagy felépítésének eleganciáját. Nincs még egy kehely, amely ezzel a remekművel versenyezhetne s külföldön is sokáig kell keresgélni, míg hozzá fogható ötvöstárgy bukkan elő. A többi sodronyzománcos tárgy közül megemlíthetjük Andrassy Géza gróf szépen díszített kelyhét és egy korai győri kelyhet, amelynek gombja későbbi. Sok további szép gótikus ötvösmű akad a kiállításon, példa rá egy esztergomi függő erekljetartó, az ugyan-csak Esztergomban őrzött XV. századi szarvserleg s néhány filigrános kehely, amelyek közül a legszebbek Gyöngyös templomaiból kerültek elő. A gótikus építészet felfelé törő díseit utánzó úrmutatók között nevezetes a községi, rajta kívül két I. S. mesterjeggyel ellátott XV. századi mű, az egyik Esztergomból, a másik Nagyszombat hitelesítőjeggyel Gyöngyösről. A legszebb gótikus úrmutatót a győri székesegyház állította ki, hitelt

érdemlő adat szerint hajdan egyik klarissza-kolostor birtokában volt. Ágas-bogas díszítése rendkívül nyugtalan, ízlése tisztán mutatja a késő gótika barokkos időszakát.

A mohácsi vész utáni ötvösségünk, ha sok szép és harmonikus alkotást tud is felmutatni, az előző időkkel már nem mérkőzhet. A kiállításon egy rendkívül finom mű hívja fel a figyelmet, Szelepcsényi György primás színtaranyból készült zománcos feszülete, amely mint német munka szerepel. *Varjú* Elemér véleménye, amely szerint ez a gyönyörű darab szoros kapcsolatban áll a Magyarországon készült XVII. századi zománcos násfákkal, hihetőleg eloszlatja a származás homályát. Bélyeg nem található a kereszten, ami elképzelhetetlen lenne, ha német munkával lenne dolgunk s ez is hazai származás mellett szól. A XVII. és XVIII. századi ötvösművek között megemlíthető *Weigl* Bertalan selmechányai ötvös, E. D. löcsei, *Schätzl* József pesti, *Nigl* József győri és *May* Mihály brassói mester néhány műve. A sort *Szilassy* János festett zománcos művei zárják be, amelyek közül az egri ferencesrendiek úrmutatója pompázó, de bizony erősen vidékies alkotás. A derék löcsei mester értékét eddigi méltatói kétségtelenül túlozták.

Az ötvösművek után néhány fémtárgyról is meg kell emlékezni. Az Árpádok korának ízlését néhány szép darabon lehet tanulmányozni. A legszebb közöttük a Nemzeti Múzeum lovas vadászt ábrázoló aquamanile-ja a XII. századból. Hozzá társul a Székesfővárosi Múzeum oroszlánt ábrázoló darabja, amely ugyancsak értékes, a maga nemében tökéletes darab. Ezzel szemben a soproni Sternogyűjtemény oroszlánjának eredeti voltát vitathatónak érezzük. A további fémmunkák között néhány szép füstölő és gyertyatartó szerepel.

A szobrászati emlékek súlypontja

az idegen eredetű műtárgyakra esik, ami fájdalmasan mutatja, hogy gyűjtőink még mindig nem részesítik előnyben a hungaricákat. A magyar emlékek között legkorábbi az esztergomi Keresztény Múzeum fekete Magdolna-szobra. Románnal kevert gótikus formái a XIII. századi keletkezés mellett tanuskodnak. A katalógus szerintünk hibásan helyezi keletkezését a XII. századra. A XV. század első felének lágy stílusát mutatja egy térdeplő Mária-szobor, amely ugyancsak az esztergomi múzeum tulajdona. Magyar származásában — ellentétben a katalógus «német» megjelölésével — nincs okunk kételkedni. Időrendben az utolsó magyar gótikus emlék egy női szent hársfaszobra. Felsőmagyarországról származik, keletkezésének ideje a XVI. század elejére tehető. A sovány anyagot az Iparművészeti Múzeum két kisszebeni szárnyasoltára egészíti ki. A szekrényében szobrokat rejtő, szárnyaikon domborművekkel díszített kisméretű oltárok a löcsei keresztelő Szent János-oltár mesterének műhelyében készültek.

Ha lehet, még az ötvösség emlékeinél is gazdagabban vannak képviselve a szövetneműek, elsősorban a miseruhák. Legkorábbi közöttük a Nemzeti Múzeum vörös bársony miseruhája, amelynek szövetét a Szentléleknek galamb formában ismétlődő mustrája díszíti. Ez az alapszövet olasz eredetű, a rajta alkalmazott hímzés azonban — egy későbbi alak kivételével — egy 1400 körül működött magyar hímzőmester munkája. A XV. századból való *Velhési* Albert veszprémi püspök casulája igen szép figurális díszítéssel. A későgótika pompára törekvő stílusa a miseruhákat is átalakítja, a XV. század végén megjelennek a domború díszítések, amelyek itt-ott szinte már önállósnak az alapszövettől s rendszerint apró gyöngyökkel vannak díszítve. Ezek

közül a ritka, remekbekészült darabok közül a kiállításon három szerepel, kettőt az esztergomi kincstár állított ki, a harmadik — amelyiket annakidején II. Lajos király neje, Mária királyné adományozott a kőszegi templomnak — a Nemzeti Múzeum tulajdona. A pompázó egyházi szövetneműek közül még *Abstenius Bornemissza* Pál püspök süvegét kell megemlíteni (1550), amely csaknem ötvösmű: alapszövetét alig látni a drágakövektől és a gyöngyöktől. Boldog tulajdonosa a győri székesegyház.

Hat vitrinben sorakoznak fel a régi művészet tanulságos és rendkívül közvetlen emlékei, a miniatűrökkel díszített könyvek. A XIV. század emlékeit két esztergomi missale képviseli, az egyiknek finom színhatású kánonképe is megmaradt. Megismerkedünk *Nagyszombati Mihály* miniatúrral, aki a pozsonyi egyház számára készült misekönyvben megnevezi magát és a cseh-német hatás alatt dolgozó *János* váci mesterrel, aki 1423-ban Szent Egyed élénk színű képecskéjével díszítette a váci ötvöscéh egyházi szerkönyvét. A kiállítás két díszesen illuminált corvinát is bemutat, azonkívül Mátyás király budai műhelyének egyik, nem a nagy uralkodó számára készült remekét, *Nagylucsei Orbán* egri püspök psaltériumát. Különös érdeklődésre tarthat számot *Perényi* Ferenc váradi püspök nyomtatott missáléja; kézzel festett kánonképeinek háttérében ugyanis a budai vár egyik legrégebbi ábrázolása látható.

A kiállítás külföldi anyaga jóval a magyar mögött marad, noha gazdagságában így is impozáns. A XV. és XVI. század szobrászatának kedvelői igen szép alkotásokban gyönyörködhetnek. Kvalitás szempontjából Delmár Emil francia fa-Madonnáját és Wittmann Ernő német térdeplő Magdolnáját tartjuk legkiemelkedőbbnek. Az előbbinek sudár alak-

ján mesterien lágú és finom ruharedők omlanak alá, az utóbbi a későgótika szülötte, csupa örvénylő, nyugtalan ruharedő. A kisplasztikai tárgyak közül legnevezetesebb Szent Kristóf bronzszobrocskája, amelyet sokáig id. Peter Vischer művének tartottak. A talpán újabban fellelt évszám (1407) szerint jóval előbb készült s talán kölni mester műve. A képek között legjelentősebb az úgynevezett heiligenkreuzi mester (egy XIV. század végén működő francia vándorfestő) finom kis kompozíciója. Rendkívül gazdag a kiállítás külföldi ötvösművekben és textiliákban is.

Ismételjük, a kiállítás a legszebb azok közül, amelyek a háború óta a művészet régibb emlékeit bemutatták. Sokoldalú gazdagságával legértékesebb látványossága az idei Szent Imre évnek. A közönség, amely szép számmal látogatja az Iparművészeti Múzeum földszinti nagytermét, nem is tudja, mily óriási munka árán öltött testet ez a nagyszabású seregszemle, amely anyagát *hetvenhal* helyről szedte össze, túlnyomó részben vidéki templomok kincstáraiból. A múzeum vezetősége és tisztviselői kara vállvetve vette ki részét a nagy munkából. *Végh* Gyula főigazgató átfogó tekintetű irányítása mellett *Csányi* Károly, *Leyer* Károly és *Mihalik* Sándor gyűjtötték össze az anyagot, amelyet így együtt ki tudja láthatunk viszont. Lelkes és nagy munkájuk, hisszük, nem veszett kárba.

*

Az Iparművészeti Múzeum kivételes gazdagságú egyházművészeti kiállításán kívül a képzőművészet aktualitásai közül kevés feljegyezni való akad. A nyári hónapok eseményei közül említhető a *Spirituális Művészek Szövetségének* kiállítása, anélkül, hogy nagyobb jelentőséget tulajdonítanánk neki. A társulat ezúttal negyedszer lép a közönség elé a Nem-

zeti Szalónban, de céljai még ma sem világosak. A közös zászló alatt csoportosult festők és szobrászok spirituális művészeknek vallják magukat, ezzel szemben kételkednünk kell abban, hogy azok a művészek, akik más utakon járnak, kivétel nélkül megátalkodott materialisták. Vezérük, *Remsey Jenő*, a gödöllői hagyományokat ápolja, mely hagyományokhoz a többieknek semmi közük sincs, de egymáshoz sincs közük.

Remsey Jenő érdekes művész, aki évek hosszú sora óta következetesen kitart álláspontja mellett. A monumentális kifejezést keresi, minden eszközzel és minden áron. Lelki szemei előtt bizonyára a heroikus nemzeti stílus kialakítása lebeg, olyfajta stílusé, amelyet a svájci Hodler mondhatott magáénak. Felfogása erősen rajzszerű és dekoratív. Síkban komponál, brutális kontúrokkal rögzíti meg figuráit és rikoltó, erős színeket használ. Ez a stílus szerencsétlen módon ingadozik a festőművészet és a plakát között. Piktúrájának túlságosan sematikus, plakátnál nagyobb szándékú. El kell ismerni, hogy a figurák összefűzésében sok lelemény és művészre valló érzék nyilvánul meg, a kivitel azonban bántóan egyszerűsítő, a színek és a részletformák sommás kezelése minden értéket leront. Nem kételkedünk a művész becsületes szándékában, sőt azt hisszük, hogy Remsey említett fogyatékségei ellenére is nagy falak betöltésére hivatott festő, aki minden bizonnyal jobb, anyagszerűbb freskókat festene, mint amilyenek az utolsó évtizedben Magyarországon termettek.

Kiállítótársai közül említhetjük *Náray Aurélt*, akinek izgatott foltszerkesztése lassanként teljesen modorossá válik. *Krivátsy Miklós* szobráiról multkori kiállítása óta nincs mit írunk, mindaddig, amíg a szobrászati stílus problémáin kívül kalandozik, munkája felelőtlen, mert a mű-

kritika mértékeivel nem mérhető. *G. Lázár Ilona* gótikus formaérzékű színes fapasztikája kisigényű, de stílusos. *Márkus Imre* kitűnően rajzol, *Zsótér Ákos* néhány erős rajzzal és rézkarccal válik ki a többiek közül, akik igen sokan vannak és nagyon spirituálisak. Egyikük a teremtés történetét öt aquarellben beszéli el. Az első közöttük, «Az abszolút» — egy üres, fehér papírlap.

*

Abból az alkalomból, hogy a székesfőváros Ferenc József-díjai kiadásra kerültek s a festészeti díjat *Szőnyi István*, a szobrászati *Mészáros László* nyerte el, azoknak nevében, akik szívükön viselik a mai magyar művészet sorsát s akiknek nem lehet mindegy, hogy a hét országra szóló tehetségek miként kallódnak el a festőket és szobrászokat leginkább sújtó nyomorúságos időkben, illik a hivatása magaslatán álló zsűrit és az adományozó fővárost köszönteni. Méltóbakra nem eshetett a választás, mint erre a két művészre, akik közül az első, *Szőnyi István*, hatalmas szintetikus stílusával iskolát teremtett Magyarországon. Sokat, igen sokat várunk tőle, aki fiatal fejjel már nagy dolgokat művelt s akit méltán tekintenek a mai fiatal festők vezérüknek. *Mészáros László* vele szemben alig egy éve tűnt fel, de máris nagy sikerekre tekinthet vissza. Született, ösztönös szobrász, akinek szép aktja a debreceni Déry-Múzeum modern gyűjteményének egyik legszebb darabja. A hirtelenül jött kitüntetés bizonyára megsokszorozza ambícióját s megérleli benne a hitet, hogy a jó minőségű munka nem hiába ölt testet. Államnak, városnak, közintézményeknek és magánosoknak rajta kell lenniök, hogy ez a hit ne csak *Mészáros László*-ban fészkelődjék meg, hanem a többi fiatal, tehetséges *Mészáros László*kban.

Genthon István.

Zenei szemle.

Riegler Ernő orgonaművész hangszerének épen olyan lelkiismeretes kitűnő tudósa, mint amilyen kitűnő orgonajátékos.

Ha csak egy kissé közelebből figyeljük az orgonista előadását, könnyen megértjük, hogy az összes előadó zenészek között miért kell az orgonistának a leguniverzálisabb tudással rendelkeznie. Előtte egy hatalmas hangszer, amely négy billentyűzet, megszámlálhatatlan nyomógomb, kapcsoló, lábnyomó, pedál stb. segítségével egy teljes zenekar hangszínét foglalja magában. Ahhoz, hogy az orgonista az orgonaelőadás legfőbb követelményének, a helyes regisztrálásnak (a hangszínek helyes megválasztása) megfeleljen, ismernie kell hangszerének anatómiáját, teljes fizionómiáját, az orgona főbb típusait, éreznie kell az előadandó mű stílusát, helyét a történelemben stb., hogy mindezek az ismeretek mintegy a vérévé válva felhasználhatók legyenek a hangszer szellemi és művészi tulajdonságainak érvényesítésében. A modern kor technikai vívmányai méginkább megnehezítik e hangszer bonyolult szerkezetének teljes és alapos megismerhetését. Sípjainak tökéletesítésén, szaporításán századok tudománya dolgozott. Úgy, amint a zeneszerző nem tud hangszerelni, ha nem ismeri az egyes hangszerek hangterjedelmét, a hangszínek keverésének hatását, úgy az orgonista sem tud helyesen regisztrálni, ha nem ismeri a különféle regiszterek jellegét, hanghatását. A játékos itt hasonló a mérnökhöz, aki egy hatalmas gépezetet minden segítség nélkül egyedül tud működésbe hozni. A helyes színmegválasztás és keverés, a hangerősség helyes megosztása, a hangarányoknak a térben való megérezése, a szükséges változtatásoknak a megfelelő pillanatban késedelmeskedés nélkül való eszköz-

lése, a folytonos szellemi éberségnek ezerfelé ágazó figyelemnek, technikai rutinnak olyan fokát követeli meg, amely átlagteljesítménynek semmiképp sem tekinthető.

Riegler Ernő műsorán Bach Sebastian, az orgona mindenkori legnagyobb mesterének két műve is szerepelt: E-moll és C-dur prelúdiuma és fűgája. Az E-moll prelúdium és fűga architektónikus vonalai tisztán bontakoztak ki a regisztrálás nagyvonalú, egy-séges felépítésében. Bach zenekari stílusát kell ismerni ahhoz, hogy valaki orgonaművét hasonló stílusban ilyen helyesen regisztrálni tudja. Egy helytelen fokozás, színmódosítás, elaprózások tönkreteszik Bach fenséges benső drámaiságát, a szerkezet nagyszerű egységét, fűgáinak erőteljes vitalitását.

Mozart gyönyörű F-moll, Franck Cezár C-dur fantáziájának, Perényi Géza színgazdag, hatásos két orgonaművének és Callaerts J. pompás lendületű E-moll Toccatajának előadásával sokoldalúan mutatta be Riegler Ernő elmélyedő, gondos regiszter-tanulmányait, kitűnő stílusérzékét, az olcsó hatást mindenkor kerülő, kiforrott művészi fantáziáját.

Prahács Margit.

Magyar folyóiratszemle.

Bartók György a *Budapesti Szemlében* életbölcseleti eszméit foglalja össze. A divat — mondja — kikezdi olykor olykor a filozófiát is, különösen olyan formában, hogy a bölcseletnek valamely könnyen és kellőképpen reklámozott alakja a tudósok és a nagyközönség körében is közkedveltségre tesz szert. Az így divatosná vált filozófia népszerűségét annak köszönheti, hogy a kor tudatában élő kérdések felé fordítja figyelmét és ezek közül is oly kérdések felé, amelyek a köztudatban szintén népszerűek. Így a néhány évtizede még igen virágzó evolucionizmus,

amely a görnyedő lelkek nagy életre szóló kérdéseit a darwinizmus varázsszavával akarta megoldani, ma már a biológiai tudományokban is divatját multa. A biológiai tudományok fel lendülésének hatása alatt azonban ma is tartja magát az a bölcseleti irány, amely a biológia alapelveit szeretné érvényesíteni a filozófiában; arról van meggyőződve, hogy a biológiai értelemben vett élet értékei az úgynevezett szellemi értékekkel egybe esnek, illetőleg a szellemi értékek becsüket a biológiai életértékektől nyrik. De ma már a francia és német bölcselek közül is sokan hangsúlyozzák, hogy a biológiai értelemben vett élet csakugyan nem a legfőbb jó. Van egy felsőbb élet, amelyet az ember fáradságos küzdelmek árán szerezhet meg magának. Ezáltal szentelheti meg azt az életet is, amely születésekor lett osztályrészévé és egyszerűsmind eszközévé is arra, hogy megszerezhesse azt a magasabb valóban isteni életet is a maga számára. Az emberi élet első tanítója a természet, amely a maga végtelen gazdagságában szüntelenül alakítja és fáradságosan teremti az embert és teremti ezáltal önmagát is. Az élet nagy műalkotásában a második hely mimagunkat illet meg. Életünket minél tökéletesebben kialakítani nemcsak jogunk, hanem kötelességünk is. Az ember az érzéki és szellemi világ határán él és ez a kiváltságos helyzet sok kinnak és elégedetlenségnek forrása. Ez a kettősség tökéletesen le nem győzhető és így az ember lelkét örökös küzdelem színterévé teszi. Az életalakítás munkája nehéz, de fenséges feladat. De csak így lehet az ember az emberi élet művének alakítója.

Balla Antal a háború után fölébredt vallásos érzület jelenségeinek magyarázatát adja a *Társadalomtudomány* legújabb számában. A felébredt vallásos érzést tapasztalati tények mutatják. Elvitathatatlan, hogy a modern gondolkodás a keresztény realizmushoz van visszatérőben. A keresztény vallások ellen az elmúlt évtizedekben emelt vádak ma már csaknem teljesen elnémultak. A katolikus egyház és az égiszte alatt működő társadalmi egyesületek mindent elkövetnek a kapitalizmus okozta visszaélések kiküszöbölésére és ugyanakkor a protestantizmus nagy emberbaráti tevékenységet fejt ki, különösen Angliában és Amerikában, hogy a munkások során enyhítsen. Napjainkban nincs komoly gondolkodó, aki a valásról vagy annak valamely megnyilvánulási módjáról, mint elavult dologról nyilatkoznék. Mindinkább bebizonyosodik, hogy a vallási hiedelmekkel szemben nincsen helye a tudományos vitának. A racionalista és a vallásos ember sohasem értik meg egymást, mert mind a kettő más világban él. Bebizonyosodott, hogy a tudás és a hit külön terrenum, az ember lelki világának két külön jelensége, amelyek ugyanabban az öntudatban egészen jól megférnek. A tudomány legyen szerényebb; meg kell elégednie a tények megismerésével, a viszonyok megállapításával, az anyagi és szellemi világ törvényeinek kutatásával és működési tere akkor is beláthatatlan. A vallás célja egészen más; ez kapcsol össze bennünket a határtalannal. Fontossága pedig rendkívüli azért is, mert a legszorosabb kapcsolatban van az erkölccsel.

K. B. O.

A NAPKELET minden közleményéért írója felel. A folyóirat szerkesztője: TORMAY CECILE; s. szerkesztője: HARTMANN JÁNOS. A kiadásért felelős: HEGEDŰS ISTVÁN.

Stephaneum nyomda r. t. — Nyomdaigazgató: KOHL FERENC.

NEM KELL HANGOS REKLÁM

a NAPKELET-nek, mert minden intelligens olvasó előtt ismeretes, hogy a magyar sajtóban az egyetlen folyóirat, mely

*a magyar líra és prózairodalom legjobb alkotásait,
a tudományos aktualitásokról szóló legkiválóbb cikkeket
és tanulmányokat,
a színházi, zenei, képzőművészeti és tudományos élet eseményeinek emelkedett színvonalú szemléljét*

tartalmazza s aki az irodalmi és művészeti aktualitásokról tájékozódni akar, ezt legjobban a NAPKELET olvasásával érheti el.

Előkelő és gazdag tartalma mellett páratlanul olcsó az előfizetési ára. 1930 januárjától kezdve havonta egyszer, mindig a hó 1-én jelenik meg 100—112 oldal terjedelemben s előfizetési ára:

Negyedévre 7 pengő, tisztviselőknek 5 pengő.

Félévre 14 pengő, tisztviselőknek 10 pengő.

Egész évre 28 pengő, tisztviselőknek 20 pengő.

Kérjük t. Olvasóinkat, hogy a NAPKELET-re ismeretségük körében a figyelmet felhívni és folyóiratunkat megrendelésre ajánlani szíveskedjenek.

Kiváló tisztelettel

A „Napkelet“ szerkesztősége.

A SZENT IMRE JUBILEUMI ÉV

alkalmából újra a legaktuálisabb olvasmány:

ÁRPÁDHÁZI BOLDOG MARGIT

.. LEGENDÁJA ..

Klisszából, a dalmát tengerpart sziklavarából indult el és a Nyulak-szigetének kolostorfalai között fejeződött be a szentéletű magyar királyleány élete, mely a nagy Árpádház egyik legékeesebb hajtása. A XVI. századból való életleírás szövegét Baros Gyula kiváló irodalmi érzéssel írta át mai magyar nyelvre s amellet, hogy közvetlenül érezzük a többszázados kódex történelmi hangulatát, a legenda mindvégig könnyű és élvezetes olvasmány.

Ára 1.80 P, a NAPKELET előfizetőinek portóval együtt 1.60 P.

Kapható minden könyvkereskedésben.

A NAPKELET KÖNYVTÁRA

A magyar szellem legszebb alkotásait, a magyar mult legnevezetesebb emlékeit és a legértékesebb külföldi klasszikus művek magyar fordítását tartalmazza a kiváló nyomdai előállításban megjelent kiadványsorozat:

1. *Madách*: Az ember tragédiája. II. kiadás.
2. *Tormay Cecile*: Megállt az óra. Novellák.
3. *Szekfü Gyula*: Történetpolitikai tanulmányok.
4. *Komáromi János*: Zúg a fenyves. Regény.
5. *Vörösmarty-anthologia*. (Elfogyott.)
- 6–7. *Somssich Andor*: Liszt Ferenc élete.
8. *Reményik Sándor*: Atlantisz harangoz. Versek.
9. *Bethlen Margit*: Boldog sziget Istene. Novellák.
- 10–11. *Szabó Mária*: Felfelé. Regény.
12. *Mohács Magyarország*. Burgio követ jelentései Bartoniek Emma fordításában.
13. *Condivi*: Michelangelo élete. Gróf Zichy Rafaelné fordításában.
14. *Magyar Anonymus*. Pais Dezső fordításában.
15. *Oldáh György*: Görögtűz. Regény.
16. *Assisi Szent Ferenc Kis Virágai*. Tormay Cecile fordításában. III. kiadás.
- 17–18. *Mussolini beszédei*. Gróf Zichy Rafaelné fordításában.
19. *Magyar népballadák*. Gragger Róbert tanulmányával. Sajtó alá rendezte Gálos Rezső. (Elfogyott.)
- 20–21. *Hekler Antal*: Leonardo da Vinci életrajza.
22. *Boldog Margit legendája*. Sajtó alá rendezte Baros Gyula.
23. *Bibó Lajos*: A föld. Elbeszélések.

A kiadványok hármelyike egy-egy számának bolti ára 1.80 pengő. Vidékre való szállítás esetén portóköltéség kötetenként 20 fillér. Kapható minden könyvkereskedésben.

A NAPKELET előfizetői részére a következő kedvezményes árakat tartjuk fenn: Bármelyik szám a kiadóhivatalban átvéve 1.40 pengő, postán való szállítással 1.60 pengő. A kettős számból álló kötet ára kétszeresen számítandó.

A könyveket az ár előzetes beküldése ellenében vagy utánvétellel szállítja a kiadóhivatal.

A NAPKELET LEXIKONA

az ismeretek minden ágát felölelő legjobb kézi lexikon. Tartalmi összeállításában kitűnő, adataiban teljesen megbízható, könnyen kezelhető, aránylag kis terjedelmével is igen bő ismeretanyagot ad, mert 30.000 címszót ölel föl s külső előállításában fényűzően szép munka. A közel 1500 oldalra terjedő és 2 kötetből álló lexikont 600 rajz és szebbnél-szebb műmelléklet díszíti.

Bolti ára 48 pengő. Minden könyvkereskedésben kapható.

A NAPKELET előfizetőinek a következő rendkívüli kedvezményes megrendelést tesszük lehetővé:

Minden állandó előfizetőnk a lexikont 48 pengő bolti ár helyett 24 pengő kedvezményes áron rendelheti meg.

A lexikont és a Napkelet Könyvtárának jelen számunkban külön felsorolt kiadványaiból szabadon választható 10 számát, összesen tehát 66 pengő értékű könyvet pedig 33 pengő kedvezményes áron rendelheti meg.

A vételár öthavi részletben is törleszthető. Ezt a magyar könyvkiadásban páratlanul álló egészen kivételes kedvezményt azok is igénybe vehetik, akik a NAPKELET előfizetői sorába újonnan lépnek be.

Az első részlet, az újonnan belépő előfizetőknél pedig ezenfelül a negyedévi előfizetési díj beérkezése után a könyveket *bérmentes küldéssel* azonnal postára adjuk.